LE DEHUS DOLMENLERİ IŞIĞINDA ANADOLU-AVRUPA DOLMEN İLİŞKİSİ

Beyzanur SEYREK

Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı
Doç. Dr. Yasin TOPALOĞLU
2019
Her Hakkı Saklıdır

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

Beyzanur SEYREK

LE DEHUS DOLMENLERİ IŞIĞINDA ANADOLU-AVRUPA DOLMEN İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Yasin TOPALOĞLU

ERZURUM-2019

Atatürk Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "LE DEHUS DOLMENLERİ IŞIĞINDA ANADOLU-AVRUPA DOLMEN İLİŞKİSİ" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [*Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.*] **basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.**

09.12.2019
Beyzanur SEYREK

İSTİSNAİ DURUMLAR

☐ **Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun …./…/…. tarih ve ..... sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ **Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre tezde yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun …./…/…. tarih ve ..... sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ **Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar) ***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun …./…/…. tarih ve ..... sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

** İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.*

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Yasin TOPALOĞLU danışmanlığında, Beyzanur SEYREK tarafından hazırlanan bu çalışma 09/12/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	:	Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM	İmza	:
Jüri Üyesi	:	Doç. Dr. Yasin TOPALOĞLU	İmza	:
Jüri Üyesi	:	Dr. Öğr. Üyesi Osman EMİR	İmza	:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 09/12/2019

Prof. Dr. Rıfat KÜTÜK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **II**
ABSTRACT ..... **III**
GİRİŞ **1**
I. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ **1**
II. ÇALIŞMA YÖNTEMİ **2**
III. TERMİNOLOJİ **2**
III. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR **5**
A. Türkiye Dolmenleri Üzerine Araştırmalar 5
1.Trakya Araştırmaları 5
2. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Araştırmaları 6
3. Diğer Araştırmalar 7
B. Avrupa Dolmenleri Üzerine Araştırmalar 7
1. Modern Fransız Araştırmaları 14

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA DOLMENLERİ **19**
1.1. Guernsey Bölgesi **19**
1.2. Le Dehus Bölgesi **20**
1.2.1. Le Dehus Dolmenleri 26
1.2.2. Le Dehus'un Kökeni ve Tarihlendirilmesi 30
1.2.3. Le Dehus Yapım Teknikleri 35

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU DOLMENLERİ **38**
2.1.1. Trakya Dolmenleri 40
2.1.2. Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Dolmenleri 45
2.1.3. Anadolu Dolmenlerinin Genel Özellikleri 50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU ANADOLU VE GUERNSEY DOLMENLERİ KARŞILAŞTIRMASI **55**
SONUÇ **58**
KAYNAKLAR **60**
FİGÜRLER **68**

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

LE DEHUS DOLMENLERİ IŞIĞINDA ANADOLU-AVRUPA DOLMEN İLİŞKİSİ

Beyzanur SEYREK

2019, 110 Sayfa

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yasin TOPALOĞLU

Jüri: Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM

Dr. Öğr. Üyesi Osman EMİR

Anadolu ve Avrupa coğrafyalarında dolmenlerle ilgili birçok araştırma yapılmıştır, fakat karşılaştırmalı çalışmalar benzerlik ve önemli ayrıntılara vurgu yapan, iki coğrafyayı ortak ele alan çalışmalar henüz yok denecek kadar azdır.

Anadolu coğrafyası geçmiş dönemlerden beri en eski medeniyetlere ev sahipliği yapmış, bugüne kadar bünyesinde birçok devlet kurulup yıkılmıştır. Dolmen yapıları henüz tam olarak araştırılmadığından ve ayrıntılı tarihlendirme yöntemleri kullanılmadığından bu yapıları şimdilik herhangi bir toplumla bağdaştırmak mümkün değildir.

Yine de yakın coğrafya dolmenlerinden yola çıkarak tahmini tarihlendirmelere giden araştırmacılara göre; Bulgaristan dolmenlerinden yola çıkarak Trakya dolmenlerinin Tunç Çağı'na, Kafkas dolmenleri göz önünde bulundurularak Doğu Anadolu dolmenlerinin MÖ 6000 ve 4000 yılları arasına tarihlendirilmesi mümkündür. Güneydoğu Anadolu dolmenlerinin ise Levant dolmenleri ile benzerlikleri göz önüne alınarak Neolitik ve Orta Tunç Çağı'na tarihlendirildiği görülmektedir.

Le Dehus'ta durum biraz daha gelişmiş olup, burada bütün kesin tarihlendirme yöntemleri kullanılmış ve yapının Neolitik Çağ'a mutlak tarihlendirilmesi yapılmıştır.

Bugüne kadar iki bölgede yapılan araştırmalar gözden geçirilerek konuyla ilgili kapsamlı kaynakça oluşturulmuştur. Bu kaynakça yerli ve Avrupa dolmenlerini çalışmak isteyenler için en önemli birikim olup bunun yanında Avrupa-Anadolu dolmen ilişkisini çalışmak isteyenler için önemli bir kaynak olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dolmen, Anadolu ve Avrupa Dolmenleri, Le Dehus Dolmeni

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

THE RELATION BETWEEN ANATOLIAN AND EUROPEAN DOLMENS IN THE LIGHT OF LE DEHUS DOLMEN

Beyzanur SEYREK

2019, 110 pages

Thesis Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Yasin TOPALOĞLU

Jury: Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM

Assist. Prof. Dr. Osman EMİR

Numerous researches have been made about Anatolian and European dolmens, but comparative studies that focusing on similarities and differences between these structures and discussing two geographies together are almost nonexistent.

The geography of Anatolia has been home to the oldest civilizations since the past, and many states have been established and destroyed in these lands. Since the Dolmen structures are not yet fully investigated and detailed dating methods are not used, it is not possible to associate these structures with any society presently.

Nevertheless, according to the researchers who made estimated datings based on the geographical location of dolmens, it is possible to dated Thracian dolmens to the Bronze Age within the context of Bulgarian dolmens and the Eastern Anatolian dolmens to between 6000 and 4000 BC considering the Caucasian dolmens. It is seen that the Southeast Anatolian dolmens are dated to the Neolithic and Middle Bronze Age considering their similarities with Levant dolmens.

In Le Dehus, the situation is slightly different because all the exact dating methods are used here and the building is dated to the Neolithic Period.

In this study, the researches conducted in both regions have been reviewed and a comprehensive bibliography has been prepared. This bibliography is the most important acquirement for those who want to study the Anatolian and European dolmens. It is also a significant resource for those who want to study about relationship between dolmens in Europe and Anatolia.

Key Words: Dolmen, Anatolian and European Dolmens, Le Dehus Dolmen

GİRİŞ

I.ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Anadolu coğrafyasında, bu güne kadar bilinen dolmenler, Anadolu tarihi için oldukça önemli ve dikkat çekicidir. Genel olarak Anadolu, dolmen coğrafyası Trakya, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu olmak üzere üç temel bölüme ayrılmaktadır. Bu üç dolmen bölgesi günümüze kadar sadece genel mimari özellikleri ile karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak Trakya ve Güneydoğu Anadolu dolmenlerinin mimari olarak benzerlikleri bulunurken Doğu Anadolu özellikle de Kuzeydoğu Anadolu dolmenleri büyük farklılıklar göstermektedir. Belki de bu noktada Kuzeydoğu Anadolu dolmenleri ile mimari olarak benzerliği çok fazla olan Le Dehus dolmenini de içine alan Fransa Guernsey Adası Dolmenlerinin karşılaştırılmaya çalışıldığı bu tez çalışması farklı ve yeni bir araştırma olması bakımından önemlidir. Keşfedildiği andan günümüzde kadar bölgede yapılanlar çalışmalarla Guernsey Adası dolmenleri tarihlendirme çalışmaları bakımından önemli bir aşamaya gelmiştir. Bu bakımdan bir başka ada dolmeni olan Akçakale dolmen veya menhirleri ile kültürel ilişki tam olarak belirlenemese de mimarisel bu ilişki oldukça ilginç ve önemlidir.

Bu çalışma ile megalit yapıların, bu güne kadar yapılan araştırmalar izinde, ortak yanlarına vurgu yaparak henüz kesin kanılara varılamamış dolmen konusu hakkında bilime katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. Bağımsız çalışmaların her iki coğrafyada her geçen gün artmasına rağmen farklı coğrafyalardaki benzer mimari yapıların karşılaştırılması yok denecek kadar azdır. Hatta Anadolu dolmenlerinin kendi içinde bile karşılaştırılmasının yapıldığı eserler bir elin parmaklarını geçmemektedir. Bu çalışma, Anadolu-Fransa dolmenleri arasında olası kültürel ve fiziksel bağları sorgulaması, var ise olası göçün hangi yollarla olduğu ve bu yapıların hangi yollardan uzak coğrafyalara aktarıldığı konusunu irdelemesi açısından önemlidir. Bilinmeyen veya da dikkat çekmeyen dolmen özelliklerine vurgu yapılarak, ilerleyen zamanda bu konuda araştırma yapmak isteyenlere yardımcı olacak bir ön çalışma oluşturulmuştur.

II. ÇALIŞMA YÖNTEMİ

Anadolu dolmenleri hakkında literatür taraması yapılarak yayınlanan eserler incelenmiş, keşfedilmiş durumdaki eserlerin güncel durumları değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra da Fransa Normandiya Bölgesi'nde yüzey araştırması yapılarak eserlerin güncel durumu belgelenmiş, Le Dehus ayrıntılı şekilde belgelenmiştir. Avrupa'da pilot dolmen olarak ele aldığımız Le Dehus Dolmeni ve Anadolu'da Taşlı Dam dolmenleri planları üzerinden benzerliklerine çeşitlik teknolojik teknik imkânlarda kullanılarak detaylı olarak irdelenmiştir. Varılan sonuçlar üzerinden karşılaştırmalar yapılarak belirlenen başlıklar altında değerlendirmeye çalışılmıştır.

III. TERMİNOLOJİ

Megalitlerin Ontolojisi: Anadolu ve Avrupa birçok tarih öncesi kalıntının yanı sıra ilginç megalitik anıtları da bünyesinde barındırmaktadır. Bu anıtlar arazide birçok sayıda ve farklı biçimlenişleri ile dikkat çekmekte, özellikle Anadolu'da bazıları tahrip edilmişse de günümüze kadar gelmeyi başarmışlardır. Avrupa'da ise eğer bir tahrip sayılacak olursa sonraki dönemlerde anıtların Hristiyanlıkla bağdaştırılması açısından yapılar üzerine hac figürleri ve çeşitli bezekler eklenmiştir. Bugüne kadar tüm yönleri ile araştırılamayan bu yapıtların ne tarihleri hakkında, nede işlevleri hakkında kesin bilgiler verilememektedir. Anadolu'da yeni yeni restorasyon çalışmaları ile bilime katılmaya çalışılan megalitik dolmenler Fransa'da ayrıntılı incelemelerden geçerek hemen hemen tamamına yakın bir bölümüne sergilenecek duruma ulaşmıştır.

Megalit kelimesinin anlamına bakıldığında Yunanca bir sözcük olup "mega= büyük" ve "lithos=taş" kelimelerinden oluştuğu görülür. (Yükmen, 2003: 5) Bu iki kelime birleşince megalit yani büyük taş manası ortaya çıkmaktadır. 2011 yılının Eylül ayında UNESCO, İspanya'da "Dünya Kültür Mirası Megalitler" başlığı altında bir toplantı organize etmiştir. Bu toplantının amacı bir dünya kültür mirası olan megalit anıtların kriterlerini netleştirmekti. Böyle bir ontolojik yaklaşımdan önce megalitlerin kesin bir tanımı ne yazık ki yapılmamıştır. Düzenlenen bu toplantıda uzun süren tartışmalardan sonra megalitlerin tanımı şu şekilde yapılmıştır *"İnsanlar tarafından taşınabilen çok büyük ve ağır taşlardan oluşturulmuş anıtlardır."* Sadece megalitik anıtlar ile kaya oyma anıtlar arasında bazı farklılıklar olduğundan kaya oyma anıtları bu gruba dâhil edilmemektedir. (Fol, 2012: 9-12)

Megalit mimari kalıntıları sadece Avrupa ve Anadolu ile sınırlı olmayıp dünyanın birçok yerinde de görülmektedir. (Joussaume, 1985: 25) Bunların farkları fiziksel biçimlenişleri ile kronolojik farklarından doğar. Bu çalışmanın konusu olan dolmenler megalitik yapıların en güzel örneklerinden olup kelime anlamı Keltçe "Tol-Men" yani "taş masa" demektir. (Uravelli, 2008: 25)

Megalitlerin Kökeni ve Sorunları: Anıtsal yapılarda büyük taşların kullanımı prehistorik zamanlarda dünyanın değişik yerlerinde görülmektedir. Megalitik anıtlar farklı bölgelerde değişik tipolojilerde karşımıza çıkar. Değişik tipolojilere sahip olmaları bize ortak bir kökenden ve bir bağlantıdan gelmediklerini düşündürür fakat bazı bölgeler ve bazı durumlarda megalitler arasında ilişki olabileceği ihtimalini ortadan kaldırmaz. Böyle bir durum göz ardı edilmediğinde kültürler arası bağlantılar sorgulanabilir. 1950 yılında bahsettiğim konu üzerinde hâkim olan teori "Yayılmacılık Teorisi"dir. Batıdaki megalitikleşme Orta Doğu ve doğu kökenli göçmenlere atfedilmişti. (Renfrew, 1987: 360). Fakat bu daha sonra çürütülen bir teori olmuştur. Nitekim Avrupa'da birçok anıtın doğudakilerden eski olduğu bu teoriyi çürüten en önemli ayrıntıdır. (Cattaneo, 2005: 186)

Son on yılda yapılan araştırmalar sonucunda megalitik anıtların tamamen yerli olduğu düşünülmüştür. Fakat kanıt eksikliği Avrupa ve Anadolu arası dolmen ilişkisini ortaya koyamamakta en büyük etkendir. Bugün arkeologların birçoğunun düşüncesi bu megalitik yapıların birbirinden bağımsız fakat benzer özelliklere sahip kültürlerin oluşturduğudur. Megalitik yapıların yine ilginç noktalarından biri bazen bir köyde farklı özellikte iki yapıya rastlarken, bazen de oldukça uzak mesafelerde aynı tipoloji ile karşımıza çıkmalarıdır. Avrupa'da megalitik yapıların görülmeye başlanması Neolitik Çağ'dan Demir Çağı'na kadar olan zamanla ilişkilendirilir.

Anadolu'da ise megalitik yapılara en güzel örnekler dolmenler olup, iki ana merkezde yapılan çalışmalar doğrultusunda tunç çağı ile ilişkilendirilmiştir. (Yükmen, 2003: 9)

Megalitlerin Türleri: En çok bilinenleri ve en basit şekilli olanları menhirlerdir. Adı İngilizce "men (taş) hir (uzun)" yani "uzun taş" demektir. Dikey yerleştirilen bu megalitik taşların uzunlukları yirmi metreye kadar ulaşır. (Gruyer, 1927: 35) Dairelerden oluşan grup taşları da vardır ki bunlara Stonhenge (Lawson, 15-37) ve Türkiye'de Göbekli tepe örnek verilebilir. (Decrich, 2017: 64) En az iki taş üzerine

kapak şeklinde diğer bir taşın bindirilmesi ile oluşturulan megalit örnekleri ise dolmenlerdir. Daha öncede açıkladığımız gibi eski Keltçe olup kelime anlamı taş masa demektir. Bu yapı örneği Fransa'da oldukça fazla olup yoğun olduğu bölge Bretagne'dir. (Loisiris, 1994: 2875) Anadolu da ise yoğunluk iki merkezli olup Trakya dolmenleri ile Güneydoğu Anadolu dolmenleri olarak iki ana başlıkta incelenmişlerdir.

Dolmenlerin Ortaya Çıkışı Gelişimi: Dolmen adının ilk ne zaman kullanıldığı bilinmiyor. İlk ne zaman ve ne amaçla inşa edildikleri de varsayımların ötesine gitmemektedir. 1888 yılından beri varlıkları bilinen bu anıtlarla ilgili çalışmalar Bulgaristan'da 1960 da başlayıp yedi yüz elliden fazla dolmen ortaya çıkarılmış, Trakya ve Anadolu'da 1980 yılında Mehmet Özdoğan başkanlığında birkaç sınırlı çalışma yapılmış ve 1998 yılına gelindiğinde yüz on sekiz dolmen ve çok sayıda dikili taş belgelenmiştir. Anadolu'nun doğusunda kapsamlı çalışmaları yürüten isim ise Bakiye Yükmen olmuştur. (Akman, 2002: 172)

Fransa'da 1930 ve 1960'larda araştırmaların merkezi Languedoc şehri olmuştur. Profesyonel olmayan Dr. J. Arnal, Fransa'nın güneyinin Neolitik Çağı çerçevesinin oluşmasına yardımcı olmuş, Montpellier Üniversitesi'nden Prof. Louis dolmenlerin ilk kazılarını ve bilimsel yayın hareketini başlatmıştır. Ardından arkeolojik keşifler 1980'lerden sonra artarak devam etmiştir. Anadolu için olduğu gibi Avrupa içinde tarihlendirme unsurlarının eksikliği kesin kronolojik tarihlendirme yapılmasını sınırlar. Fransa da dolmenlerin yüzde ellisinin güneybatıya yöneldiği dikkat çekerek belli bir amaç için inşa edilip edilmedikleri sorgulanmaya başlanmıştır. (Chateauneuf, 2009: 15)

Araştırmacılar genelde sayıları fazlaca olduğundan Fransa'daki dolmenleri gruplandırarak incelemişlerdir: Basit dolmenler; bunlar genelde basit taş levha ile yapılan dolmenlerdir. Genelde Ardéche şehrinde yoğundurlar. Koridorlu dolmenler; dolmen odasının dışında giriş veya koridor denen görünümüne sahip dolmenlerdir. Yine Ardéche, Gord ve Herault'da çok yaygındır. Koridorları duvardan yapılmış dolmenlerde vardır. Bazen de kubbeli denebilecek dolmenlere rastlanılmıştır. (Barge, 1986: 420)

III. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

A. Türkiye Dolmenleri Üzerine Araştırmalar

1.Trakya Araştırmaları

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Atatürk tarafından bilimsel kazı ve arkeolojik saha araştırmalarına önem verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında tamamen yabancıların elinde olan araştırmalar Cumhuriyet'in ilanından sonra Avrupa'da eğitimini tamamlayan Türk bilim insanlarının ağırlığı hissedilmeye başlanmış ve giderek yabancıların sürdürdüğü kazılarda Türk bilim insanlarının denetimine girmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı ve Türk Tarih Kurumu işbirliği ile kazılar gün geçtikçe artmıştır. (Yücel, 2002: 15). Türk Tarih Kurumu 1936 yılında Trakya'da Arif Müfit Mansel'in çalışmalara başlamasını istemiştir. Ardından 1959'da burada Kansu araştırmalarına başlamıştır. Burada yaklaşık on adet dolmen tespitinde bulunmuştur. (Kansu, 1963: 666-667). Şevket Aziz Kansu, Edirne yöresinde yürüttüğü çalışmaları prehistorik ve Paleo-antropolojik olarak iki ayrı grup halinde gerçekleştirmiştir. Çok sayıda keramik parçaları, taştan el değirmenleri ve cilalı taş baltalar bulmuştur. Ne var ki Edirne yöresinde Paleolitik Çağ'a ait buluntularla karşılaşmamış, Lalapaşa dolmenlerini belirterek bu iri taş bloklardan oluşan gösterişli mimarinin MÖ XII. yüzyıldan VII. yüzyıla kadar süreklilik gösterdiğini savunmuştur. (Fig.4) Dolmenlerin yanında çok sayıda menhir (Beksaç, 2011: 1-8) tümülüs ve mezar tepelerinin varlığı tespit edilmiştir. Şevket Aziz Kansu'ya göre bunlar Trakya'daki Çardakaltı Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağ'ı kültürlerinin Türkiye sınırları içerisindeki son noktasıdır. Arif Müfit Mansel ve Şevket Aziz Kansu'nun Trakya arkeolojik çalışmaları bir bakıma öncü niteliğinde olup daha sonraki araştırmalara ışık tutar nitelikte olmuştur. (Kansu, 1971: 123-125)

Bundan sonraki çalışmalar 1979 yılında Mehmet Özdoğan tarafından devam ettirilmiştir. Yörenin karmaşık kültür tarihine açıklık getirmek için yüzey araştırmalarına başlanarak belirli kesimlerde kazı ve sondaj çalışmaları yapılmıştır. (Özdoğan, 1983: 10-11) Yüzey araştırmalarında 1980 ve 1985 yıllarında Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Gelibolu, Eceabat'ta 300 tarihöncesi yerleşim ve 100 geç dönem anıt, 800 tümülüs, doksan dikilitaş ve dolmen saptanmıştır. Bu çalışmaların ardından 1980 ve 1997 yıllarında yöredeki dolmenler, dikili taşlar, tümülüsler ve mezar tepeleri geniş kapsamlı incelenmiştir. (Özdoğan, 1999: 2-28) (Fig.5)

Özetle Trakya'da megalitik anıtlar iki ana başlık olan dolmen ve menhirlerden meydana gelmiştir diyebiliriz. İlk kez Şevket Aziz Kansu'nun ortaya koyduğu bu anıtlar yörede 94 dolmen 25 menhir olmak üzere oldukça yaygındır. Birbirleri ile bağlantılı iki oda ve bir girişten meydana gelen dolmenlerin Trakya'da Tunç Çağı'nın sonları ile İlk Demir Çağının başlarına (MÖ 1400-900) tarihlendirilmektedir. Menhirlerle ilgili ise fazla araştırma yapılmadığından bilgiler sınırlıdır.

Edirne Müzesi 1983'te Hacılar dan bir dolmeni yerinden sökerek müzeye getirmiş, bu sırada Son Tunç ile İlk Demir Çağı'na tarihlenen çanak çömlek buluntuları ele geçmiştir. Bunu Mehmet Özdoğan ile Murat Akman'ın Lalapaşa Arpalık mevkilerindeki dolmen kazıları izlemiştir. (Özdoğan, 1985: 409-420)

2. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Araştırmaları

Türkiye dolmen araştırmaları Trakya'dan sonra en fazla Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yoğunlaşmıştır. Doğu Anadolu'da çalışmaların yoğun olarak yapıldığı yer Kars'ın Akçakale ve Arpaçay ilçeleri olmuştur. Burada ilk çalışmaları Kılıç Kökten'in başlattığını bilmekteyiz. (Kökten, 1943: 601-613). Akçakale'de bulunan daire biçimli iri kaba bloklar ve daha küçük ebatlarda taşlardan oluşmuş daireler yer almaktadır. Bazı kesimlerde ise birbirinden ayrı duran dikili taşlara rastlanılmıştır. İmkânlar el verdiğince yapılan dikkatli çalışmalar çerçevesinde incelenmiş olan daire şeklindeki taş düzenlemelerinden, adanın içerdiği dönemler kesin olarak belirleninceye kadar, daha çok megalitizmi çağrıştıran "çeyrek taş" deyiminin yerine şimdilik "taş halkalar" deyimi kullanılacaktır. (Yükmen, 2003: 33)

Yine Kars'ın Arpaçay ilçesinin köylerinden olan Carcı, dolmen araştırmalarında önemli bir noktadır. Carcı dolmenleri ile ilgili ilk bilgiler Şevket Aziz Kansu'ya aittir. (Kansu, 1964: 327-330) Tüm bunlara ek olarak 1994 ve 1995 yıllarında Adıyaman'ın Kargalı ve Yoldüzü mevkilerinde dolmenler tespit edilmiştir. Bir diğer dolmen bulunduran ilimiz Gaziantep'tir. Bölge halkı bu dolmenlere "Gayrikul" (delikli taş) demektedir. Gaziantep dolmenleri de Adıyaman dolmenleri gibi dörtgen podyum, oda biçimi, taşların kabalığı ve boyutları bakımından Levant bölgesinin Akdeniz özelliğini taşımakta, İsrail dolmenleri ile benzerlik göstermektedir.

3. Diğer Araştırmalar

Ankara Ayaş'a bağlı Ilıca köyünde ilk olarak Kılıç Kökten tarafından tespit edilen dikili taş anıtlar mevcuttur. Kökten'in dikili taş veya dönek taş dediği bu anıtlar daha sonraki yıllarda Orthmann tarafından ayrıntılı biçimde araştırılmıştır. Orthmann'a göre bu dikili taşlar bir aile mezarlığını da temsil etme ihtimali yüksekti. H. Müller Karpe ise Ilıca mezarlığında urnelerin etrafında bulunan dikili taşların ölü kültü ile ilişkilendirilmesi kanaatindedir. Akyurt ise bunların aile mezarlığı olup olmadığının anlaşılmasının zor olduğunu ve söz konusu stellerin ölüyü mezarı başında anabilmek, en azından mezarın bulunmasını kolaylaştırmak amacıyla mezarlık alanına konmuş olabileceği üzerinde durmaktadır. (Yükmen, 2012: 23-49) Yine Kılıç Kökten'in 1940'tan belli yaptığı araştırmaların 1947 yılına gelindiğinde Kastamonu Taşköprü ağırlıklı çalışılarak 1948 yılında Gölköy Enstitüsü ve Devrekâni İlçeleri araştırılmıştır. Burada menhir olarak adlandırılan taşlar incelenmiştir. Sonuç olarak Bölgedeki taşların aynı görünüme sahip oldukları ve hepsinin bölgenin doğal kayaç yapısından (şist, gyans, mermer ve kuvarsit) oluşturulmuş olduğu gözlemlenmiştir. Diğer bir dolmen bulunduran ilimiz Antalya'dır. Yine ilk bilgilerini Kökten'den aldığımız Karain ovasında bulunan dolmen hakkında yapılan bugünkü araştırmalarda bir buluntu elde edilememiştir. Antalya dolmenlerinin bugünkü durumlarının tespitini ise Bakiye Yükmen yapmıştır. Dolmen taşları dağılmış bir yığın olarak şimdilik belki de restore edilmeyi beklemektedir.

B. Avrupa Dolmenleri Üzerine Araştırmalar

Fransız arkeolojisinin etkisi 19. yüzyıl sonlarına dayanıyor. Fransız araştırma misyonunun oluşturulması ile doğu ve diğer bölgelerdeki arkeolojik ve kültürel alanlarda Fransız arkeologlarının çalışmaları başlamıştır. Bugün Fransa dışında Fransız enstitülerinin araştırma merkezlerinin (Louvre, Museum National d'Histoire Naturelle, Universites) yüz elliden fazla kazı projeleri mevcuttur. Bunlara örnek olarak 2001'de Çad (Tchat) da yedi milyon yıllık kafataslarının keşfedildiği çalışma gösterilebilir. Bu araştırma L'université de Poitieres'den Michel Brunet öncülüğünde olmuştur (Kloges,2011: 6-21). Yine dünyaca ünlü arkeolojik alanlardan Lascaux mağarası veya Chauvet-Pont D'arc Mağarası hala Fransa'da kapsamlı çalışmalara dâhildir. (Fig.6) 250 m uzunluğundaki Lascaux Mağarası bir galeriler dizisi, bir kuyusu ve bir ücra bölümü olan koridor mağaradır. Kuzeydeki giriş; duvarları dik olmayan kubbeli büyük bir

boşluğa uzanır. Buradaki siyah kırmızı renklerdeki kabartmalı figürler bütün Paleolitik sanatın en büyük frizi sayılır; gerçekten de Altamira'daki en büyük bizonların uzunluğu 2 metre ve Niaux'dakilerin ise bir metrenin altında iken Lascaux Mağarası'ndaki sığırların uzunluğu beş metreden fazladır (Arslantaş, 2014: 319-343). Tarih öncesi insanlar bu bezemeleri yaparken muhtemelen iskele kullanmışlardı. Bu boğalar salonunun devamında ücra bölüm, yaklaşık yirmi metre uzunluğunda ve dört metre yüksekliğinde bir galeridir. Galerinin duvarları üç ikonografik kompozisyonla bezenmiştir, orta boşluktakinden çok daha az anıtsal olan figürler çeşitli sığırlar (yaban öküzleri ve inekler) atları ve dağ keçilerini tasvir etmişlerdir. (Fig.7) Kubbeli orta boşluğa dönerken, sağda ve güney doğrultusunda boğalar salonunu ayıran ikinci bir geçide girilir. Bu bölüm duvarlarında 385 grafik öğeyi barındıran yaklaşık dört metre genişliğinde bir koridordur. Duvarlarda her görüş alanına hayvan türlerinin sığabileceği boyutlarda boğalar, erkek ve dişi geyikler, tavana daha yakın yerlerde de atlar görülür. Bahsi geçen kuyu bölümünde ise çeşitli değerli arkeolojik materyale rastlanılmıştır. Bezemeli mızrak uçları, kandiller, boya atıkları, delinmiş deniz kabukları v: Buradaki boyalı bezemede türünün tek örneği olan bir gergedan ve yine tek örnek olan mızrak saplanarak karnı delinmiş bağırsakları açıkta bir bizon tarafından yere devrilmiş bir insan görülmektedir. Bu ilginç kompozisyonun ne anlama geldiği halen gizemini korumaktadır. Acaba bu kuyu mağaranın kutsal bölümü olarak mı kullanılmıştı ya da burası bir tapınak mıydı bu sorulara verilen cevaplar ise tahminden öteye gitmemiştir. Mağaranın sahın alanı ise görsel malzeme bakımından oldukça zengindir. Burada yine bahsedilmeden geçilemeyecek beş kompozisyon göze çarpar. Bunlar dağ keçilerinden, el izlerinden, siyah inekten, yüzen geyiklerden ve melez bizonlardan oluşan panolardır. Lascaux insanı tartışmasız güçlü bir sanat duygusuna sahiptir. Bu mağaranın kompozisyonları Paleolitik çağ için bir klasiktirler. Burada resmedilen hayvanlardan olmadığı için mamut dışında şaşırtıcı bir hayvan yoktur. Burada birçok başka mağaranın aksine yarı hayvan yarı insan figürler yoktur. Tipik olmayan tek tasvir orta bölümde bulunan; iki düz boynuzu ile esrarlı bir figür olan at vücutlu geyik başlıklı yaratıktır. Lascaux sanatının özgünlüğü, ikonografik çeşitlilikten çok figürleri canlandırma biçiminde yatar. Sanatçı hareketleri gerçekçi, ama parçalı ve seçmeli bir biçimde ifade eder. A. Leroi-Gourhan buradaki işaretlerin 410 kadar olduğunu saptamıştır. Oysaki diğer mağaralarda işaret sayıları yirmi ve otuzu geçmemektedir. Burada bulunan resim

ve işaretlerin kırmızı sarı renkte veya damalı şekilde olmaları, diğer mağara resimlerinden ayıran bir ayrıcalıktır. Avrupa'da ki mağara resimleri üzerinde yapılan detaylı araştırmalar, kırmızı renk için demir oksit, siyah renk için mangan oksit ve odun kömürü, beyaz renk için ise kaolin maddelerinden yararlanıldığını ortaya koymuştur. Öyle ki Fransa'da ki Lascaux mağarasında boya hazırlamak için taş havanlar ve yüz elliden fazla mineral çeşidi bulunmuştur. Bu mineral tozlar, bitkisel ve hayvansal yağlarla karıştırılarak uygulanmaktadır. Özellikle boya kullanılarak yapılan resimler, fırça ve kuş tüyleri gibi, objelerle çizilmiştir. Gerek yapılışlarındaki ustalık gerekse bazı resimlerin zeminden 7 m. ye varan yüksekliklerde yapılmaları, bu resimlerin sıradan insanlar tarafından değil tecrübeli kişilerce yapıldığını düşündürmektedir. Geyik, dağ keçisi, öküz ve boğa gibi hayvanlar mağara resimlerinde görülen betimler arasında başı çekmektedir. Hayvanlarla resmedilen insan figürlerinin malzemelerinden ve hareketlerinden avcı oldukları düşünülmektedir. Daha çok kırmızı ve siyah renklerin hâkim olduğu resimler tarih öncesi çağlarda sanatın ulaştığı noktayı gösterir niteliktedir. Yaklaşık 6 m'lik bir alana çizilmiş "atlar paneli" ve bunun dışındaki gergedanlar, bizonlar, aslanlar ve sığır sürülerinin çizimleri muazzam bir estetiğe sahiptir. Fransa'nın güneybatısında bulunan yukarda da bahsettiğimiz Lascaux mağarasında da yaklaşık 16 bin yıllık olduğu tahmin edilen duvar resimleri tespit edilmiştir. İzlenen yaklaşık iki bin figürün içerisinde net olarak görülmüş dokuz yüzden fazla hayvan resmi bulunmaktadır. At, geyik, bizon ve sığır çokça tercih edilen tasvirlerdir. Bunlar dışında kuş, ayı, gergedan ve bir de insan betimi gözlenmiştir. Lascaux mağarasının neredeyse sembolü haline gelmiş ve "boğalar salonu" adı verilen kısımdaki dört büyük siyah boğa en önemli resimlerdir. Ayrıca Münih üniversitesi tarafından yapılan araştırmalarda, mağara duvarlarında yer alan her detayın bilgisayar ortamında farklı teknikler kullanılarak yeniden çizilmeleriyle ortaya çıkan geometrik şekillerin astronomik anlamlar içerebileceği de düşünülmüştür. (Malauren-Lacanette, 2010: 1-22)

Chauvet-Pont D'arc Mağarası yine Fransa arkeolojisi için önemli bir ayrıntıdır. (Fig.8) 1994 yılında Jean Marie Chauvet, Eliette Brunel Deschamps ve Christian Hillaire tarafından keşfedilmiştir. Dünya çapında büyük ilgi görmüş ve estetik kalitesi ayrıca görsel bolluğu ile yıllarca kapalı bir kutu gibi görmezden gelinen mağara incelenmeye başlandı (Clotte, 1995: 563-568). Araştırmacılar burada bulunan kemiklerin insanlara ait olmadığı fakat dönem dönem ziyaret etmiş olabileceklerini

düşünmüşlerdir. Diğer tüm Paleolitik mağaralarda olduğu gibi genel tema hayvan resimleridir. Mağara girişi restore edilmiş ve tüm alan paleontolojik alanlara ayrılmıştır. Dokuz odada tavanları on beş ile otuz metre arasında değişen yükseklikte dekore edilmiş dört büyük oda birbirini takip eder. İlk iki oda (Salle Brunel ve Oda Bauges) kırmızı hardal ve ağırlıklı olarak beyaz bir beton; takip eden odada ilk önce oymalar ve mağaranın duvarını kaplayan siyah figürler bu mağarayı özel kılan dekorlardır. Ayrıca mağara ilk Paleolitik Çağ kültürlerinden Aurignacian ve Gravettian Kültürlerinin en önemli temsilcidir (Combier, 2002: 131-152).

Batı arkeolojisinin temelleri bir İtalyan Rönesans tarihçisi olan Flavio Biondo ile atılmıştır. (Bayle, 1820: 1-600). İlk olarak 1444-1446 tarihini üç dönem olacak şekilde ele alan (Eski- Orta – Modern) ilk tarihçilerden ve ilk arkeologlardan biridir. Arkeolojik çalışmalarına antik Roma'nın kalıntılarını ve topoğrafyasını inceleyerek üç ansiklopedik eser yayınlayarak başlamıştır. Aynı zamanda çağdaş tarihçilerden Paggio Bracciolini ile attıkları arkeolojik temel üzerine bugünkü arkeolojik tarih inşa edilmiştir. Flavio'nun ilk eseri eski roma topoğrafyasının yeniden yapılanması olan De Rome Instaurata cilt 3 1444-1448 de kalıntıları yorumlayarak Roma'nın nasıl göründüğü hakkında bilgiler aktarmıştır. (Muecke-Campanelli, 2017: 296) Bu eser Roma tarihçileri için başvurulacak ilk kaynak eser olması bakımından oldukça önem arz etmektedir.

Flavio Biondo ile başlayan arkeolojik tarihçilikten sonra modern arkeolojik araştırmalara 1790-1832 yıllarında mısır hiyerogliflerinin deşifresi ile Jean Français Champollion kurucu sayıldı. Jean Français Champollion eski Fransız ve Yunan edebiyatı âlimi, Filolog, Doğu bilimci ve Mısır bilimciydi. Champollion genellikle Mısır biliminin babası olarak kabul edilir. Thomas Young ve William Bankes tarafından yapılan çok değerli ön çalışmaları temel alarak Rosetta Taşı'nın bazı parçalarını 1824 yılında çevirerek, antik Mısır dilinin Kıptice'ye benzediğini yazı sisteminin fonetik ve kavramsal işaretlerin birleşimi olduğunu ileri sürmüştür (Kayaoğlu-Çetinoğlu, 2013: 39-52). Yirmi yaşında ana dili Fransızcanın dışında Latince, Yunanca, İbranice, Sanskritçe, Avestaca, Arapça, Süryanice, Keldani, Farsça ve Çince konuşmaktaydı. Doğu dillerine özellikle Kıptice'ye olan ilgisi yeni bulunmuş olan Rosetta taşının üzerindeki yazıtların deşifresinde görevlendirilmesini sağlamıştır ve 1822-1824 yıllarını bu iş üzerine çalışarak geçirmiştir. 1824 yılındaki eseri *Precis du Systeme Hieroglyphique* çağdaş Mısır Biliminin tüm alanlarına kaynaklık etmiştir ve ayrıca Turin Kral Listesi'nin

önemini de açıklamıştır. Mısır bilimine olan bu büyük ilgisinin kaynağı Napolyon'un Mısır seferidir. Champollion daha sonradan İppolito Rosselini ile beraber Mısır'a yapılan Franco-Tuscan birleşik seferine öncülük etmiştir. Bununla beraber Nil'in akış yönünün tersine doğru hareket ederek çok sayıda anıtı ve yazıtı ayrıntılı olarak incelemiştir. Bu sefer ölümünden sonra yayınlanacak olan *Monuments de l'Egypte et de la Nubie (1845)* eserini oluşturmuştur. Ne yazık ki Champillion'un bu seferi kontrolsüz yağmalama olayları ile lekelenmiştir. En bilineni krallar vadisinde çalışırken I. Seti'nin mezarına tamir edilemeyecek şekilde zarar vermiş olmasıdır. Olay iki büyük duvar parçasını ve ikiz görüntü sahnesini çıkartırken olmuştur sahneler şu anda Louvre koleksiyonunda ve Floransa müzesindedir. Champollion Mısır'a yaptığı bilimsel gezisi boyunca ve sonra da çalışmalara devam etmesi hasebiyle yorgun düşmüş, Paris'te 1832 yılında ölmüştür. Egyptoloji'nin (Mısır Tarihi) oluşturulması ile 1831 de Mısır Tarihi dersi Fransız okullarda okutulmaya başlandı. Buna ek olarak Filoloji, Sanat Tarihi, Arkeoloji gibi alanlarda artık kendini göstermeye başlamıştı. André Leroi Gourhan ile yeni bir oluşuma adım atıldı bu; tortulların ve kalıntıların incelenmesi (1911-1986), insan medeniyetlerinin yorumlanması anlayışı belirgin özellik kazanmaya başlamış olmasıdır. (Masset, 1984: 137- 139). Etnolog, arkeolog ve Fransız Tarihçisi bu kişinin tarih anlayışı; felsefi kavramlarla bilimsel kesinliği birleştirmekti. Böyle düşünmesi onu aynı zamanda teknik ve kültürel düşünür olarak tanımlamamızı da sağlamıştı. Gourhan tarih öncesi sanatı yorumlarken belgelerin asıllarının ele alınmasına, eserlerin komşuluk ilişkilerinin titizlikle incelenmesine ve eserin bağlantılı olabileceği konumların radikal bir şekilde ele alınması fikrini savunur. Bunun yanında yine kadın erkek temsili sembollerin geleneksel bakış açılarından feragat ederek okunması ve yorumlanması gerektiğini de vurgular. 1949 yılında ilk kez kazısına başladığı Arc-Sur Cure'de Châtel Perronion Kültürü'nün izlerine rastlamıştır. Buradaki araştırmalarından Neandertaller ve Homo Sapiens'lerin ilk Paleolitik Çağ Kültürü olan günümüzden 45.000 yıl önce varlığına rastlanan Châtel Perronion Kültürü ile bağlantısı olduğu öne sürülmüştür. 1945'te Saône-et Loire bölgesinde mağara kazılarını, yine 1946- 1963 yıllarında Arc-Sur Cure mağaralarında, 1964'ten sonra da Pincevent'in Magdalenien bölgesinde kazılar yapmıştır. Yirminci yüzyılda arkeoloji ile bağlantılı olan Arkeoloji ve Etnoloji Bakanlığı faaliyetleri arasında, bu çalışmalara büyük ölçüde katkı sağlamayı öncelikli hedef belirlemiştir. Bu kurum aynı zamanda uluslararası düzeyde yapılacak kazı ve

arkeolojik araştırmalarda uluslararası diplomasi misyonunu taşımaktadır. Tüm bunlara ek olarak Fransız arkeoloji misyonu genel anlamda sadece kendi ülkelerinde araştırmalarla sınırlı kalmayarak çeşitli bölgelerde Arkeoloji enstitüleri açarak araştırmalarını dünya kapsamlı yürütmeyi prensip edinmişlerdir. Mesela 1890 yılında İran'da Doğu Arkeoloji misyonunu, 1922'de Afganistan'da Fransız Arkeoloji Heyetini, 1846 da Atina Fransız Okulunu, 1875 te Roma Fransız Okulunu, 1880'de Kahire Enstitüsünü, 1990'da Uzak Doğu Fransız Okulunu, 1946'da Beyrut ta Fransız Arkeoloji Enstitüsünü, 1930'da Türkiye'de ise İstanbul Fransız Arkeoloji enstitüsünü ve yine birçok yerde benzeri kurumları oluşturarak hem arkeolojik çalışmaları istedikleri şekilde resmi olarak gerçekleştirebilmiş, hem de özellikle Fransız okulları aracılığı ile kültürel olarak yayılma fırsatı bulunmuşlardır. Bunlardan bizi ilgilendiren İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsüne ayrıca parantez açmak gerekmektedir. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ülke toprakları İngiliz, Fransız ve Almanlar başta olmak üzere birçok yabancı arkeolog tarafından araştırmalar için tercih edilmiştir. Geniş ölçüde Amerika'dan Almanya'ya, Almanya'dan Fransa'ya kadar dönemin güçlü devletlerince arkeolojik çalışmalar yapılmış ve bu isim altında birçok değerli tarihi eser yurt dışına çıkarılmıştır. Bu konuda İngilizlerden sonra en dikkat çekici çalışmaları Almanların üstlendiği görülmektedir. Bu bağlamda hiç kuşkusuz Alman arkeologlar içerisinde en dikkat çeken şahıs Heinrich Schliemann olmuştur. Schliemann hiç kuşkusuz Osmanlı Devletini eski eserler konusunda en çok etkileyen Alman arkeologların başında gelmiştir. Antik Truva kentini keşfedip, burada yaptığı kazılarda çıkan değerli eşyaları illegal yollardan yurt dışına çıkarmıştır. Truva kazılarında elde edilen ve yurt dışına çıkarılan eserlerden en önemlisi ise Truva Hazineleri'dir. Bu hazineyi üç seferli olmak üzere Atina'ya kaçırdığı bilinmektedir. Yaşar Yılmaz eserinde bu şahıs ile ilgili şunları aktarmaktadır: "*1870'ten sonra izinsiz kazılara başlayan Schliemann'ın Osmanlı yönetimiyle arası açıktı. Arkeoloji kazısı olarak değil, sadece para edecek eserleri bulmaya yönelik çalışması bir inşaat kazısı gibiydi. Bir Türk kazı gözlemcisinin bulunmasına bile tahammül edemiyor, önemli gördüğü buluntuları konsolos ortağıyla birlikte gözlemciden saklamaya çalışıyordu. "* (Yılmaz, 2013: 63)

Schliemann'ın bu kural tanımaz tavrı en sonunda onun Truva hazinelerini kaçırmasını sağlamıştır. Buluntuların yurtdışına çıkarılmasının üzerine Osmanlı Devleti adına Müze-i Hümayun Müdürü Dethier, Atina'ya başvuruda bulunarak dava açılmasını

istemiştir. Dava sonucunda Schliemann suçlu bunulmuş; ancak Osmanlı Devleti yüklü bir tazminat alarak eserlerin iadesinden vazgeçmiştir. Davaya göre; Schliemann'ın 10 bin Frank tazminat ödemesine karar verilmiş; buna karşılık Schliemann, 50 bin Frank vererek yeni bir kazı anlaşması yapmayı teklif etmiştir (Sönmez, 2011: 224). Bu teklifin 50 bin Franklık ücreti Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiş; ancak Schliemann'a yeni kazı izinlerinin verilmeyeceği iletilmiştir. Osmanlı topraklarından kaçırılan Truva hazineleri Schliemann'ın vasiyeti üzerine Berlin Müzesi'ne bağışlanmış; ancak II. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Berlin'i işgal etmesiyle birlikte, savaş tazminatı olarak eserler Rusya'ya taşınmıştır. (Sönmez, 2011: 216-228). Almanya'nın tarihi eserler konusundaki istismarı yalnızca antik dönem eserlerini kapsamamaktadır. Üstelik tarihi eser konusunda yaşanan üzücü olaylar, sadece arkeolojik kazıların bir sonucu olarak da gerçekleşmemiştir. Konya Beyhekim Cami'nin mihrabı bu eserlerden yalnızca bir tanesidir. Cami Mihrabı; 1907 yılında Alman Loytved tarafından çalınmıştır (Sönmez, 2011: 2016- 228).

Almanlar faaliyetlerine devam ederken Fransızlar da boş durmamıştır. Fransız arkeolojik faaliyetlerine dikkatle baktığımızda öne çıkan olayların arasında izinli kazılar sırasında yaşanan olayların da olduğunu görmekteyiz. 1904 yılında Fransız Paul Gaudin tarafından gerçekleştirilen izinli kazılar sırasında tarihi eser kaçakçılığı bir kez daha önlenememiştir. Gaudin'in Aydın'da yapılan kazıları sırasında keşfedilen İhtiyar Balıkçı Heykeli'ni, bizzat kendisi tarafından gizlice yurtdışına çıkarttığı ve daha sonra bu heykelin Berlin Bergama Müzesi'ne sattığı görülmektedir. Gaudin'in çalışma alanı olarak kendisine Aydın bölgesini seçmesi şaşırtıcı değildir; Gaudin'den önce de Aydın ve İzmir çevresi Fransız arkeologlarca en fazla tercih edilen yerlerdendi. Fransız Charles Texier 1833-1837 yıllarında bu bölgelerde keşif gezisi yapmış, 1843'te ikinci gezisini gerçekleştirmiştir. Texier 1843'teki ikinci gezisiyle birlikte bölgeden topladığı eserleri Fransa'ya götürmeyi başarmıştır. 1895-1896 yıllarında Aydın'ın Didyma Antik Kent'inde kazı yapan Fransız arkeolog Hascoulier; kazıları sırasında bulunan eserlerin bir kısmını İstanbul'a teslim ederken, bir kısmını da Fransa'daki Louvre Müzesi'ne götürmüştür. Ege bölgesinde yapılan Fransız kazıları bununla sınırlı kalmamış; İzmir Çandarlı yakınlarında 1881 yılında, S. Reinach ve Pottier tarafından yapılan kazılarda elde edilen eserler Fransa'ya yollanmıştır. Fransa'ya götürülen ve Louvre Müzesi'nde sergilenmekte olan en nadir ve en önemli eserlerden bir diğeri ise Milo Venüsü (Venüs de Milo) olarak

adlandırılan, MÖ 130-110 yılları arasında yapıldığı varsayılan Antik Yunan heykelidir. 1820 yılında Ege'deki Milos Adası'nda yapılan kazılar sırasında keşfedilen heykel, Sultan II. Mahmut'un donanmadaki tercüman rehberi olan Nicholas Mourousi 'ye satılmış; ancak Fransız Büyükelçi temsilcisi Vicomte de Marcellus, 834 kuruşa heykeli Mourousi'den satın alarak Fransa'ya göndermiştir. Daha sonra bu eser Fransız Kralı XVIII. Louis tarafından satın alınarak Louvre Müzesi'ne koyulmuştur (Kousser, 2005: 232). Yaşanan bu üzücü olaylardan sonra Osmanlı Devleti, arkeolojiye gereken önemi göstermeye başlamış ve önlemler almıştır. Arkeolojik açıdan yasadışı gerçekleştirilen olaylar nedeniyle birçok ortak kültür mirası; maddi amaç uğruna oradan oraya savrulmuş, bu savrulmalar esnasında tahrip ya da yok olmuşlardır. Üstelik ait olması gereken topraklardan kaçırılarak, eserin anlamlarının yok edildiği ortadayken; en köklü müzelerce bunun bir sanat olgusu etrafından, insanlara sunması da dikkat çekici bir politikadır. Bu politika anlayışı; siyasi ve kültürel propaganda faaliyetlerinin arkeoloji çerçevesindeki ilk örneklerini teşkil etmektedir. Nitekim bu konuya dair güncel en güzel örnek Gaziantep Nizip ilçesine ait olan ve zamanında yurt dışına çıkarılmış, Antik Zeugma kentine ait olan ve geçen sene ülkemize geri getirilen Çingene Kızı Mozaiğinden bahsetmeden geçmek olmayacaktır. Bu ve bunun gibi birçok Anadolu tarihi eseri yurt dışında olup ülkemize dönmeyi beklemektedir.

1. Modern Fransız Araştırmaları

Fransa'da 1970'lerden sonra önemli oranda gelişen inşaat planlama ve çalışmaları (otoyollar, demir yolları v:) arkeoloji dünyasında "Korumacı Anlayış" ı doğurmuştu. Bu terimi ilk kullanan 1979 yılında Rhone-Alpes bölgesindeki tarihi antikalar direktörü Jacques Lasfargues olmuştur. (Lasfargues,1997: 1-21). 1986 yılında gerçekleştirilen bir kararname ile tüm ülkede önleyici kazıların yapılması ve inşaatlar yapılmadan gerekli tüm izinlerin alınması genel kabul görülerek verilecek tahriplerin en aza indirilmesi hedeflenir ve böylelikle arkeoloji de meslek olarak istikrar kazanmaya başlar. 1973'teki kuruluştan bu yana önleyici kazıların çoğu Bütçe ve Kültür bakanlıklarının ortak girişimleri ile oluşturulan Ulusal Arkeolojik Kazılar Birliği (AFAN) ne emanet edilmiştir. Bir dernek niteliğinde devlet tarafından izin veya karar verilen arkeolojik faaliyetlerin yöneticisi olarak görev yapar. Bu kurumun işlemleri yalnızca devlet tarafından finanse edilmeyip, kamu ya da özel kuruluşlar (yerel makamlar veya özel geliştiriciler) ile ortak olarak finanse edilir. AFAN daha iyi hizmetler sağlayabilmek adına altı kola ayrılmıştır bunlar; "Centre-Nord, Grand-Est, Grand-Ouest, Grand-Sud-Ouest et Dom-Tom, Méditerranée ve RhôneAlpes-Auvergne"

olarak adlandırılmaktadır. Bu alt kollar yapılacak arkeolojik araştırmalarda uzman personel, hizmetler ve de onlar için gerekli olan materyalin karşılanması görevini de üstlenmektedir. (Dalbera, 1996: 1-179) Bu özel dernek 1901 yasaları ile yönetildiğinden ve yasal belirsizliklerinin olmasından dolayı yerini 2001 yılında Ulusal Önleyici Arkeoloji Araştırma Enstitüsü'ne (INRAP) bırakmıştır. 1999 yılında çeşitli arkeolojik alanların yıkılması skandalları ardından Kültür bakanı Catherine Trautmann, bir çalışma grubuna arkeolojik mirası korumak için yeni bir kanunun temellerini oluşturmaları için görevlendirdi. Bu grup; üniversite profesörü Jean Paul Demoule, devlet konseyi üyesi Bernard Pecheur, Quimper Belediye Başkanı Bernard Poignant'tan oluşuyordu. Avrupa Arkeoloji Mirasının Korunması sözleşmesine dayanarak 7 Ocak 2001'de önleyici arkeoloji yasası çıkarıldı. Bu yasa önleyici teşhis ve kazıların finanse edilmesi adına bir bütçe hazırlanmasını da kapsıyordu. Böylelikle kendinden önceki kuruluş olan AFAN'ın temelleri üzerinde yeni bir yapılanma ve bütçe oluşturulmuş oluyordu. 2002'den itibaren 700'den fazla ortağı ile beraber eser tespiti ve çalışmaların kazı ve araştırma sürecinde etken rol oynamaktadır. Yıllık iki yüzden fazla makale yayınlamakta ve uluslararası Avrupa Üyeleri ile beraber çalışmaktadır. Çalışma konuları önleyici arkeoloji operasyonlarını (teşhis ve kazı işlemleri) gerçekleştirmektir. Ayrıca önleyici arkeolojik operasyonların bilimsel olarak sömürülmemesini ve sonuçların yaygınlaştırılmasını sağlar. Öğretime, kültüre ve arkeolojinin en iyi şekilde korunup değerlendirilmesine katkıda bulunur. Şu anda Dominique Garcia tarafından yönetilmektedir. (Negri, 2002: 42-44)

Bu iki kurumun dışında Centre Natıonal de la Recherche Scientifique (CNRS) adlı ve Ulusal Araştırma Merkezi ve Unité Mixte de Recherche (UMR) Karma Araştırma Birimi, laboratuvarlarının geniş imkânlarından yararlanarak arkeolojik araştırmaları geniş çapta değerlendirmektedirler (Picard, 2009: 1-17). Bu saydığımız kuruluşlar genel olup, bunların dışında birçok özel konular üzerine çalışması amaçlanarak oluşturulmuş alt kollar da mevcuttur Örneğin; Doğu Asya Medeniyetleri Araştırma Merkezi (CRCAO) birçok eski disiplinin, din, tarih ve sanat tarihinin incelenmesi ile ilgilenmektedir. Bunun dışında bu merkezin birinci elden kaynaklara da ayrıca ilgisi vardır (el yazmaları, yazılı belgeler). Fransız Enstitüleri Yurt Dışı Araştırma (IFRE) 27 kuruluştan oluşan otuz yedi ülkede var olan bir diğer kuruluştur. Amaç yine kıtaların tarih öncesi dönemlerinden geç antik çağlara kadar arkeolojik kalıntıların araştırılmasıdır. Afrika'da bulunan Fransız Etiyopya Araştırma Merkezi (CFEE) de faal olarak çalışan bir kurum olup, Addis Abada, Etiyopya ve Afrika

Birliğinin başkentinde faaliyet göstermektedir. Etiyopya Gölünde bulunan arkeolojik alan (Ziway, Langono, Abijata) Afrika'nın geç dönemlerinin sırasının oluşumuna katkıda bulunmuştur. Mısır bölgesi içinde özellikle bir araştırma kurumu oluşturulmuş; Fransız Mısır Toprakları Araştırma Merkezi (CFEETK) olarak isimlendirilmiştir. Bu kurumun çalışmalarından Karnak sorumlu olup, Mısır'ın dini alanlarında Amon-Ra Tapınağının korunmasında Mısır bilimcileri, arkeologları, belgeselcileri, topoğrafyacıları ile sorumludur. Yine Sudan'da Eski Eserler Şubesinde Çalışan Fransız bölümü (SFDAS) Aswan Baraj ve Nil vadisinde ve daha birçok alanda planlı araştırmalarda bulunmuşlardır. Özellikle Missiminia, Kadada, Kadrouka ve Hebadgi'de yoğun olan çalışmalardan sonra, günümüzde odak noktalar kentsel alana yönelmiştir. Merkez Amerika ve Latin Amerika'da ise şu anda Lima'da bulunan Fransız Araştırmaları Enstitüsü (IFEA) birkaç projeyi desteklemektedir. Bunlardan bazıları; Güney Peru Projesi, Arkaik Dönemde Çöl Kıyısında Balık çeşitliliği, Cenaze Törenleri, Mochia Kamu Mimarisi, Monabi Projesi, Mantena ve Merkez Sahilindeki Yerleşim Yerleri gibi birçok konu üzerinde aktif olarak araştırmalar devam etmektedir. Bir diğer kuruluş Meksika ve Orta Amerika Çalışmaları Merkezi (CEMCA) dir. Merkezi Mexico City ve Guatemala da olan CEMCA; Meksika'da birçok projeyi desteklemiştir. Örnek verecek olursak; Maya bölgesi alanlarından Balamku, Xculumkin, Rio Bec ve Amerika'nın batısı (Bajaras, Chupicuaro, Uacusecha) ve tabii ki bu çalışmaların en kapsamlı olanı Guatamala ile ilgili olanıdır. Yakın ve Orta Doğu'ya gelecek olursak Afganistan'da Afganistan Fransız Arkeoloji Heyeti (DAFA) sitelerin kurtarılması ve sitelerin envanter işlemlerinin devam edebilmesi için 2002'de faaliyetlerine başlayan kurum şimdi kazılarını Bactriana'da Herat, Kabil, Wardak ve Jaji Piyada bölgelerinde devam ettirip Bamiyanlı, Balkhab deltası üzerinde ise özellikle durmaktadır, Bunlara ek olarak; kentsel arkeoloji ve binaların incelenmesi de çalışmaları arasındadır. Şam'da kurulan Şam Fransız Yakın Doğu Enstitüsü (IFPO) 2010'dan beri dört ülkede önemli aktivitelerde bulunmaktadır bunlar; Lübnan, Suriye, Ürdün, Irak (Erbil) tır. Buralarda yürütülen hemen hemen tüm kazı projelerinde bahsi geçen kurumun ortaklığı söz konusudur. Ürdün'de; Darih, Dosak, Petra, Lübnan'da; Argua, Cyrhus, Tyre Suriye'de; Apamea, Mari'de çalışmaları mevcuttur. Ayrıca Suriye de ele geçen Yunanca ve Latince eserlerle ilgili sayısız yayınları söz konusudur. Yine üç dinin önemli merkezlerinden Kudüs'te de Fransız Araştırma merkezi kurulmuştur (CRJ) faaliyetlerine devam etmektedir. Bir diğeri bizi yakından ilgilendiren İstanbul Fransız Araştırma Enstitüsü'dür (IFEA). Türkiye

topraklarında birçok önemli çalışmalara, önemli hocalarımızla beraber imza atmışlardır (Akurgal, 1956: 13-24). Sinop, İzmir İyon kentlerinden olan Kolophon'a ait Klaros, Gaziantep Nizip ilçesine on beş kilometre olan Horum Höyük, Eskişehir Han İlçesinde bulunan Yazılıkaya ve Zeugma kentinde çeşitli çalışmalar yürütmüştür (Louis, 1956: 25-26). İzmir'in siteleri, Niğde Kala tepe Kömürcü Höyüğü ve Porsuk-Zevye Ksontos Höyük çalışma alanları arasındadır (Demerge, 1953: 43-44).

Avrupa'da Dolmenlerin Yorumlanması: Megalitler, 18. yüzyıla dek Batı Avrupa'ya göç etmiş dağınık insan topluluklarının eserleri olarak değerlendiriliyorlardı. Yorumlamalar ekseriyetle ırksal düzlemde yapılıyordu. İlerleyen zamanda değerlendirmeler ırklara istinaden yapılmasa da yorumlardaki milli olgu yok olmadı. Buna sebep olan göçebelerin oluşturduğu yeni nüfustu. Bretob Bölgesi dolmenlerinde bulunan kafatasları üzerinde ayrıntılı incelemelerde bulunan Fuste Miquel konuya antropolojik olarak yaklaşanlardan biridir. (Miquel, 1952: 118-155)

20. yüzyılın ilk yıllarında alternatif yorumlar oluşmaya başladı. Bu yorumlamalarda, Doğu Akdeniz muasır medeniyetlerinin Barbar Batı'ya olan etkisi temel alınıyordu. Bir taraftan Girit ile Yunanistan anakarasının diğer taraftan İtalya ile İspanya ticari bağları fikirlerin daha çok yayılmasını sağladı. Buna bağlı olarak şunu diyebiliriz: MÖ 3200 yılından itibaren Girit'te ortaya çıkan çoklu mezar geleneği ve anıt mezarlara defin, iki asır sonra İspanya'ya yayıldı. Bu düşünceye göre megalitik anıtlar ilkin Girit'te ortaya çıktı ve sırası ile İspanya, Portekiz ve genel olarak Avrupa'ya yayıldı. Yine başka bir yorum dolmenlerin işlev ve süreçleri göz önüne alınarak yapılmıştır. Yukarıda dediğimiz dolmenlerin Girit'ten yayılmış olma ihtimali yapılan tarihlendirmelerle çürütülmüş, Avrupa'da dolmenlerin Girit'ten çok daha önce inşa edildikleri anlaşılmıştır. Belki de eskiçağların göz ardı edilemeyen göç unsuru burada da kendisini göstermiş, farklı bölgelere yayılan insanlar kültür unsurlarını farklı yerlerde de sergileyebilmişlerdi. Bunun yanında MÖ de mülkiyet unsurlarını göz önüne aldığımızda yapılan mezarların o topraklarda mülk hakkını göstermenin en iyi yol olduğunu bilmekteyiz. Belki de dolmenlerin yapılış amaçlarından bir tanesi de buydu. Diğer bir yorumlama olan Neomarksis Yaklaşım'a göre megalit mezarlar toplumda eşitsizliğin kanıtıydı. Megalitik yapılara yapılan gömülerin olasılıkla o toplumdaki üst düzey sayılan kişilere ait olması ve herkesin bir megalitik mezara sahip olmaması güç ve statü eşitsizliğini göstermektedir. Tüm bu yaklaşımlar

dikkate alındığında hepsinin doğruluk payı vardır ve birbirini tamamlar niteliktedir. Tüm bu varsayımlar eskiçağlarda yapılan megalitik anıtların belki de çok amaçlı yapılışlarına örnek teşkil etmiş ve bir varsayımın doğru kabul edilebilmesi için diğer varsayımların yanlış olması gerektirecek bir durum söz konusu olmadığından hepsinin doğruluk payı vardır demekte de bir sakınca görülmemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
AVRUPA DOLMENLERİ

1.1. GUERNSEY BÖLGESİ

Kanal adalarının en büyük ikinci adası olan Guernsey, günümüzde İngiliz kraliyetine bağlı, iç işlerinde ise serbest yönetilmektedir. Adanın Paleolitik dönemde anakaraya bağlı olduğu ve yeryüzünün tektonik hareketleri sonucunda ana karadan ayrıldığı yapılan tahminler arasındadır. Neolitik Çağ adada megalitlerde temsil edilmektedir. Adada megalitlere yönelik ilk çalışmalara, 19. yüzyılda Frederick Corbin Luckis sayesinde ulaşmaktayız. Yaptığı Guernsey megalitleri araştırması 12000 sayfalık olup daha sonra bu araştırmaları Luckis'in oğlu devam ettirmiştir. Adanın kuzeyinde Vale adlı küçük köy yerleşiminde yol kenarında yer alan Le Dehus dolmeni adanın Neolitik Çağ'ının en önemli temsilcisidir. Varde, Les Fouaillages dolmenleri de yine adadaki diğer önemli dolmenlerdir. Adanın batı kıyısında "Üç Ayak Dolmen" adlı yapıtta oldukça ilginç efsanelere konu olmakla beraber Neolitik Çağ'da (MÖ 4000-2500) inşa edilmiş olduğu tahmin edilmektedir. Yine adanın batı kıyısında Creux Es Faies Antik Tümülüs'ü de dikkate değer megalitler arasındadır. Adanın güneyinde Grand Mere denilen, yaklaşık 1,65 m yüksekliğinde ve 0,50 cm yere gömülü ve geleneğe göre evli çiftlere mutluluk getiren bir çeşit Kibele tiplemesi stel bulunmaktadır. Bunların dışında ada Demir Çağı ve Galle Roma dönemlerine ait bulgulara da sahiptir. Antik çağda Bretonlar buralara geldiklerinde ilk bu adaları işgal ederek bu adalara Lenur adaları demişlerdi. Sonraki dönemlerde de Viking saldırılarına maruz kalmış ve daha sonrada Normandiya düklüğüne bağlanmıştır. 17. yüzyılda çıkan bir takım iç karışıklıklar sonrasında 1649 yılında parlamenter sisteme geçilmiştir. Orta Çağ'da Normandiya düklüğüne bağlı kalan ada sonralarda İngiliz Birleşik Krallığı hâkimiyetine girmiştir. 20 yüzyıla gelindiğinde 2. Dünya Savaşı'nda ada Naziler tarafından boşaltılarak toplama kampı yapılmış ve tüm resmi kayıtları yok edilmişti. Bu adalar 2. Dünya Savaşı'nda Nazilerin işgal ettikleri tek İngiliz topraklarıydı.

Le Dehus tipolojik olarak büyük bir geçit mezardır. Normandiya ve Britanya'nın Orta Neolitik geçit mezarlarıyla benzer özellikleri taşıması dikkat çekmektedir. Fakat uzunca zaman kanal adaları hakkında çok ayrıntılı araştırmalar yapılmamış ve genelde yapılan araştırmalar da karşılaştırmaya dayalı araştırmalar olmuştur. Ada hakkında yeterli çalışmaların yapılmama sebepleri ne Normandiya ölçülü çalışılabilir, nede Britanya ölçülü çalışılabilir olmamasından kaynaklanmıştır. (Baujot ve Cassen, 1992: 195-211; Cassen

1993: 197-208; Verron 2008: 42-139; Cassen 2009: 110; Cassen 2012: 200; Cassen, 2015: 43-59)

1.2. LE DEHUS BÖLGESİ

Le Dehus, Guernsey Adası'ndaki on idari bölümden Vale bölümünde yer alıp adanın kuzeydoğu kısmındadır. Günümüz kıyı şeridinden yaklaşık dört yüz metre uzaklıkta olan ve muhtemelen Orta Holosen döneminde deniz seviyesinden yükselişe geçtiği kabul edilmektedir. (Jones vd., 2005: 177-204), Höyüğün çapı dairesel olarak 18,3 cm'dir. Avrupa megalit mimari özelliklerinden biri olan Pelistariths (avlu, ritüel alanı) ve duvarları Drystone Yöntemi ile harç kullanılmadan birbirine geçirilerek oluşturulmuştur. 3,5 m uzunluğunda olan giriş bizi büyük bir merkezi odaya götürür. Giriş ve merkezi oda hariç yedi küçük yan odacığı içinde barındırır. 1919'da Majör Cerey yaptığı araştırmayla bu geçit mezarın yönü doğuya baktığını söylemiştir. Bu özellik, istisnalar hariç olsa da Avrupa megalitlerinin genel özellikleri arasındadır. (Kendrick, 1928: 20)

Le Dehus'ta en erken kazılar Frederick Corbin Luckis tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmalara 1837 de başlayan Luckis anıtın görünürlüğünden dolayı muhtemel bir hedef olduğunu bilmekteydi. Nitekim daha öncelerden anıta uğranıldığını da kaydetmiştir. (Luckis, 1844: 32-222). 1811 yılında antikacı olan Sir Joshua Gosselin, Londra Antikalar Derneği'ne anıtı tanımlayan bir plan göndermişti. (Gosselin, 1814: 6-254). Luckis'in işine yarayan bu rapor ile1837-1847 arası dört yan odacığın, şimdiki hali ile A ve B odalarını ve daha sonra ise 1847'de C ve D odalarını kazmıştır. (Sebire, 2007: 1-211). Bundan sonraki küçük kazılar De Guerin tarafından 1915 ve 1916'da üstlenilmişse de herhangi bir insan kalıntısına rastlamamıştır.

A ve B odaları sırası ile 1837 ve 1844 te kazılmıştır. Bunlara 1847 de kazılan C ve D odaları da eklenmiştir. 1915'e gelindiğinde yeni çalışmaları Guerin üstlenmiştir. Bu çalışma antroformik oymanın ilk olarak yayınlanmasını sağlamıştır. "Le Gardien Du Tombeau" olarak bilim literatürüne geçen Türkçe de kullanılan "Gardiyan" kelimesi ile "Mezarın Koruyucusu'' anlamına gelen isminin verildiği menhir, artık buranın bir mezar olduğunun kanıtıydı. Bu anıt üzerinde bir sonraki çalışmalar Guerin (1919), Kinnes ve Hibbs (1989) tarafından yapılmıştır. Collum ise bugün gözle görülebilen E ve F odacıklarına 1932'deki araştırmasında rastlamıştır.

Luckis, 1844'de B ve 1847'de ise C ve D odalarını keşfedip B odasında "Gömülü Mezar olarak nitelendirilen yan yana yerleştirilmiş karşıt yönlere bakan iki kişilik mezarla karşılaşmıştır. (Fig.9)

Mezar odasında oldukça fazla deniz kabuğunun bulunması ise ilgi çekici olup onları herhangi bir şeyden korumak amaçlı veya da anatomik olarak deforme olmalarını engellemek ve toprakla temaslarını engellemek için konulmuş olabilir. B odası en geniş yerinden 1,07 m, yüksekliği ise 1,27 m olan küçük bir odadır. Luckis'e göre bir ihtimal buradaki insanlar canlı olarak da gömülmüş olabilirlerdi. Bununla birlikte deniz kabukları haricinde herhangi bir çanak çömlek kalıntısına ise rastlanılmamıştır. Oda C çap olarak 1,47 m ile 1,63 m arasında değişen büyüklüktedir. Yan duvarların orthostatları 1,42 m yüksekliğindedir. Keşif sırasında odanın içinde bulunan büyük taş parçalardan bugün hala biri mevcuttur. Luckis 1847'de üç insan kemiği grubunu kaplayan bir tabaka buldu. Burada çeşitli yuvarlak tabanlı çanak çömlekler ile bir çeşit tütsü kabı ele geçmişse de Adasına mı yoksa C odasına mı ait olduğu tam olarak bilinmemektedir. Bulunan insan kemiklerinin biri çocuk ikisi yetişkin yönünde genel bir açıklama söz konusudur. (Kendrick, 1928:143)

Oda D'ye bakıldığında düzensiz şekilli ve kuzey güney yönünde 1,47 m uzunluğundadır. Luckis'in burada yaptığı araştırmalar sonucunda deniz kabukları ile muhafaza edilen tabakalar halinde insan kemiklerine rastlamıştır. Deniz kabukları ve çeşitli kemik gruplarının bulunduğu katmanlardan sonra ana oda tabanına inildi burada iki iskeletin yerleştirilmiş olduğunu gördü. Bu odada tamamı olmasa da çene ve bazı kemikler katmanlı olarak ele geçirildi (Kendrick, 1928:144). Katmanlara bakıldığında bu oda çeşitli zaman dilimlerinde kullanılmış olma ihtimali aklımıza gelmektedir. En büyük alan olan ana oda 6 m uzunluğunda ve 3,5 m genişliğindedir. Duvarlar çatıyı taşıyacak orthostatlar ile desteklenmektedir. Geçitten girilerek ulaşılan ana oda ve yapının genel manada planı bir balon şeklini andırdığı görülmektedir. Ortada duran ana kolon ve üzerindeki taşlardan birinde antropomorfik oyma en dikkat çekici bulgulardan bir tanesi olup ilk araştırma aşamalarında değil de daha sonraki dönemlerde keşfedilmiştir. Ne olduğu konusunda birçok açılamalar olup daha sonradan oyulmuş olma ihtimali neredeyse sıfırdır Çünkü antropomorfik oyma olan taşın bir kısmı ana kolon üstüne gelmektedir. (Patton, 1993: 55, 1995: 97)

Le Dehus buluntularının önemli bir kısmını da çanak çömlekler oluşturuyordu Bunlardan en önemlisi Batı Fransa'nın Chasséen (Audibert, 1958: 94-104) kültürü ile ilişkili olup C ve D odalarında bulunan ve insan kemikleri ile de ilişkilendirilen kâselerdir. Oda C'de "Guern Stone" da denilen bir çeşit erken dönem el değirmeni ve "Rubbin Stone" denilen çakmaktaşları içerirken, oda D'de oval biçimli insan eline rahatça oturtularak kullanılabilecek kumtaşı kireçtaşı veya kuvars malzemeden yapılmış Hammer Stone'lar yani çekiç taşları, çakmaktaşı artıkları ve bir kemik parçası bulunmuştur. (Kendrick, 1928:142) Oda B'den hiçbir çanak çömlek ele geçmemiş ya da kurtarılamamıştır. A odasında da Neolitik tabaklanma ve çanak çömlek paçaları kaydedilmiştir ve yine A odasında girişte bir taş çıkıntının üzerinde duran cilalı bir balta ya rastlanıldığını Kendrick kaydetmiştir. (Kendrick,1928: 138).

Orta Neolitik çanak çömleklere ek olarak, Geç Neolitik Çağ Oise-Marne kültür gruplarına ait parçalar, (MÖ 4250-2850) Kalkolitik, Erken Tunç Çağı gruplarına ve bazı tütsü kapları ile üç adet geç dönem süslü kadehe rastlanılmıştır. Collum 1932 kazılarından daha sonra tarih öncesi ve prehistorik çanak çömleğin yanı sıra az sayıda orta Neolitik "Bowland Beaker" çanak çömleğine de rastlar (Collum, 1933: 83). Yine merkez odada taban seviyesinin oldukça üzerinde bulunan ve Orta Çağa ait olduğu düşünülen dört köşeli bir inkpot (hokka) ele geçen kalıntılar arasında bahsedilmektedir. (Collum,1933: 59-60)

Patton (Patton, 1995: 31-35) ve yakın zamanda Guyado ve Hamon (Gyudo ve Homon, 2005: 7-41) Le Dehus'ta bulunan bir cilalı halkadan bahseder. Böyle halka veya daha doğrusu bilezikler Paris havzasında Normandiya ve Britanya da daha iyi bilinir ve rastlanılır. Şist ya da kil taşı Yunanca "*Şizin*" den gelen kelime anlamı ise "bölmek" olup bu ismi de taşın kolayca bölünebilir olmasından dolayı verildiği anlaşılır. Hayvan kalıntıları ise; sığır, koyun, keçi, domuz, at tilki, sansar, tavşan, kedi, kuş olarak saptanmıştır. (Kendrick, 1928, 122). Buna ek olarak birçok buluntu yerinde çokça deniz kabuklarına rastlanılmış olmasının sebebi nedir tam olarak bilinmese de muhtemeldir ki yakıcı asidik toprak yapısına tampon özelliği görmüştür.

Luckis'in günlüklerinde insan iskeletleri ile ilgili verdiği bilgilerin oldukça karışık olduğu söylenmektedir. Bazı yerlerde B odasında bulunan iki oturmuş "seated burials" pozisyonunda (Fig. 9) oldukça ayrıntılı kaydettiği iskeletlerden bahsederken notlarında bazı yerlerde sadece küçük yığınlar halinde kemik varlıklarına değinir (Kendrick,1928:

135) Kendrick'de ki bilgileri özetleyen Patton Orta Neolitik evresine atfederek sekiz bireyin kalıntısından bahseder. Bu tarihten daha sonraki süreçte daha fazla birey görülür fakat Orta Neolitik için sekiz kadarından bahsedilir. 1932'de kurtarılan ek insan kalıntılarından bir kaçı Luckis tarafından geri gömülmüş olabilir ancak hayatta kalan iki çene kemiği A odasına atfedilir. (Collum, 1933: 1-105)

Ana odanın dokümantasyonu hakkında daha az verilere sahip olmakla beraber hangi erken döneme ait oldukları hakkında kesin bir bilgi verilememektedir. Dolmen kemik bulgularında ilgi gören, hala çürümemiş ve dişleri mevcut olan bir çene kemiği ve bu kemiğin üzerine 1847 yılındaki araştırmalarda "Du Tus" yazılarak not alınması olmuştur. Araştırmacılar bu yazımın Le Dehus isimlendirmesinin erken hali olduğunu öne sürmektedirler ve bu kemik D odasına atfedilir. Şu anda var olan üç çene kemiğinden birinin üzerine alınan "Du Tus Oda II 1847" notudur. Bu çene kemiğin bir çocuğa ait olduğu yapılan araştırmalar ile kesinleşmiştir. Yine ele geçen bulgulardan iki adet kısmi kafatası B odasında oturan gömülerle eşleştirilmektedir. Bu tanımlama oldukça güvenilir olmasının sebebi Kendrick'in de bunu kaydetmiş olmasıdır. (Kendrick, 1928: 148) Bulunan çene kemikleri ve dişler üzerinde yapılan araştırmalarda diş çürükleri ve diş kayıplarına bakılarak Prehistorik Guernsey' de bir diş problemlerinin varlığı gözlemlenmiştir. Bu veriler daha çok karbonhidrat tüketiminden kaynaklanmaktadır. Her ne kadar ileri derece diş yıpranması gözlenmese de diş taşlaşması ve mine zedelenmeleri tespit edilen hastalıklar arasındadır. Patolojik araştırmalar sadece dişler üzerinde değil kol ve kalça kemiklerinde de yapılmıştır. (Fig.10-11). Ele geçen kemik parçalarından biri üzerinde şiddetli kırık ve eklem çıkıklığı tespit edilmiştir ayrıca yanmaya dair belirtiler de bulunmuştur. Bulunan iki omurga kemiği ise yaşlılık ve oldukça ağırlık taşıyan aktivitelerden dolayı olması ihtimal bozulmalar sergilemiştir. Bunlardan en önemlisi bir yetişkin kafatası ile ilgili tramvaya dair kırık serileridir. (Fig. 11) Bunlar hafif beyin sarsıntılarına sebep olacak şiddettedirler. Bu kafatasları Luckis'in (1846, 28) açıkladığı B odasındaki oturmalı mezarlardan erkek olana aittir demektedir fakat sonradan yapılan araştırmalarda kadın olduğu öne sürülür. (Schulting vd., 2010: 158)

Le Dehus'da ki insan kalıntılarının en azından bazılarının Orta Neolitik Çağ'a ait olduğu ve bu nedenle anıtın ilk kullanım tarihinin de Orta Neolitik olduğu düşünülmektedir. Le Dehus çanak çömleği Geç Neolitik ve Avrupa Tunç Çağı Beaker Kültürü; bardak kültürü

de denen Avrupa Tunç Çağı Kültürü dönemlerinde de hem ana odanın hem de yan odaların (çoğunlukla A odası) yeniden kullanıldığına dair en önemli kanıttır. (Kendrick 1928, Luckis 1844, Patton 1995) Üç yetişkin insan çene kemiği ve kafatası parçalar başlangıçta örneklendirmeler için seçilmiştir. Çene kemikleri ve dişlerde ayrıntılı araştırmalar yapılarak çeşitli periyodlar oluşturulmuştur (Fig 10). Bununla beraber izotop analizleri de yapılmıştır. Bir besin ağı üzerinde enerji akışını anlamak, geçmiş çevre ve iklim koşullarını yeniden yapılandırmak, geçmişteki insan ve hayvan besinlerini araştırmak, gıda doğrulama ve diğer araştırılması gerekli konularda izotop analize önemli bilgiler sunmaktadır. Analizler en çok kemik ve de dişlerde yapılır. Öyle ki diş kalıntısına bakılarak; anne sütü üretimi, ter ve idrar gibi birçok konu hakkında bilgi edinilebilmektedir. Arıca bireyin dişlerinin izotop oranları doğduğu büyüdüğü yerin oranlarını da temsil eder. Bu uygulama Arkeoloji başta olmak üzere Biyoloji ve Çevre Bilimlerinde de sık kullanılmaktadır. Kemik, organik kalıntılar, saç veya deniz kabukları gibi arkeolojik materyaller izotop analiz yapılmasına yardımcı olan en önemli bulgulardır. Geçmişteki insanların beslenmelerini araştırmak için karbon, azot ve çinko izotop oranları kullanılır. Bu izotop sistemler nüfus hareketliliği ve ticaret gibi kültürel etkileşimler hakkındaki soruları da yanıtlamamıza yardımcı olur. Karbon izotop oranları kemik kolojenlerinde veya kemik minerallerinde ölçülebilir. Kemik kolojenindeki Karbon ağırlıklı olarak besin proteininden kaynaklanırken, kemik mineralinde bulunan karbon tüketilen tüm karbondan, karbonhidratlardan lipitlerden ve proteinlerden kaynaklıdır. Le Dehus'ta karbon izotopları incelendiğinde insanların ağırlıklı olarak C3 bitkileri yediğini belirlemek mümkündür. Potansiyel C3 gıda kaynakları arasında buğday, pirinç, yumrulu bitkiler, meyveler, fındık ve birçok sebze bulunurken C4 gıda kaynağında darı ve şeker kamışı bulunur fakat Neolitik Avrupa'da C4 bitkileri mevcut değildir. Yine araştırma alanında deniz, tatlı su veya karasal besin kaynaklarından hangisinin ağırlıklı tüketildiği izotopik dizilimlerden anlaşılabilmektedir. Nitekim Kuzey Batı Avrupa beslenmesine uygun olarak da burada yapılan araştırmalardan deniz proteini tüketimi direk göze çarpmaktadır. (Richards ve Hedges, 199: 22-717) C3 bitkileri tüketen bir toplum olasılıkla yerleşik yaşama geçmiş olup bunda bölge ikliminin de rolü büyüktür. Nitekim Çiğdem'e göre tarım ile uğraşan ve tarım bitkilerini besin zincirinde gördüğümüz toplulukları yerleşik toplumlar olarak nitelendirmek en doğru tabirdir. (Çiğdem 1995; Çiğdem, 2005: 13-27)

Yukarıda belirtildiği gibi mezar morfolojisi ve çanak çömlek batı Fransa'nın genel Orta Neolitik, Chasséen Kültürü ile özdeştir. Buda Le Dehus'un erken tarihlemesini MÖ 4400-3400'e kadar uzatmıştır. (Boujout ve Cassen, 1992: 195 Cassen, 1993: 211). Şu anda Kanal Adalarında üç noktada Neolitik çağın radyo karbon tarihlendirmeleri vardır. Jersey'de La Houge Bie ve Les Foullages bir de Guernsey de Le Dehus: Les Foullages MÖ 4880'lere tarihlendirilen megalitik bir mezardır. (Kinnes, 1982: 24-30) Bununla birlikte Jersey'deki La Hougue Bie, Orta Neolitik, nispeten iyi tarihlendirilmiş, inşaat ve anıtın ne zaman terk edildiğine ilişkin stratigrafik bilgiler de edinilmiştir. (Patton, 1995: 29) Asıl konumuz olan Le Dehus'un izotopik verilerine bakıldığında Kanal Adaları Neolitik ekonomisine dair bize bazı bilgiler sunmaktadır. Ölçümler kısıtlı sayıda olsa dahi bu bile bize fazlası ile bilgi aktarmış, Atlantik Avrupa'daki hem Mezolitik hem de Neolitik yerleşmelerle ilgili yapılan çalışmalar, tek sitelerde veya birbiri ile bağlantılı sitelerde bir değişimin olduğunu göstermiştir. (Richard, 2000: 35-123) Nitekim bunun için güçlü bir destek Bukach (2005)'dan gelerek insan kalıntıları ölçümlemeleri yapılmıştır. Bu adaların Neolitik sahalarının malzeme kültürü açısından (çanak çömlek, cilalı taş baltalar, taş bilezikler) ekonomide evcil hayvan ve bitkilerden, cenaze törensel davranışlardan ve anıtsal mimariden Batı Fransa ile net bağlantıları mevcuttur. Herhangi bir yerli grupla kültürel etkileşimin muhtemel rolü de bilinmemektedir. Bununla birlikte söylenebilecek olan MÖ 4100-3900 yılları arasında ve muhtemelen MÖ 9. yüzyılın ilk yarısında Neolitik Çağın en erken görüntüsünden, Kanal adaları topluluklarının tarımsal bir yaşam biçimine tam olarak bağlı oldukları söylenebilir. Nitekim Britanya'daki erken Neolitik insanlarda (Richards vd, 2003: 366-425) ve Orta Neolitik çağ insanlarında ağırlıklı olarak karasal diyetlere rastlanılmıştır. Le Dehus'tan elde edilen sonuçlardan en önemlisi, Kanal adalarının denizle olan bağına rağmen izotopik sonuçlardan tahıl beslenmesinin fazlalığıdır. Deniz kabuklarının mezar odalarına geliş şekli ve çokluğu düşündürücüdür. Deniz kabuklarının çok hızlı birikebilir ancak yeme içmeye az katkı sağladığı durumlarda muhtemel olan sonuç bunların defin işlemleriyle bir bağlantı içerisinde olmasıdır. (Richard ve Schulting, 2006: 28). Bununla ilgili akla gelen diğer bir öngörü de Le Dehus'un var olan deniz kabukları üzerine sonradan inşa edilme olasıdır. (Kendrick, 1928: 80-133). Fakat diğer adalardaki geçit mezarlarda da deniz kabuklarının fazlaca bulunması bunun bir tesadüf olma ihtimalini azaltmıştır. Her ne sebeple olursa olsun deniz kabukları ile geçit mezarların bağlantısının, düşünüldüğünden daha büyük bir sebebi olmalıdır çünkü kabuklar yerleşim yerlerinden

ziyade geçit mezarlarda yoğundur. İlk kullanım MÖ 4100-3900 arasında yer alan Le Dehus, Jersey'deki La Houge Bie ile çağdaştır. Çağdaş yerlerin karşılaştırmalı araştırmaları Normandiya bölgesindekiler de dâhil olmak üzere gelecek çalışmalarda ele alınması beklenmektedir. Genel anlamda hareketliliğin ise Kuzey Batı Fransa'dan başlayarak yukarı kısımlara olduğu yönündedir.

1.2.1. Le Dehus Dolmenleri

Guernsey adası Kanal adaları takımlarından en büyüğü olup Britany Bölgesi'nin doksan kilometre kuzeyinde, Normandiya bölgesinin elli kilometre batısında, İngiliz sahilinin ise yüz on beş kilometre güneyinde bulunur. Adanın kuzey kesiminin jeolojisi oldukça fazla yıpranmış ve aşınmış kayalar içerir. Dehus Neolitik yapısı Guernsey adasının kuzey doğu kesiminde yer alır. Açık bir tarlaya inşa edilen anıtın Neolitik Çağ'dan beri var olduğu bilinmektedir. (Driscoll, 2010: 55)

Anıta erişim doğu girişi üzerindendir. Bu özellik Batı Avrupa anıtlarının hemen hemen hepsinde görülür. Höyük şeklinde olması ve içerisinde bulunan iç taş, buranın değerli ayrıcalıklarındandır. (Fig. 14). Le Dehus anıtı bir geçit mezar olarak nitelendirilmektedir. (Kendrick, 1928: 133, Kinnes ve Grand, 1983: 60)

Le Dehus anıtı Guernsey adasında bu güne kadar tanımlanmış yirmi altı megalit yapıdan "Passage Grave" olarak adlandırılan dört ritüel yerinden birisidir. Bu anıt toplamında son yüz seksen yılda araştırılmış ve rapor edilmiştir. (Kinnes ve Hibbs, 1989: 66-159; Cassen, 2015: 43-59) Daire şeklinde anıt adanın kuzey batı bölgesinde bir tepe üzerinde durmaktadır. Anıtın içerisi odalara ayrılmıştır. Anıtın yapımında kullanılan taş türü, bir kısmı istisna sayılan siyanit taşından, fakat büyük bir kısmı yerel malzeme olan granodiyonit denen bir tür bol mineralli granit taşı çeşidinden yapılmıştır. Yapı yapılan tarihlendirme yöntemi "Terminus Ante Quem" ile ortaya çıktığı tarihten daha öncede var olduğu, Schulting, Sebire ve Robb 2010 araştırmaları ile insan kemiklerindeki sabit izotop sayılarına bakılarak MÖ 4000'lere dayandırılan bir geçmişe sahip olduğu kanıtlanmıştır. Fakat Le Dehus adadaki en eski megalitik yapıdır diyemeyiz. Fouaillages sitesinde, kazıcılar yaklaşık MÖ 4500'lere kadar kullanım tarihi belirlemiştir. (Kinnes ve Grand, 1983: 60). Sadece bu sitede ilginç olarak MÖ 4000 ve 3000 arasında kullanımına ara verilmesi dikkat çekmektedir. MÖ Le Dehus'un inşa edilmesi ile adadaki diğer önemli La Varde geçit mezarının inşası aynı zamana denk gelmiştir. (Cataroche, 2009: 22-130)

Le Dehus anıtı muhtemelen iki aşamalı bir inşaat süreci geçirmiş olabilir. Genel olarak Le Dehus'un inşasından öncede orada bir kullanımın var olduğu kabul görülmektedir. Daha öncesinde belki sadece bir dik duran menhir halindeyken, sonrasında odalarda eklenerek son haline geldiği kabul görülen düşüncedir. Bu düşünceye varılmasının sebebi ise anıtın inşaatı bittikten sonra eklenen daha eski parçaların olmasıdır. Kinnes ve Hibbs'e göre Le Dehus anıtının inşa edilmesinde Britan'de ki Neolitik ritüel faaliyetlerin etkisi vardır. (Kinnes ve Hibbs, 1989: 159) Böylelikle insanlar mezar, menhir ve ritüel faaliyetleri bir arada olan bu anıtları yapmışlardır. Mezarın koruyucusu da dediğimiz "Le Gardien Tombeau" adlı heykel-menhir birleşimi yapıt ise ayrıca önem taşımaktadır. Taşa gravür işlemi uygulanarak yüz şekli verilmiştir. Ve mezarı koruyucu olarak tasarlandığı tahminler arasındadır.

Saha tamamen kazılmıştır. (Fig.15) Bununla ilgili Luckis tarafından çizilmiş birde resim mevcuttur. Le Dehus'un günümüze kadar gelebilmesinde en büyük kırılma noktası 1775 yılında John of Havillan tarafından Le Dehus arazisinin satın alınması olmuştur. Böylelikle tarihi Le Dehus dolmen ve menhir taş malzemesi belki de taş ocaklarına giderek yeniden kullanılmasına engel olunmuştur.

Doğu batı odaklı yapının en geniş yeri 3,7 m'dir. Odalara giden 3,5 m uzunluğunda geçit girişte dar olmakla beraber odalara doğru genişlemektedir. Bu özellik diğer anıt mezarlarda da mevcuttur. Ana odayı destekleyen yedi büyük dikili destek taşı olup bunlardan birinin üzerine Le Gardien Tombeau dediğimiz mezar koruyucu resmedilmiştir. (Fig.16) Kazı tarihi daha sonraki aşama olan 1837-1848 yılları arasında Luckis ailesi tarafından saha çalışmaları ve çeşitli plan çizimleri ile devam eder. O dönem çizilen planlara bakıldığında ise toplamda elliyi aşkın büyük taş bloğun varlığı kaydedilmiştir. (Fig.17) Fakat bu yıllarda yapılan kazılardan sonra herhangi bir koruma yöntemi uygulanmadığından dolayı zamanla tahrip olmalar meydana gelmiştir. Bu tarihteki kazı aşamasından sonra buraya bir daha 1898'de Guernsey Devleti'nin onarım çalışmaları sırasında gelinmiştir. Bunun ardından yine 1932 yılında site bölgesi Vera Collum tarafından tekrar kazılmıştır. Bu yapının bulgularına gelindiğinde ilk olarak göze çarpan ana oda içerisindeki büyük deniz kabuğu yığını olur. Sonraki katmanda iki yetişkine ait mezar kalıntıları ve daha sonra yakılmış kalıntılarla beraber bir çocuk iskeleti parçalarına rastlanmıştır. Diğer odalardaki mezarlarda bakırdan hançer, çan olduğu düşünülen kap buluntularına rastlanılmıştır. Dolmenin kuzeyinde bulunan A

odasında ise Neolitik ve erken tunç çağlarına ait çanak çömlek ve de ithal olduğu düşünülen yılan taşı ile yapılmış cilalı bir taş balta ve beraberinde daha birçok insan kalıntısına rastlanılmıştır. Bunların dışında B, C, D odalarında yan yana bulunan ve B odasında ayrıca zıt yönlere bakan iki ayrı diz çökmüş insan iskeleti olmak üzere farklı farklı gömüler bulunmuştur. Ana kapak taşının hemen alt tarafında ise 1918 yılında Guerin tarafından keşfedilen "Le Gardien Tombeau" olarak bilinen ne için betimlenmiş olduğu tahminlerden öteye gitmemekle beraber belki bir pagan tanrı, belki mezarların koruyucusu ve belki de dönemin önemli savaşçılarından biriydi. Bu eser tam anlamıyla 1928 yılında Thomas Kendrick'in eserlerini ve hayatını anlattığı monografisinde ham bir taslak olarak ortaya çıkmıştır. (Fig.18) Sakallı yüz, kollar ve eller yay ve okları ile temsil edilen bu figür genel anlamda orantısız betimlenmiş ve iki aşamalı olarak incelenmiştir. (Nash ve Kevin, 2016: 245-265) Gravürün Luckis tarafından yetmiş yıl önce yapılan araştırmalarda hiçbir şekilde belirtilmemiş olması ilginçtir. Daha sonraki yıllarda araştırmalarda oymanın fark edilmesi ışık faktörü ile alakalı olduğu sanılmaktadır. Fakat bu oymanın yerinde mi yoksa dışarda mı yapılarak getirilmiş olduğu tartışma konusudur. (Kinnes ve Hibbs, 1989: 162)

Dışarda yapılarak içeriye dâhil edildiğini savunan araştırmacıların dayanak noktası Le Gardien Tombeau taşının yakından incelendiğinde dışarıya ait hava koşullarının izlerini bulmalarıdır. (Kinnes ve Hibbs, 1989: 163) Yüksek çözünürlüklü fotoğraf makineleri ve yeni kurulan aydınlatma sistemlerinden önce ayrıntılı olarak görülmeyen birçok oyma sonradan ortaya çıkmıştır. Gerçekten de Cassen'in araştırmaları (2015) bu oymanın boyutları, stili, yerleştirilmesi üst üste binme ve yarattıkları stratigrafik gelişimde dâhil olmak üzere her yönü ile tartışmaya açık noktaları mevcuttur. Bununla birlikte genel kronolojisi de dâhil olmak üzere taşın tarih öncesi etkinlikleri de sınırlı ve tartışma konusudur.

Le Gardien Tombeau araştırma metodundan bahsedecek olursak; 2011 2015 yılları arasında araştırmacıların artık daha teknolojik ve yüksek çözünürlüklü araçları kullanması ile kapak taşında fotoğraf incelemeleri yapmışlardır. Grafik işleme programları kullanılarak elde edilen görseller sonucunda gravür iki ana başlık altında sınıflandırıldı. (kafa ve gövde şeklinde) Böylelikle kaya yüzeyinde oluşan en ufak ayrıntılar dahi netleştirilerek sonuca varılmaya çalışıldı. Çeşitli renklendirme teknikleri

ile baş kısımda boyalı görüntü fark edilmesine rağmen boyama tarihi saptanamamıştır. (Fig.19)

Le Gardien Tombeau'nun üzerinde üç ayrı kazıma tekniğinin varlığı ve bunların gravürün üst ve orta kısımlarına işlendiği Cassen (2015) tarafından belirlenmiştir. Problem, kronolojiden bağımsız olarak "caps stone" denilen kapak taşının değişik periyodlarda reform edilmiş olduğundan uygulamaların ne zamanlarda yapıldığı tespit edilememesidir. Bu erkek yüzü betimlemesi duygulu olarak kabartma tekniği ile resmedilmiştir. Yüzünün simetrik olarak bir uçurtmayı andırıyor olduğu da söylenebilir. (Kendrick, 1928: 60) Yüz alanının üst kısmının geniş olarak tasarlanmış olması muhtemelen bir başlık veya taç şeklinde düşünüldüğünden olmalıdır. (Fig.20) Resme sonraları dâhil edilmiş olan birde haç figürü vardır ki; burada muhtemel amaç gravürün ve de yapının Hristiyanlıkla bağdaştırılmaya çalışılması diye tahmin edilmektedir. (Fig.20) Figürün gövde kısmına bakıldığında gravürün yüzde otuzunu kapsamaktadır. İki kalın çizgili kol kayanın doğal çizgileri kullanılarak oluşturulmuş, eller aşağıya doğru uzanmış ve hafifçe içe doğru tasvir edilmiştir. Sağ elde bir ok ve biraz daha aşağıda bir yay olduğu tahmin edilen iki yatay çizgide bulunmaktadır. Fakat Caasen parmak olarak tahmin edilen yerde bir hayvanın bacakları ve kavisli çıkıntılı yay olarak söylenen yerde ise boynuz tasviri olduğunu yazar fakat gövde taşında betimlenmiş olması bunların el parmakları olma olasılığını bizce güçlü kılar. (Cassen, 2015: 43-59)

Genel olarak Le Dehus; içerisinde yer alan kaya sanatı ile Kuzey Batı Avrupa'da önemli bir yer olarak kabul edilir ve benzersiz bir megalit örnektir. Yapı için kesin tarihlendirme yöntemi imkânsız olsa da MÖ 4000'li yıllara kadar götürülmektedir. Belki de ilk başta sadece ayakta duran bir menhir iken daha sonrasında eklemeler yapılarak genişletilmişti. (Patton, 1994: 6-528) Avrupa'da ritüel olarak önceki toplumlar tarafından kullanılan taş malzeme ve yapıların yeniden kullanımı alışılmış bir olaydır. Gerçekten de bir yerde var olan uzun menhir taşlar alınarak başka yerlerde bölünerek veya bütün olarak dolmenlerin kapaklarında veya daha başka amaçlarla kullanılmışlardır. Bunun yanı sıra bu anıtların Hristiyan kiliselerine dâhil edilme gibi bir durumu da söz konusudur. Örneğin yine kanal adalarında "The Catel" ve "La Grand Mére" adlı iki menhir Hristiyanlıkla ilişkilendirilerek Hristiyan sembolizmine dâhil edilmişlerdir. (Fig.21)

1.2.2. Le Dehus'un Kökeni ve Tarihlendirilmesi

Paleolitik dönemde avcı ve toplayıcılık yaşamının merkezinde olan insanlar, yerleşik hayata da henüz geçmemişti. Neolitik Çağ ile birlikte insan yoğun avcılık toplayıcılıktan üretime, üretimin yapılması ve toprağa bağlı kalmanın da etkisi ile de yavaş yavaş yerleşik yaşama geçmişlerdir. Bu zamana kadar doğaya karşı kendini sürekli savunmak zorunda kalan insan, Neolitik Çağ ile artık doğa üzerinde etkili olmaya ve bazı bitkileri de tarıma katmayı başararak insan doğa ilişkisinin yıllarca süregelen kalıplardan çıkarmayı başarmışlardır. Tarım, zamanla köylerin kurulmasını da göz ardı edilemeyecek derecede etkilemiştir. Neolitik Çağ Anadolu ve Trakya'da bilinen yaklaşık 400 kadar sit alanı olduğu bilinmektedir. İlk avcı toplayıcı halkı Yakın Doğu'da Levant bölgesinde ve Mezopotamya'da görülür. (14.500, 11.500) Verimli hilal olarak bilinen bu konum, buğday ve tahıl yetiştiriciliği, koyun keçi gibi evci hayvan yetiştiriciliği ve çiftçiliğin temellerinin atıldığı yerdir. Natufien Kültürü buradaki ilk kültür örneğidir. Levant bölgesinde doğan tarım, hayvancılık, seramik, taşın kullanımı gibi teknolojiler sonrasında Anadolu ve Avrupa'ya yayılmıştır. (Baysal, 2016:137-154) Araştırmacılara göre kültür aktarımları iki şekilde olmuş olabilirdi; birincisi ya kolonizasyon yoluyla uzak yerlere hızla ulaşılmış ya da daha yavaş şekilde nesilden nesile durgunluk evreleri geçirerek ulaşmıştır. Bu durum da farklı insan grupları oluşmasına neden olacaktır. (Çıvgın, 2012: 126-148) Orta Doğu'da doğan tarım Anadolu, Akdeniz ve Tuna yoluyla Avrupa'ya ulaştı. (Başgelen vd., 2007) Böylelikle Tuna bölgesi Danubien Kültürü ve çanak çömlekleri orta ve batı Avrupa'da Normandiya ve İsveç'te görüldü. (Lacan, 2011: 91) Baskı veya kabuklarla süslenmiş parçalar tipik Akdeniz kültürünün izlerini taşımaktaydı. Bu ürünler MÖ 5500 yılına kadar Vendee kıyılarına ulaşmıştı. (Lacan, 2011: 91)

Tarım ve hayvancılık sonrası yaşam koşulları hızla değişim gösterdi. İnsanlar temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra inançsal eğilimler de göstermeye başladı. Tapınma bir olguya inanma içgüdüsü ile hareket ettiler. Peki, insanların yerleşik hayata geçmelerindeki etken din faktörü müydü yoksa tarım yapılmaya başlandıktan sonra mecburi olarak yerleşik yaşamaları mı gerekiyordu? Bu gibi sorulara birçok öneri sunulsa da dünya tarihini yeniden şekillendiren "Göbekli Tepe" kazısının baş aktörü Klaus Schmidt'e göre; önce tapınaklar kurulmuş sonrasında ise şehirler etrafına

kurulmuştur. (Schmidt, 2007: 115-129) Yani ona göre yaşam tapınaklara ve dine göre şekillenmiştir.

Neolitik Çağ din kavramı tam olarak günümüzdeki gibi değildir. Din olgusunun başrolleri, tanrıça kültü, astronomik kültler ve hasat-ölü koruma olarak bölümlendirilebilir. Tanrılara saygı göstermek ve toplu tapınmalar için açık hava tapınakları inşa edilir. Güneşe ve Aya göre hizalamalar yapılır. Ölüler için taşlardan büyük mezarlar inşa edilerek "Megalitler ve Dolmenler" dikilir. Bunların en eskileri "Peulvan" da denilen menhirlerdir. Menhirler Fransa'da MÖ 5000'li yıllarda tarım toplumları tarafından ilk olarak dikilmeye başlanır. (Gruyer, 1927: 5-64) İlk dolmenlerin en güzel örnekleri ise Bernenez, Guennoc, Dissicnon gibi koridorlu ve tümülüslü dolmenlerdir. Carnac Bölgesi'nde bulunan Saint Michel ve Mané-er Hroëk a Locmariac Tümülüsleri ise geniş dairesel höyükleri olan zengin buluntuları ile ünlü megalitlerdir. En ilkel tarım aletlerinden bir sapın ucuna sabitlenmiş materyal olan ilkel balta görünümü ile süslenmiş menhirlerin parçaları (Table des Marchand) ve ünlü Gavrinis mezarlarının üstünün tıpkı bir masa gibi örtülmesinde kullanıldı. (Helgouach vd. 1989-1991: 210) İlk dolmenler basit planlıydı. Daha sonraları bir koridor eklenerek mezar odasına yol oluşturuldu. MÖ 3000'lerde modifiye edilerek yan yana odacıklarla büyütülürler. (Gruyer, 1927: 5-64) Daha sonradan Roche- aux Fées (Ille et Vilaine) ve Anjou gibi cilalı taş devrine tarihlenen devasa taşlardan sadece bir koridor görünümünde dolmenler yapılmıştır. Böylece megalitizm durmadan değişik formlarda sürekli inşa edilerek varlığını 3000'lere kadar ilerletmiştir. Megalit taşlar üzerinde bulunan din, tanrıça, haç, yüz, yılan ve balta betimlemeleri megalitler kadar önemlidir. Bunlar bize tarih öncesi insanların inançlarını ve fikirlerini mimari ile buluşturarak günümüze yolladıkları birer imza niteliğindedir.

Bugünkü Fransa için proto tarihin seyri ise şu şekildedir: MÖ 16.000'lerde buzul çağının son döneminden sonra Fransa'nın güneyi ve Massif Central dediğimiz orta Fransa bölgesinde açık hava sitleri ve yerleşimler yavaş yavaş belirmeye başlamıştır. MÖ 12.700'lü yıllarda değişen iklim şartları ve Heinrich 1 olayı da dediğimiz artık buzulların tamamen eriyerek tüm dünyada yerleşimler ve hayatlar üzerinde etki ettiği zaman diliminde, bir önceki yaşam bölgeleri terk edilerek Pireneler, Orta Fransa ve Alpler Holosen (9000-7000) çağına dek yeni yerleşmelere sahne olur. (Demars, 2002: 289-291)

Konumuzla ilgili olan coğrafyanın Neolitik kültürle tanışması ve bu kültürün tamamıyla yayılması uzun bir süreçten ibarettir. Tarihçilere göre ilk Paleolitik Kültürler Avrupa'ya kolonileşme aracılığı ile taşınmıştır. (Demars, 2002: 289) Holosen Çağı'ndan sonra iklimin tamamen yumuşaması ile artık insanların besin kültürleri de değişim göstermiş balık, küçük memeliler bitkilerde bu besin zincirine dâhil edilmiştir. Bunun en önemli etkeni tabii ki de iklim olsa da göz ardı edilemeyecek bir başka etken artan nüfus ve insanların bu çeşitliliğe ulaşabilecek duruma ve teknolojiye gelmiş olmasıdır. Mezolitik Çağ'da ise iklimin yumuşaması insanların yaşam alanlarını genişleten faktörlerden en önemlisidir. İlk olarak MÖ 8800'lerde Orta Fırat Bölgesi'nde gelişme gösterdiği düşünülen Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ, sırasıyla Suriye ve Güney Doğu Anadolu'ya ardından Levant Bölgesi'ne ve Avrupa'ya yayıldığı düşünülmektedir. Yabanı tahılların tarıma katılması (mercimek, arpa, buğday, baklagiller) birkaç çeşit hayvanın evcilleştirilmesi (koyun, keçi, köpek) ve tarım teknolojisinin bir sonucu olarak artık daire biçimli yapıların oluşması bu dönemin bir devrim olarak adlandırılmasına sebep olmuştur. (Özdoğan, 2004: 43-50) Bu bölgede oluşan kültür yavaş yavaş Doğu Anadolu'ya ve Levant bölgesine aktarılmıştır. Bir diğer gelişme de Cuavin'in "Sembol Devrimi" dediği ana tanrıça figürünün ve boğa figürünün gelişerek, kullanımının yaygınlaşması olayıdır. (Özdol, 2011: 173-199)

Nitekim bu kültürel birikimin çeşitli coğrafyalara dağılması ile Neolitik Çağ farklı coğrafyalarda birbirinden farklı tarihlerde yaşanmaya başlar. Anadolu'dan çeşitli sebeplerle yurtlarını terk edip yeni yerlerde yaşamaya başlayan Neolitik topluluklar gittikleri bölgelere, yaşayarak biriktirdikleri deneyimleri ve kültürleri ile gidip, yeni yurtlarının da gerektirdiği şartlarla eski bilgileri harmanlayarak yeni kültürlerinin temellerini atmışlardır. Buna örnek olarak Neolitik Çağ'da Kıbrıs adasına, yakın doğulu kolonici Neolitik insanların MÖ 9. binyılda yerleşmesi ile Yakın Doğu Neolitik özelliklerinin adaya taşındığını görmekteyiz. Tabii ki tamamen kopyası demek mümkün değildir. Mesela Kıbrıs'ta Neolitik Çağ'a ait açılmış kuyuların benzerlerine yakın doğu da rastlanılmamıştır. (Çıvgın 2012: 5-23)

Avrupa Neolitik Çağ'ının da Yakın Doğu ile ilişkili olduğu bizce de makul bir fikirdir. Bu fikre göre MÖ 9500'lü yıllarda Levant'ta olup MÖ 7000'li yıllarda Anadolu'ya geçen ve buradan da MÖ 6500'ler de Yunanistan'a, 6200'ler de ise tuna

boyuna taşınan Neolitik Kültür, MÖ 5500'ler de Orta Avrupa'ya ve de MÖ 5600'ler de İspanya'ya ulaşmıştır. (Çıvgın, 2012: 5-23)

Kısa süre sonra MÖ 7000'ler de Levant Bölgesi grupları kitleler halinde Mısır, Anadolu, Orta Asya, İran ve Mezopotamya'ya göç ederler ve Avrupa Neolitik halklarının geçişi de MÖ 6500'ler de Anadolu üzerinden olur. Buna kanıt olarak Tuna boyları ile Avrupa tarım- hayvancılık ve çanak çömleğinin aynı tarihlere denk gelmesi gösterilir. Burada çömleklerde farklılıklar zamanla kendini göstererek kısa zamanda desenli doğu çömleği yerini "Rubane" denen çizgi, bant, şerit desenli çanak çömleğin Fransa ve tüm Orta Avrupa'da hâkimiyetine şahit oluyoruz. Tuna ve Akdeniz iklimlerinin Fransa'da görülmeye başlanması Akdeniz kökenli bazı bitkilerin tüm sitelerde yetiştiriliyor olması ve bunun gibi birçok kültürel etkileşim bize var olan bir etkileşimin kanıtı niteliğindedir. (Çıvgın, 2012: 5-23) Akdeniz ve Tuna kültürleri yeri ve zamanı tam olarak bilinmeksizin Fransa topraklarında bir araya gelirler. Burada bu iki toplumun temsilcileri ile yerli Mezolitik toplum yerleşimcileri arasında etkileşim olur. Yerli Mezolitik halkların ürettikleri çanak çömlek ve ok uçlarında yeni gelen toplulukların Neolitik kültür izleri görülmeye başlar. (Gallay, 1995: 17-25)

Dolmen yapılarının tüm dünya üzerinde küçük farklılıklarla ortaya çıkmış olması bir tesadüf eseri miydi? Yoksa ilk çağlarda insanların göç etmeleri ile her yere yanlarında götürerek inşa ettikleri taşınabilir manevi düşüncenin taşınamayan maddi sembolleri miydi? Neolitik Çağ'daki göç hareketleri ile bir bağlantıları var mı idi? Bu sorular için henüz bir kanıt gösterilemese de orta Neolitik Çağ'da (MÖ 4500-3500) Fransa topraklarında üç önemli bölge oluşmuş olacaktır. Kuzey Doğu'da Danubien kökenli Michelsberg Kültürü, Batı'da Armoricalı halklar tarafından oluşturulan kültür ve Güney de dolmen inşaatçıları tarafından geliştirilen Chasséen Kültürü. Neolitik sonlarında 3500'lerden itibaren tüm bu megalitleri oluşturan halklar basit dolmenler ile Fransa'nın kuzeyini kaplayacaklardır. Güneyde ise Chasséen halkları zaten kaplara gömme tekniğini kullandığından önemli megalitler geliştireceklerdir.

Geç Neolitik Çağ'da bir başka önemli husus İber yarımadası metalürjisinin eseri olan Campaniform (Beher) Kültürü kadehlerinin Fransa'da megalitlerde ve dolmenlerde ölülerini gömmek için açtıkları çukurlarda karşımıza çıkıyor olmasıdır. (MÖ 2600-2000) Beher Kültürü'nün insanlarının Stonhenge'de ki iki mavi taşla da ilişkilendirilmektedirler.

Peki, Megalitizm Kültürü nasıl gelişim göstermişti? İber yarımadasında Neolitik kolonizatörlerin MÖ 5400'ler de kıyı şeridinde yoğun şekilde yerleştikleri görülür. Bu tarihten sonra gerçek megalitik anıtlar ortaya çıkar. İber yarım adasında Portekizce "Mamao" denilen küçük taşlardan yapılmış yuvarlak oyuklar çok fazladır ve tepelerde geniş nekropoller oluştururlar. Locmariaquer komününde ise fenomen olan dolmenler zengin bir şekilde dekore edilmiş oyulmuş ve boyanmıştır. Yine Portekiz de bulunan dolmenlerin sayıları oldukça fazla ve yapı bakımından da büyüktürler ancak nadiren boyanır ve oyulurlar. Yine Evora'da bulunan kromlekler, İspanya'nın güneyinde bulunan Cadiz Endülüs Bölgesi'nde Alberite gibi çok güzel dekore edilmiş dolmenler vardır. Orta Neolitik Çağ boyunca İber yarımadasındaki halklar sürekli hareket edeceklerdir. Fransa'da ise ilk Neolitik çağlarda Morhiban körfezi ve Vendee arasında 5000 ile 4700 arasında beş ile yedi metre olan küçük dairesel höyükler, küçük plakalar, taş veya odundan sandıklar oluşturmaya başlarlar. (Carnac Saint Michel Tümülüsü vb.) Bir başka örnek Saint Just'ta ki Saint Peter Cross'un bulunduğu yerde ölülerini küçük yuvarlak ahşaplara koyup binanın toprakları altına gömmeleridir. Bunlar Avrupa'da görülen ölü evleriydir.

İlk Neolitik Çağlerde Fransa'da; dağınık yerleşimcilerin ölen kişilerin bir cenaze törenine tabi tutup bu törenin bir taş üzerinde veya bir sandıkta yapıldığı, seramik şekillerinin V şekilli ve şeritlerle dekore edilmiş olduğu ve de taş bileziklerin kullanılmış olduğu söylenebilen dönem özelliklerindendir. Bu kriterlere sahip olan tüm sitler ilk Neolitik çağın sınırlarının belirlenmesinde önemli ölçüde yardımcı olmuştur. Dolayısı ile ilk Neolitik Çağ, Britany Bölgesi'nde, Atlantik kıyılarında Vendée de, Loire Vadisi ve Valley'de Kuzeyde ise Normandiya, Cean ve Saine vadilerinde yayılmıştır.

Orta Neolitiğin başlangıcında ise (4700-4500) üç kültürün izlerini görülür, Bunlar; Armorican'da Castellic, Loire Vadisinde Chambon ve Kuzey Britany ile Paris Havzası'nda Cerny'dir. Cenaze gelenekleri ise bu tarihten sonra değişerek çoklu gömmeler ve dolayısı ile çok işçilikle beraber iyi bir organizasyonu gerekli kıldı. Bu tür anıt ve höyükler megalitizmle ilgilidir. Megalitlere gömülen insanların yüksek sosyal statülü insanlar oldukları düşünülmektedir. Böyle düşünülmesinde ki en büyük etken ölü hediyeleri olmuştur. MÖ 4500 ve 3500'lerde Charente'den Normandiya'ya bir nüfus hareketliliği oldu ve bu halk buraya yerleşti. Burada sonrasında Guernsey'i ve dolayısı

ile Le Dehus'u da içinde barındıran Kanal Adalarında büyük megalitler inşa ettiler. Ayrıca Carnac'ta olduğu gibi menhirlerde dikeceklerdir.

1.2.3. Le Dehus Yapım Teknikleri

Dünya tarihinde insanların ilk kullandıkları yaşam yöntemi avcılık ve toplayıcılıktır. Doğada varlığını çeşitli güçlüklere karşı koruyarak devam ettirmesi gereken ilk insanlar, doğanın onlara sunmuş oldukları hammaddelerden ilk olarak "çay taşı" dediğimiz suların yuvarlayarak şekil verdiği taşları alet olarak kullanmışlardır. Fakat kullanılan malzemeler her çağda değişerek gelişmiş, bu durum insanların yaşam kalitesini giderek değiştirmiştir. "Olduvan Kültürü" olarak da bilinen basit çay taşlarından aletler ilk teknolojik materyaller olarak değerlendirilir. Dünyaya Afrika üzerinden yayıldığı tahmin edilen bu aletler sonrasında yerini günümüzden 40.000 yıl öncesine ait Neanderthallerin kullandığı "Yongu Aletleri Kültürü"ne bırakır. Bu kültür Paleolitik Çağ'a tamamen hâkim olacaktır. Zamanla biriken deneyimlerle Paleolitik çağın sonlarında artık insanların kullandıkları taş aletler oldukça çeşitlenmiştir. Obsidiyen de kullanılması ile aletler üzerinde detaylar iyice artmıştır. Obsidiyen insanların yiyecek kültürüne de katkı sağlamış, bu tarihlerden sonra deniz ürünlerinden balık tutularak rağbet gören besin haline gelmiştir. İlk teknolojik aletler arasında hayvan dişleri, kemikleri, boynuzları da zaman zaman kullanılmıştır. Belki tahta aletler de vardı fakat günümüze kadar gelmesi ve bizim arkeolojik materyal olarak onlara ulaşmamız doğanın kanunlarına aykırıdır. (Arsebük, 1999: 167-173)

Neolitik çağa gelindiğinde bir devrim niteliğinde artık tarımın kısmen yapılıyor olması çeşitli arpa buğday gibi besinlerin beslenme listesine alınması, koyun, keçi, domuz, köpek gibi hayvanların evcilleştirilmesi ve çağın zirvesi, belki de en önemli basamak taşı olan çanak çömleklerin MÖ 7500'lerde yapılması yaşam standartlarını giderek yükseltmiştir. Zamanla insanlar buldukları doğal materyalleri direk kullanmaktan ziyade, şekillendirerek ve ya estetik katarak oluşturmaya başlamışlardır. (Akın, 2017: 167-173) Zamanla insanlar önce yarı yerleşik ve daha sonra tam manasıyla yerleşik yaşamaya başlarlar. Çok sağlam olmasa da küçük derme çatma yapılarla köy topluluklarının temellerini oluştururlar. Bu yerleşmelere en güzel örnekler Anadolu'da Hallan Çemi, Biris Mezarlığı ve Söğüt Tarlası Suriye'de Mureybet Ebu Hureyra, Irak'ta Zavi Çemi, Kermez Dere, Ürdün de Ain Malaha İsrail'de Natuf, Fransa'da ise güneyde Bergarac Köyü ilk yerleşmelerden sadece bir kaçıdır.

İnsanlar yerleşik yaşama geçtikten sonra, ürün fazlası denen kullanmadıkları ürün ve genelde yiyecekleri saklamayı öğrenmişlerdi. Bu gelişmeden hemen sonra artık mimari alanlara bir yenisi olan depolarda eklenmiştir. İnsanlık tarihinin bu sosyokültürel yapısındaki olumlu değişmeler beraberinde soyut kavramlardaki gelişmeleri de getirecekti. Örneğin toplu yaşamaya başlayan insanlarda önce bir sözlü hukuk çıkacak ve sonradan yazının keşfi ile de artık kayıt altına alınacaktır. Hukuk dışında din inanç ve ideoloji kavramlarında da gelişmeler görülecektir. Dini yapıların megalitler olarak karşımıza çıkması en eski tarihli Göbekli Tepe ile olmuştu. Fransa dolmenlerinden 6000 yıl daha eski olan bu yapı Klaus Schmidt tarafından 1995'te kazılmaya başlanır. Bu tarihten sonra, dünyanın geçmiş tarihi üzerindeki olgular tamamen değişmişti ve benzer örneği olan Stonhenge'den bile eski olan Göbekli Tepe dünya tarihinin ilk tapınak yapısı olarak kabul edilmiştir.

Dini yapılardan oldukları tahmin edilen dolmenlerin ise nasıl inşa edildikleri tam olarak bilinmemektedir. Deux-Sevres'deki Bougon'da (Masset, 2011: 54-55) bulunan taş ocaklarında, kaya çatlaklarını genişletmek için boynuzlar bulundu. Aynı malzemeden birçok yerde bulunması tahminlerin yerinde olduğunun kanıtıydı. 2000'li yıllarda Eure-et Loire'da bulunan Mévoisins belediyesi, sadece Neolitik Çağ yolları ile ulaşılacak ve yapılacak bir menhirin nasıl yapılacağını öğrenmeye karar vermişti. (Fig. 22) alanda yarıca taşları şekillendirmek için çakmak taşları ve çekiç olduğu tahmin edilen malzemeler bulunmuştu. İhtiyaç olan zamana sahip olunduğu sürece en sert kayaları bile ana kayadan ayırmak mümkündü. Taşıma ve montaj işlemine gelecek olursak, taşların nasıl çıkarılıp nasıl taşınarak yerlerine koyuldukları hakkında bazı fikirler öne sürülmektedir. Muhtemelen taşıma araçları günümüze kadar ulaşması mümkün olmayan odun malzemeden yapılmıştı. Bir levhanın yapılması muhtemelen bir iskeleyi gerektiriyordu. Aynı şekilde bununla ilgili de günümüze ulaşan bir malzeme yoktu. Yatay bir pozisyonda dikileceği yere getirilip ardından yavaş yavaş kaldırıldığı tahmin edilen menhir ve taşıyıcı orthostatların durumuna en güzel örnek Saint-Ralley de beş tonluk taşın üzerinde tahta levhaların izlerinin kalmış olmasıdır. Eğer bir menhirin ayakta duran sabit taşların üzerine koyulmasını istiyorlarsa da ağaç destekleri yakarak devrilmesini kolaylaştırıyor olabilirlerdi. (Masset, 2011: 54-55)

Dolmen taşlarının taşınmasını Mısır Piramitlerinden farklı düşünmemek gerekir. Bir tür ahşap kazığa oturtulup ardından birçok insanın ipleri çekmesi ile ahşap kızağın

önünü de ıslatarak kayganlaştırılması ile taşınmış olma ihtimalleri yüksektir. Çatı levhalarının dikey sütunların üzerine yerleştirilmesi biraz farklı aşamalardan geçmiş olabilir. Bir tümülüs inşa ederek yukarıya yerleştirilen çatı levhası, sonradan altındaki toprak boşaltılarak yapılmış olabilirdi. Mohen'e göre göre ise menhirlere yaslanan eğimli odundan rayların üzerine oturtulan taş, halatlarla da yukarıya çekilmiş olabilirdi. (Fig. 23) bu yapıların bize gösterdiği en önemli ayrıntı; megalit anıtların dikilmesinde gerekli koordinasyona ve çalışma disiplinine sahip insan topluluklarının var olmasıydı. Siyaset veya dinin gerektirdiği bir otoritenin insanlara bunu yaptırmış olması muhtemeldir. Ayrıca yıllar önce teknik uzmanlıklar geliştirilmiş ve ağır blokların taşınması, ip teknolojisi, mimarlık, marangozluk gibi sanatların da temelleri atılmıştır. (Masset, 2011. 54-55)

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU DOLMENLERİ

Türklerde, Fatih Sultan Mehmet döneminden sonra eski eserlerin değerlenip ilgi ile korunması gerektiği fikri var olmuşsa da tam anlamı ile müzecilik ve antik eserlerin korunup sergilenme anlayışı ancak Osmanlı'nın son dönemlerinde başlamıştır. (Yıldırım-Martal, 1999: 1095-1102) 19. yüzyılda Müze-i Hümayun'un kurulması ve eski eserler kanununun çıkarılması arkeoloji tarihi adına atılan ilk adımlardır. Bu bakımdan genel anlamda Türklerde eski eser, arkeoloji çalışmalarını dört ana başlığa ayırmak mümkündür. Birinci dönem; ilk araştırmalardan 1881 Osman Hamdi Bey dönemine kadar, ikinci dönem; Osman Hamdi Bey'in müzeler müdürü olduğu tarihten Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar (1881-1930), üçüncü dönem; 1930 cumhuriyetin ilk yıllarından çok partili döneme (1950'li yıllara kadar), dördüncü dönem; çok partili dönemden günümüze kadar olan dönemdir (Arsebük, 1995: 66). 1869 yılında devlet tarafından arkeolojik eserlerin yurt dışına çıkmasını engelleyici bir takım çalışmalar yapılmışsa da uygulamaya geçirilememiştir. 1874 yılında oluşturulan Asar-ı Atika Nizamnamesi ile bir tüzük oluşturulmuştur. Bu nizamname ile yurt dışına eser götürülmesi tam olarak engellenemese de büyük ölçüde durdurulmuştur. Nizamname öncesinde araştırmacı bulduğu eserlerin hepsini yurt dışına götürebilirken bu tarihten sonra sadece üçte birini götürebiliyordu. Dolayısı ile Nizamname araştırmacıların büyük tepkisine maruz kalmıştır. Zaten ilk örneklerden olduğundan hukuksal olarak da istismara müsait birçok boşluğu bulunuyordu. Türkiye coğrafyasını arkeolojik olarak zengin gören Avrupa arkeologları kamuoyunda rahatsızlık yaratınca Nizamname 1882 yılında Müze-i Hümayun Müdürü Osman Hamdi Bey tarafından kaldırıldı. 1884 yılına gelindiğinde yeni nizamname çıkarılarak problemlere çözüm üretilmeye çalışıldı. Bu yeni nizamname bundan sonra yapılacak araştırma ve kazılarda ruhsat şartı koşmuş; ilk defa taşınamayan arkeolojik malzemelerin devletin mülkü olduğu belirtilmiş ve artık eserlerin kesin olarak yurt dışına çıkarılması yasaklanmıştır. (Arsebük, 1995: 70-71) 1906 yılında hemen hemen son şeklini alan Asar-ı Atika Nizamnamesi 1973 yılına kadar kullanılmıştır. 1973 sonrasında tüm arkeolojik konuları kapsayan "Eski Eserler Yasası" 1710 sayılı olarak yürürlüğe konmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra Atatürk bu konular üzerinde ilgi ile durmuştur. Cumhuriyet öncesinde yabancılar tarafından yapılan ilk araştırmalara örnek olarak 1924 yılında Şile Kazısı, Trakya Kazısı, 1925

yılında Ankara Agustos Mabedi Kazısı, aynı yıl Foça Kazısı, 1926 yılında Alişar ve Aizanoi Kazısı, Bergama ve Beykoz Kazıları gösterilebilir. Bu durum Cumhuriyet'in 10. yılına kadar böyle devam etse de bu tarihten sonra 1933'lerde Atatürk'ün bizzat talimatı ile milli kazılar yapılmaya başlanmıştır. (Behnan, 1936: 120) Atatürk'e göre; Türk ulusu sadece savaşlarda değil uygarlıklar kurma konusunda da diğer dünya halklarından farklıydı. Hedefi ise Türk halkında tarih bilinci uyandırmaktı. Diğer bir hayali Türk ve Türkiye tarihi ile ilgili kaynakları özenle toplayarak bilimsel işlemlerle beraber eski Anadolu Uygarlıklarının gerçek sahiplerinin Türk halkı olduğunu ortaya koyarak tüm dünyaya kabul ettirmekti. Bu durumdan dolayı devlet işlerinin haricinde tarihi araştırmalara da alakası oldukça fazlaydı. Kitaplar getirtip çeviriler yaptırarak ve dahası yemek sofralarında bile tarihi konuları münakaşa ederek bu konuda kararlı duruşunu herkese sergiliyordu. Tüm bu çalışmaların sonunda 23 Nisan 1930'da 6. Türk Ocakları Kurultayı toplanarak Türk tarih kurumunun ilk temel taşı oluşturulmuştu. Ardından Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti kurulmuş, 1931'de değişime gitmek mecburiyetinde kalarak Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti olarak değiştirilmiştir. 1935 yılında bugünkü Türk Tarih Kurumu olarak son isim değişikliği yapılmıştır. Yusuf Akçura, Afet İnan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Halil Ethem Eldem, Sadri Maksudi Arsal, Hamit Zübeyir Koşay gibi değerli araştırmacılar da ilk çalışmalarına başlamıştır. (Akurgal, 1956: 582) Türk Tarih Kurumu'nun tüzüğünde Atatürk tarafından şunlar yazılmıştır; *"Türk Tarihini aydınlatmaya yarayacak vesika ve malzemeyi elde etmek için icap eden yerlere taharri, hafr ve keşif heyetleri gönderilecektir".* Bununla beraber TTK'ya kazı hakkı bizzat Atatürk tarafından veriliyordu. (Özgüç, 1975: 108-117) 1931 yılında İsmet İnönü'ye giden bir telgrafta ise aynen şunlar yazmaktadır; Memleketimizin her tarafında eşsiz vesikalar halinde yatmakta olan eski medeniyet eserlerinin ilerde kendi arkeologlarımız tarafından meydana çıkarılıp, bilimsel tasnifleri, korunmaları, ihmale uğrayan eserlerin bakımı ve arkeoloji eğitimi için yurt dışına öğrenci gönderilmesi gerektiği. Atatürk böylelikle Türk Tarihi'nin araştırmasını ileri yöntemleri öğrenmiş Türk araştırmacılar tarafından yapılmasını amaçlar. (Özgüç, 1975: 108-117) Böylelikle değerli bilim adamalarının yetişmesinin önü açılmış olur. Diğer yandan Dil Tarih Coğrafya Fakültelerindeki kadrolara güçlü isimler getirilmiş, "Sümeroloji Kürsüsü" kurulmuştur. Atatürk'ün verdiği bir talimatla 1933'ler den sonra Eskiçağ Anadolu Uygarlıklarına yönelim gerçekleşir. Bu bağlamda Ekrem Akurgal, Sedat Alp ve Halil

Demiroğlu Berlin'e yüksek tahsil görmeye gönderilir. Diğer yandan Ahmet Aydın Amerika'ya, Remzi Oğuz Arık Paris'e, Jale İnan Berlin'e gönderilirler. Yurda döndüklerinde önemli araştırmalara imza atan bu önemli şahsiyetler günümüz arkeolojisine de yön veren ilk kişiler olmuşlardır. (Arsebük, 1995: 70-71) Türkiye antik dönemleri ile ilgili ilk araştırmalar ve yazılan ilk eserler bu değerli şahıslar sayesinde olmuş ve günümüze kadar ulaşmıştır. 1940'lı yıllar ve sonrasında Kılıç Kökten, Şevket Aziz Kansu, Fikret Ozansoy, Enver Bostancı, Muzaffer Şenyürek ilk olarak Anadolu Paleolitik Çağ'a tarihlendirilen Antalya Karain, Beldibi, Belbaşı, Öküzini, Hatay'ın Samandağ ilçesine bağlı Mağaracık Mağaraları, Marmara ve Trakya Prehistorik yaşam bölgeleri tespit etmişlerdir. Yine Işın Yalçınkaya Karain Paleolitik ve Mezolitik dönemi ile yakından ilgilenmiş, İstanbul Üniversitesinden Güven Arsebük'ün araştırmaları ile Yarımburgaz mağarası Anadolu için önemli çalışmalar içinde yerini almıştır. İlk başlarda önemi tam olarak anlaşılamayan Anadolu coğrafyasının yapılan bu araştırmalarla prehistorik döneme imza atmış devletlere ev sahipliği yapmış çok önemli bir bölge olduğu ortaya koyulmuştur. (Başgelen, 1993: 24)

Neolitik Çağ ile ilgili Çayönü, Hacılar, Çatalhöyük yerleşmelerinde kazılar ve araştırmalar yapılmıştır. 1980'ler de Karakaya ve Atatürk barajında yapılan kurtarma kazılarında Malatya yakınlarında Caferhöyük, Batman'da Hallan Çemi, Samsat yakınlarında Nevali Çori, Aksaray'da Aşıklı Höyük, Niğde'de Köşk Höyük, Antalya Bademağacı, Burdur Höyücek, Bursa Ilıpınar Anadolu Neolitik Çağı'na ışık tutan araştırmalar olmuştur. Yine göller bölgesinde Kuruçay Höyük ile köyden kasabaya geçişin tespiti, doğuda Aslan tepe ve Norşuntepe ile eşdeğer bilgiler sunmaktadır.

2.1.1. Trakya Dolmenleri

Türk Tarih Kurumu Arif Müfid Mansel'den Trakya da araştırmalar yapmasını istemesinin ardından 1936 yılında Mansel çalışmalarına başladı. Öncelikle yüzey araştırması yapıp ardından kültür tarihi ile ilgili araştırmalarda bulunmuştur. Trakya köylerinin ve şehirlerinin sınırlarını, yollarını, iklim şartlarını ve tüm sosyal kültür malzemelerini kayıt altına almıştır. Çeşitli Tümülüsler keşfederek bir kaçında sondaj çalışmaları gerçekleştirmiştir. (Mansel, 1940: 89)

1936 yılı çalışmalarının ardından 1959 yılına gelindiğinde Trakya bölgesinde ilk kapsamlı araştırmaları şevket Aziz Kansu'nun yaptığını görmekteyiz. Sırası ile Yarımburgaz Mağarası, Şile, Pendik, Kemerburgaz, Belgrad Ormanı, Yalova, Kırklareli,

Edirne ve Tekirdağ'da araştırmalarda bulunmuştur. Yarımburgaz Mağarası ile ilgili Neolitik- Kalkolitik bulgulara işaret ederken, dolma tabakanın Paleolitik döneme ait olma ihtimalini yüksek tutmuştur. Kemerburgaz ilçesinde Belgrad Ormanı dolayları ve Davutpaşa deresinde basit yapımlı el baltası bulunca, araştırmak üzere buraları da kayda almıştır. Şile'de altı mağara tespiti, Pendik'te el baltasının bulunuşu ve de Istranca'da bazı Tümülüslerin tespiti kayıtlarına geçenlerden bazılarıdır. Edirne'nin batı ve kuzeyinde oldukları tahmin edilen dolmenler ile ilgili 1963 yılında Lalapaşa bölgesine gidilerek "Kapaklı Kaya" veya "Peri Kızı Evi" denilen dolmenleri tespit ettiğini yazmaktadır. (Kansu, 1956-1962: 123-125)

İlk olarak altı dolmen tespit ettiğini söyleyen Kansu, dolmenlerin durumlarını, çevrili dört dolmen, bağların içinde bağ bekçisi kulübesi olarak kullanılan bir dolmen ve Lalapaşa'ya giden yol üzerinde duran bir dikili taşın batısında sürülmüş bir tarlanın içinde dolmen olmak üzere kayıt altına almıştır. İlk başta bahsettiği bir arada duran dört dolmenden birisi tamamen diğeri ise kısmen tahrip edilmiş, tüm dolmenlerin kaba taş bloklardan yapıldığı yönlerinin ise Kuzey Batı'ya çevrili olduğunu yazmaktadır. Dolmenlerin doğuya bakan duvarında zemine yakın bölgede bir menfezin olduğu ve bu dolmenlerin yaklaşık 12 metre çapında bir yuvarlak tümseğin üzerine oturtulduğunu kaydetmiştir. (Kansu, 1963: 327-330)

Menfez olarak tanımlanan, dolmenlerin alt kısmındaki pencere niteliğinde olabilecek açıklık "Ruh Deliği" tanımlamasını akla getirmektedir. Deliklerin şekilleri farklı coğrafyalarda farklılıklar gösterirken çapları genellikle 30- 40 cm civarındadır. Bu deliklerin veya menfezlerin açılış amaçlarının da şekilleri gibi farlı olabilme ihtimali vardır. Bazı dolmenlerde ele geçen çanak çömlekten dolayı belki de ölüye yemek sunmak için yapıldıkları yorumuna sebep olmuştur. "Ruhun Çıkış Yeri" veya "Ruh Kapısı" terimleri ise Batı Avrupa'nın kullandığı terimlerdir. İsimlendirmesinde olan farklılıkların, yapılış maksatlarındaki farklardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Yapılan bu menfezler için daha sonradan kapatılma hissi duyulmuş olsa gerek ki, bazı dolmenlerde tıkaçlarda bulunmuştur. Tıkaçlar menfezlerin şekline göre değişkenlik gösterirken iç mekânda bulunan her ne ise dış mekândan korunması amacıyla yapılmış olma ihtimalleri fazladır. (Markovin, 2008: 66) Diğer mesele Edirne de kaydedilen dolmenlerin bir yuvarlak tümsek üzerine oturtulması konusudur. Bu durum da muhtemelen dolmenlerin yapımında kullanılan inşaat teknikleri ile alakalı oldukları akla

yatkındır. Dolmenlerde en zor kısım montaj olduğundan Markovin'e göre şu şekilde ilerliyordu; çok sayıda insanın katılması ile tomruk manivelalar iskeleler ve dayanaklar kullanılmış, topraktan dolgu set yapılmıştır. Böylelikle taşlar bu toprak yığma tepe üzerinden rahatlıkla kaldırılarak monte edilmiştir. Bazen de dolmenler özellikle ülkemizde Kars dolmenleri yamaçlara yaslı şekilde inşa edilmiş olarak karşımıza çıkar. Bunun da birincil sebebi en zor olan aşamanın yani montajın kolaylıkla halledilmesi, dolmen kapaklarının rahatlıkla yerleştirilmesini sağlamak amacıyla yapıldığı akla en yatkın açıklamalar arasındadır. (Markovin, 2008: 69)

Bu ara bilgilerden sonra tekrardan Trakya araştırmalarına dönecek olursak, Kansu Süleymandanişmend ve Çekmeköy arası örtülü diğer adıyla koridor dolmenler ile Tatarlar Kemender arası dolmen ve dikili taşların olması muhtemel olduklarını kaydetmiştir. (Kansu, 1956-1962: 123-125)

Daha öncesinde de açıkladığımız gibi dolmen Keltçe veya eski Breton lehçesinde "taş masa" anlamına gelmekte olup, Şevket Aziz Kansu'ya göre bu yapılar antik çağın Mousolée'lerine örnektir. (Kansu, 1956-1962: 123-125) Tüm dünyada yayılmış olan bu yapıların ilk olarak nerede ortaya çıkıp nerelere yayıldığı konusu tam olarak açıklanmış ve kanıtlanmış olmasa da 1903 yılında *"The Down of European Civilization"* adlı eserde Gordon Childe bu yapıtların doğudan batıya doğru yayıldığını kaydetmiştir. (Childe, 1903: 200-230) Şevket Aziz Kansu yine Trakya Büyünlü dolmenlerinin tarihinin Trakya tümülüslerinden bile çok eski olduğunu söylemişse de kanıt için bilimsel deneyler yetersiz kalmıştır. Bu çalışmalardan sonraki isim Mehmet Özdoğan olmuştur. Özdoğan 1979 yılında burada araştırmalarına başlamıştır. Yüzey araştırmaları ve belirli sondaj çalışmalarının ardından 1980'de toplamda 300 tarih öncesi yerleşme yeri ve yüze yakın anıtla beraber 800 tümülüs, 90 dikili taş ve dolmen tespitinde bulunmuştur. 1887- 1897 yılları arasındaki çalışmalarında konumuzla ilgili olan dolmenlerle beraber tümülüs, dikili taş, mezar höyük ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Trakya megalitlerini Tunç çağının sonuna tarihlendiren Özdoğan'a göre bu iri taşlardan yapılan antik mimarinin eşsiz örnekleri Trakya'da dolmen (kapaklı kaya) ve menhir (dikilitaş) olmak üzere iki tarzdadır. Megalit mezar oldukları tahmin edilen bu yapıların Edirne ve Kırklareli Istranca dağlarında da yaygın olarak bulunduğu bilinmektedir. İç içe geçen en az iki oda ve bir girişi olan dolmenlerin Tunç çağı sonu ve Demir çağı başlarına ait oldukları tahmin edilmektedir (MÖ 1400-900). Menhirlere en güzel

örnekler ise Kırdıköy'de ki tarlaya yayılmış olarak bulunan menhirlerdir fakat bunların da tarihlendirmeleri tahminlerden öteye gidememiştir. 1983 yılına gelindiğinde Edirne Müzesi Hacılar dolmenlerinden bir tanesini müzenin bahçesine taşımış, taşıma esnasında çanak çömlek parçalarının bulunması ile burada Özdoğan ve Akman kazılarını sürdürerek Arpalık bölgesinde de araştırmalar yapmışlardır. (Yücel, 2002: 605-616) Bu çalışmaların ardından 1980 1997 yılları arasında yöredeki dolmenler, dikili taşlar tümülüsler ve mezar tepeleri geniş kapsamlı incelenmiştir. (Özdoğan, 1999: 2-28)

Trakya dolmenleri özelliklerine baktığımızda en az iki veya üç kaba taş bloktan oluşturulmuşlardır. Yere yakın bölümlerinde bir önceki sayfada da belirttiğimiz "Ruh Deliği" olarak da tanımlanan ve Avrupa dolmenlerinden farklı bir özellik olarak yuvarlak biçimli menfezler mevcuttur. Genel manada mezar odası ve geniş odaları bulanan bu dolmenler yönleri değişik olmakla beraber sıklıkla güneye baktıkları belirtilmiştir. 1994 yılında Murat Akman bir dolmenin içinde insan kemiklerine rastlamışsa da genel manada tüm dolmenlerde insan kemiği kalıntıları mevcuttur diyemeyiz. Son Tunç çağına (MÖ 1400-900) ait oldukları düşünülen yapılarda kullanılan taş malzemenin boyları ise 2-3 metreye kadar ulaşmaktadır. Lala paşa örneğine bakacak olursak; üç bölümden oluşan, Avrupa koridor dolmenlerinin küçük çaplı bir benzeridir. Kuzey- güney yönündeki yapı en arkada hücre şekilli ana oda, bundan biraz daha küçük ön oda ve de bir geçit kısmından oluşur. Taş bloklar birbiri üzerine bindirilerek bağlayıcı herhangi bir harç kullanılmamıştır. Plan özelliği bakımından iki odalı dolmenler grubu içerisinde yer alan bu yapının dışını çevreleyen taşlar ise hala varlığını korumaktadır. Dolmen sanki bir küçük tümülüsün üzerinde duruyormuş gibi gözükse de bunun taşları üst üste bindirebilmek için bir çeşit iskele görevini üstlendiği tahmin edilmektedir. Lalapaşa hariç, Süloğlu ilçesi ve Kırklareli'nin Demirköy ve Kofçaz ilçelerinde de dolmenlerin tahribe uğramış olsa da varlıkları tespit edilmiştir. Yine Büyünlü İlçesi'nde ki altı dolmenin yönleri kuzeye ve doğuya bakmaktadır. Güneye bakanların alt kısımlarında menfez mevcuttur ve aynı Lalapaşa örneğinde olduğu gibi bir tümsek üzerinde bulunmaktadırlar. Trakya'da genelde iki odalı olarak görülen dolmenlerin tek odalı örneklerine ise Doğanköy'de rastlanılmıştır. Yine Hacılar köyüne giderken yolda köyün güneyinde kalan dört dolmen Mehmet Özdoğan tarafından tespit edilmiş, dolmenlerden sağlam olanı 1983 yılında Edirne Müzesi'ne taşınmıştır. Bir tanesinde sınırlı da olsa kazı çalışması yapılarak Son Tunç

Erken Demir Çağı'na ait olmak üzere birçok çanak çömlek parçası ele geçmiştir. (Akman, 1991:405-423, Akman, 2002: 172) Diğer üç dolmenden ikisi tamamen yok olamaya başlamışsa da bir tanesinde hasar azdır. Ömeroba'da bulunan 2006 yılında Engin Beksaç tarafından tespit edilen diğerlerinden farksız olarak yine tümülüs benzeri yükseltinin üzerine inşa edilmiş güney önlü dolmen mevcuttur. (Beksaç 2011:1-8) Bunların dışında Süleymandanişmend ve Sarıdanışmend, Hamzabeyli, Süloğlu, Dumurcalı, Tahirağa mevkii, Ahlatlı Köy, Karabalar Köyü, Ahmatlar Köyü, Kula Köyü, Kapaklı, Geçitağzı, Çağlayık, Dereköy, Kuzulu, Çayırlı ve Erikli köyünde de dolmenler çok sayıda bulunmaktadır. Bu dolmenlerin yapımında da çok sayıda yerli malzeme kullanılmıştır. Dolmen buluntuları arasında çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Muhtemelen cenaze törenleri ile ilişkilendirilen bu kapların parçalarına birçok yerde rastlanılmıştır. Kemik parçaları da muhtemelen ölüye ait olmakla beraber hepsinde olmasa da birkaç dolmende karşımıza çıkmaktadır. Antik dönem ölü, cenaze töreni ve din kültleri ile bizzat ilgili oldukları tahmin edilen dolmenlerin özellikle defineciler tarafından birçok defa tahrip edilmesi ve yağmaya uğraması bugün dolmenler hakkında kesin bilgiler sunulamamasının en birincil sebebidir. Bulgaristan'da 1960 yılından itibaren çalışmalarına devam edilen dolmenlerle ilgili Trakya'da 1980 yılına kadar sınırlı ve yüzey araştırmasından öteye gidemeyen kayıtlar dışında elde herhangi bir kesin bilgi henüz mevcut değildi. 1980 yılından itibaren Mehmet Özdoğan oluşturduğu ekiple çalışmalarına başlamıştır. Böylelikle dolmen araştırmaları yeni bir seyir kazanmıştı. 1998 yılına kadar ilk olarak bu anıtların tahribata oldukça müsait oldukları bilindiği için öncelikle yüzey araştırmaları ile bir envanter oluşturmaya karar verilmiştir. Böylelikle varlıkları kayıt altına alınan dolmenlerin sonradan yok edilse bile kayıtlarda bulunmaları hedeflenmişti. Istranca dağları bölgesinde yoğunlaşan bu yapıtlardan toplamda 118 adet dolmen ve dikili taş kayıt altına alınmış ve Arpalık mevkii dolmenlerinde restorasyon ile beraber kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Trakya dolmenlerinin elde edilen sonuçlar ışığında birbirlerinden büyük çapta farklılıkları söz konusu değildir. Hemen hemen tümü ilk bakışta Tümülüs olarak algılanacak biçimde duran yükseltinin üzerine inşa edilmiştir. Tek oda mezarı bulunmamakla beraber genellikle üç bölmeli olarak planlanmışlardır. Tam olarak yön birlikteliği olmamakla beraber genelde kuzey-güney yönlü dolmenlerde ilk olarak karşımıza giriş bölgesi çıkmaktadır. Buradan ilk odaya geçilir ve en arka kısımda ise yapının ana odası olan

“Mezar Odası”’na geçiş yapılır. Yükseltileri 2 veya 3 metreye ulaşan iri taş bloklardan oluşan bu yapılardaki planlama genelde bu şekildedir. Yapım aşamasında ise ilk olarak yan blokların yerleştirilerek en son kapak taşının kapatıldığı düşünülmektedir. Diğer bir özellik olan ruh deliğinin işlevi hakkında kesin bilgiler olmasa da dışarı ve içeri mekânı ayırma fikri ile oluşturulmuş olması muhtemeldir. Buradan belki de ölüye hediyeler sunulup daha sonradan kapatılıyordu veya direk ölünün kemikleri buradan içeriye sokuluyor sonrasında da kapatılıyor da olabilirdi. Trakya dolmenleri çanak çömlek buluntularında ise söylememiz gereken kullanılan malzemenin kum ve küçük taşlar olduğu ve yüzeylerinin açkılı olduğudur. Renkleri kahverengimsi ve koyu olan bu parçaların bezeme tekniği olarak baskı ve dolgu bezeme ile bezenmiştir. Trakya da bu tip çanak çömlek parçaları Son Tunç Çağlarına tarihlendirildiğinden dolayı dolmenlere de bu tarihlendirilme yapılmışsa da sağlıklı bir yöntem değildir. Bu durum dolmenlerin daha eski bir zamanda yapılıp sonraki dönemlerde de kullanım görmüş olmasından da kaynaklanıyor olabilirdi. (Özdoğan- Akman, 1991: 405-423)

2.1.2. Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Dolmenleri

Doğu Anadolu’da ilk kapsamlı araştırma 1941 yılında Kılıç Kökten tarafından üç yoldan başlatılmıştır. İlk yol Kars ve yakın çevresi olmuş, burada iki iskân bölgesi ile Azat köyü yakınlarında isimsiz höyükler kaydetmiştir. Bunun yanında sıra kaya sığınakları ve mağaralar da araştırmaya değer olarak kayıt altına almıştır. Diğer bir güzergâhı Ardahan Arpaçay olarak belirledikten sonra Çıldır ve Kura nehri mıntıkasında devam ederek iskân yerleri ve de tahrip edilmiş Kalecik höyükle karşılaşır. Üçüncü güzergâhı Aras vadisi olan Kökten buradan da Iğdır ve Ağrı ilçelerinde araştırmalar yaparak devam eder. Sonunda Kars’a geri gelerek 1200 kilometrelik yolculuğunu sonlandıran Kökten neticede; yedi höyük ve mağaranın yanında kaya sığınakları bulunduğunu da not alır. (Kökten, 1943:601-613) Kökten’in Akçakale’de “Taşlı Damlar” olarak bahsettiği dolmen kalıntılarının Neolitik devrin mimarisi olduğunu bize bulduğu birkaç parça çanak çömlek parçasından da yola çıkarak söylemiştir. (Kökten, 1943:601-613) Kökten çalışmalarında Akçakale’de kromlek, menhir ve dönüktaşlar diye nitelendirdiği eserlerin varlığını da tespit etmiştir. 1952 çalışmasında kalkerden bir alet bulmuş, daha sonra buradaki çalışmaları 1995-1999 yılları arasında Kemalettin Köroğlu tarafından devam ettirilmiştir. Köroğlu’na göre adadaki kromlekler ölü gömme ile ilişkiliydi ve kurgan tiplemelerinin birer örnekleriydi. Kökten’e göre dolmen olan

oda Köroğlu'na göre ise daha çok kurgandı. 3,40 x 6,60 boyutlarındaki oda, Le Dehus örneğinde olduğu gibi ortada duran bir dikme taş bulunmaktadır. Bu iki örnekteki tek fark Le Dehus'da ortada duran dikme taşın tavanla temas etmiyor olmasıdır. Yine tavan büyük iri taşlardan oluşturulmuş, ortadaki taşın üzerine T biçiminde olacak şekilde bir levha bindirilmiş, odanın iç duvarları Le Dehus'un aksine daha küçük taşlardan örülerek yapılmıştır. Le Dehus'ta ise iç duvarlar adeta menhirlerin yan yana getirilmesi ile oluşturulmuştur. Köroğlu; Akçakale ve Kurtkale dolmenlerini kurgan olarak nitelendirmiş, inşa teknikleri yönleri ve boyutları bakımından aynı grup içinde değerlendirmiştir. Yine Köroğlu'na göre Akçakale megalit yapısında ortada duran dikme taşın "Trialeti" kültüründe ahşap mezarlarda uygulanan bir yöntem olduğunu söylemektedir. (Köroğlu, 2000: 2-11) Adada bulunan kurganlardan ya da dolmenlerden farklı olarak üzeri örtülmeden yan yana dizilen kromlekler ya da çevrek taşların altına basit gömülerin bulunduğu örneklerde mevcuttur. (Köroğlu, 2000: 2-11) Adada 2000'li yıllardan sonra Gündoğdu kısa süreli araştırmalar yapmış, 2001 yılından sonra Ceylan başkanlığında çalışmalar devam ettirilmiştir. (Topaloğlu 2006; Alp, Ceylan vd. 2007: 375-390; Ceylan- Bingöl- Topaloğlu 2008: 142-143) 30 m^2'lik alana yapılan taşlı damın boyu 2,2 m olmakla beraber, taşların kesiminde kullanılan yöntem "kurt dişi" taktiğidir. Burada birde kapatılmış su kaynağı olduğu da belirtilmiştir (Alp-Ceylan vd. 2007: 375-390; Topaloğlu 2006). Bakiye Yükmen'in verdiği ölçülere göre girişin yukarısında yer alan blok 2,82 x 0,73 x 0,40 m'dir. Tavanı oluşturan taş bloklar 1,55 x 0,97 x 0,30 m 2,38 x 0,84 x 0,60 m, 2,05 x 055 x 0,45 m, 3,70 x 1,65 x 0,48 m'dir. Odanın ortasında taşıyıcı kolon da diyebileceğimiz dik duran taş blok ise 1,05 x 0,53 x 0,22 m boyutlarındadır. (Yükmen 1998: 293)

Kalıntılarda kesin tarihlendirme yöntemleri uygulanmadığından hangi döneme ait oldukları tam olarak söylenemese de ada üzerinde ilk araştırmalarını yapan Kökten'e göre Taşlı Damlar Neolitik Çağ teknikleri ile yapılmış olması muhtemeldi. Bu dolmenlerde bulunan kaba mat renkli çanak çömlek parçaları ve de yine Akçakale'de bir dolmende sondaj çalışması sırasında kalkerden mermere dönüşmüş iki taraflı bir alette bulmuştur (Topaloğlu 2006; Alp-Ceylan vd. 2007: 376). Bu yapı Kökten'in ifade ettiği gibi bir dolmen ise, dolmenlerin ilk örneklerinden olan ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde sıkça karşılaşılan levha dolmenlerden çok ileri bir teknikle mimarisinin oluşturulduğu sonucu ortaya çıkar. Doğu Anadolu dolmenleri hakkında araştırmalar ne yazık ki

şimdilik varsayımlardan öteye gitmemektedir. Bunun sebebi ise dolmenlerin kökeni ve tarihlendirmeleri hakkında kuşkulara yer bırakmayacak kesin delillere sahip olamayışımızdır. Kars'ın Arpaçay ilçesi sınırlarında 1998 yılında Bakiye Yükmen'in yüzey araştırmaları olmuştur. Burada Carcı mevkiinde 15 adet dolmenin var olduğunu kayıtlarına geçmiştir. Harçsız hantal ve iri taşlardan örülmüşlerdir. Koridorlu dolmenlere Anadolu'daki en güzel örneklerdir denilebilir ve koridor uzunluklarının dört ila on metreye kadar değiştiği bilinmektedir. Avrupa coğrafyasında ise koridor dolmenlere en güzel örnekleri Fransa'da görmekteyiz. Allée couverte de la Roche-â-Clet, Alée couverte de la Bertiniére, Dolmen de la Table au Diable, Dolmen de la Pierre Plate, Allée couverte de Dampsmesnil, Allée couverte du Mougau- Bihan ou Tombeau des Géants, Allée couverte de Pont- ar Bleiz, la Loge au- Lop, kapalı yollar olarak da tabir edilen koridorlu dolmenlere sadece birkaç örnektir. Koridorlu dolmenlere Anadolu coğrafyasında en çok Kars bölgesinde rastlanmış, Trakya bölgesinde tarihlendirmeleri yapılan dolmenlerle ise hiçbir benzerlik göstermemişlerdir. Bu yüzden aynı tarihlendirmeleri Kars dolmenleri için söylemek mümkün olmamıştır. Belki de hava koşullarının eksi etkilerinden dolayı dolmenlerde tarihlendirme yapacak herhangi bir malzeme ele geçmemiştir. Kansu'nun burada yaptığı araştırmalarda yukarda bahsettiklerimiz dışında ayrıntılı bilgiler sunmamıştır. Yükmen'e göre bu durumda tarihlendirme yöntemi için en uygun olan tipolojik benzerliklerin göz önünde bulundurulması ile bir tarihleme yapılmasıdır. Böylelikle Doğu Anadolu dolmenlerinin tarihlendirilmesinde Gürcistan, Ermenistan ve Kafkasya dolmenlerinin benzerlikleri esas alınarak tarihlendirmeler yapılması şimdilik en doğru yöntem olarak kabul etmektedir. Kafkasya coğrafyasında dolmenlere farklı isimlerle hitap edildiğini görmekteyiz Adige ve Abhazlar "ispun" veya "spiun" yani cüce evleri, inler veya Keunej adamra derler. Megreller de "mdişkude ", "odzvale ", "sadzvale" yani dev evleri veya kemik yerleri demişlerdir. "Bogatırskiye" ise kazakların kullandığı dolmen anlamına gelen kelimedir. (Markovin, 2007: 19)

Yükmen'e göre Kars dolmenlerinin özellikleri; yön birliklerinin olmaması ve mimarisinin değişik olmasıdır. Dolmenlerin yönlerinin vadinin ortasında menderesler çizerek geçen küçük derelere göre şekillendiğini kaydeder. Yine çok odalı ve koridorlu olduklarını fakat zaman tahribine uğradıklarından ilk bakıldığında sadece taş yığınından başka bir şey görülmediğini yazmaktadır. (Yükmen, 1998: 293)

Yapımlarında kullanılan en önemli malzeme yerel bir hammadde olan bazalttır. Dolmenlerinin koridorlarının ve yönlerinin akan dereye doğru yönde olması ise akla ilk olarak su ile ilgili bir inanış kültürünün varlığını getirir. Yine Yükmen'in kayıtlarında dolmenlerin bazılarının toprağında zamanla hareket etmesinden kaynaklı olarak istemsizce kapandıkları yazmaktadır.

Yine Adıyaman Besni İlçesi'nin Kargalı Köyü'nde ve Yoldüzü Köyü'nde iki adet dolmen tespit edilmiş, aynı şekilde Besni ilçesinin Oyratlı Köyü'nde de dolmenlere rastlanılmıştır. 2018 yılında Besni Kargalı köyünde ve Güzelyurt köylerinde dolmen mezarları bulunarak Adıyaman Müze Müdürü Mehmet Alkan tarafından ilk incelemeleri yapılıp Tunç Çağı'na ait olduğu tahmin edilmiştir. Tetirli Köyü'nde de hafif yükseltinin üzerinde dolmenlerin olduğunu kaydetmiştir. Yükmen bu dolmenlerin daha küçük ve diğer iki köydeki dolmenlere göre faklı olduklarını söyler.

Gazi Antep'te yaptığı yüzey araştırmalarında ise şu an ayakta olmasalar bile taş yığınlarından dolmen tespiti yaparak yönlerinin ise tamamen doğuya baktığı kanısına varmıştır. Yavuzeli ilçesinde Küçük Kara Kuyu, Ballık, Değirmentaş, Akkuyu, Eskiköy, Keşreobası, Yöreli Köyü ve Güney Yokuş mevkileri araştırılmıştır. Bunlara ek olarak Süleyman Obası Köyüne yakın Çakaldere, Yakıktaş, Karahöyük, Yılangözü, Atabeg ve Beylerbeyi araştırılmıştır. Gazi Antep'te ikisi Yavuzeli ilçesinde Küçük Karakuyu Köyü'nün Akkuyu mezrasında Yavuzeli- Araban yolunun güneyinde, diğeri ise Ballık Köyü'nün güneyinde olmak üzere şu anda restore edilmiş, üç dolmen mevcuttur. Çevrede oldukça fazla taş parçaları olduğundan önceden bu civarda daha fazla dolmenin var olduğunu düşündürmektedir. İlk iki dolmen üç yekpare taştan oluşmuş basit planlı dolmenlerdir. Bir diğeri üçgen şekilli olup muhtemelen çatı taşının kayıp düşmesi ile bu şekli almıştır. Yükseklikleri 1, 90 metre enleri ise 3, 40 metre olup bir sürü taş parçası ile kaplıdırlar. Çevre halkı bunlara "gayrikul" ya da "delikli taş" isimlerini vermiştir. Dolmenlerin bulunduğu arazi taş kaynakları bulmak için de oldukça verimlidir.

Bakiye Yükmen'in Hatay'da yaptığı araştırmalar sonucunda Terzihöyük, Hasanuşağı, Muhharrem, Keferkale, Reyhanlı, Kızılkaya, Aktaş, Karabatak, Karatepe, Kırıkhan, Karaçalık, Dursunlu Köyleri, Görentaş, Sofular, Yayık Damlar, Kuşalanı, Sutaşı, Gözene, Sebenoba, Büyük çat, Koyunoğlu, Mazmanlı, Kara Mağara, Çatalyurt, Karaçay, Demirbağ, Su Taşı, Kulaç, Görençay, Büyük Avara, Yeniköy, Arpaköy, Bellene, Karakaya, Kovalcık, Aysuyu bölgeleri incelenmiştir. Kızılkaya ve Çatalyur

bölgesinde dolmenlerin varlığını tespit eden Yükmen, Kızılkaya tepesinde tonozlu oda mezarları ile ve de tamamı doğu yönüne bakan dolmenlerle karşılaşmıştır. Yükmen'e göre tahrip olan dolmenlerinde sayıları eklendiğinde bu alanda toplamda iki yüz elli adede yakın kireçtaşından dolmen olsa da sağlam olarak yüz elli adedi ile karşılaşmıştır. Bunlar tipolojik olarak Suriye-İsrail dolmenleri ile daha çok benzemektedir. (Yükmen, 1998: 293) 2014 yılında Kızılkaya'da kapsamlı araştırmalar yapan Özfırat burada yapılan önceki çalışmalara da bakarak Kuzeybatı- Güneydoğu doğrultusunda sayısız dolmenin varlığından bahsetmektedir. Dolmenlerin ekseriyetle zirve noktasında yoğunlaşarak alana yayılmış olduğu, dörtgen planlı olduklarını, işlenmiş büyük yekpare taş blokların ilk önce yatay daha sonra üzerine kapak olacak şekilde tek bir taşla da örtülerek yapıldıklarını söyler. Ortalama yükseklikleri 1,5 m yatay blokların ise ortalama 1 ve 2 m olduklarını söyler. Bu dolmenler içinde tarihlendirme yapmak oldukça zordur. Kullanılan taşlar tepedeki kayalık mevkiden elde edilmiştir. Bu alanda Erken Tunç Çağından Orta Tunç Çağına kadar çanak çömlek parçasına rastlanılmıştır. Bununla beraber çok sayıda kaya mezarı, sarnıç ve mağara bulunmaktadır. Burada bulunan mağaralar ilk tespitlere göre Üst Paleolitik Çağ'a, kaya mezarları için ise Roma Dönemi'ne ait oldukları rahatlıkla söylenebilse de dolmeneler için kesin tarih belirleyen araştırma ve araştırmacı mevcut değildir. Fakat kesin olan tek şey bu arazinin en az Paleolitik Dönemden Roma'ya kadar iskân görmüş olmasıdır. (Özfırat, 2015: 519) Dolmenlerin yoğun olarak bulunduğu Hatay'ın Hassa ilçesine bağlı Çevlik Köyü'nden başlayan ve Varagöl-Çetinkaya arası devam eden Çatalyurt dolmenleridir. Kayaç yapıları metamorfik olan bu dolmenler diğer bölgenin aksine düz araziye yayılmıştır. Burada dolmenlerin yapımında farklı yapım teknikleri kullanılmıştır. Burada farklı olan nokta yekpare taşların kullanımından ziyade daha parçalı taşların tercihidir. Bu dolmenlerin sayısı da üç yüzü bulmaktadır. (Yükmen, 1998: 295) Hatay'ın Kulaç Köyüne ait Davul kayalar mevkiinde doğal oluşumlu kayalara rastlayan Yükmen'e göre bunlar dolmenden ziyade dolmenlerin yapımında kullanılan taş blokların veya gerekli taş üretiminin merkezi olabilirdi. Nitekim burada 2x5x2 m boyutlarında iki parçanın yan yatırılarak, üstüne çatı taşının tıpkı dolmen oluşturacakmış gibi yerleştirilmesi ve altında bulunan birçok taş parçanın olması dikkat çekicidir.

2.1.3. Anadolu Dolmenlerinin Genel Özellikleri

Anadolu dolmenlerini genel manada dört bölüm altında incelemek mümkündür. Bunlar; Doğu Anadolu Bölgesi dolmenleri, Trakya bölgesi dolmenleri, Güney Doğu Anadolu Bölgesi Dolmenleri ve de diğer dolmenler olarak adlandırılan değişik bölgelerde az sayıda olan dolmenelerdir. Dolmenler tüm dünyada olduğu gibi ülkemizi kapsayan coğrafyada da megalit yapılar başlığı altında karşımıza çıkan en erken mezar tiplemeleridir. Büyük çoğunluğu iç parça yekpare taş bloktan oluşturulmuşsa da özellikle Trakya da koridorlu olan dolmenlere de rastlanılmakta, Doğu Anadolu da ise Yükmen araştırmaları sırasında birçok taş birikintinin bir arada bulunmasından dolayı günümüze ulaşmasa da koridorlu dolmenlerin varlığını bildirmektedir. Buna ek olarak birden fazla odalı dolmenlere de özellikle Trakya da rastlamaktayız. Yine "Ruh Deliği" barındıran ve Kafkasya coğrafyasına özgü dolmenlerde Anadolu da mevcuttur. Kars'ta Kılıç Kökten'in "Taş Dam" ve dolmen olarak nitelendirdiği, tıpkı Le Dehus benzeri yapı ise Anadolu için benzersiz bir örnektir. Anadolu coğrafyasında benzerine rastlanılmayıp Avrupa da ki dolmenle benzerlik göstermesi ise bize, birbirine çok uzak coğrafyalarda bulunan dolmenlerin benzerlikler gösterebilirken, birbirine çok yakın dolmenlerin tamamen farklı bir mimari düzene sahip olma özelliklerinin açık kanıtıdır. Bu durum dolmenlerin ne tür bir yayılım yolu izledikleri karmaşasının da iyice komplike olmasına sebep olmuş, buna rağmen ya Akdeniz yolu ile merkezi Akdeniz olan bir kültürel yansıma olduğunu ya da olası Kafkas çıkış noktalı olduklarından başka elimizde bir veri yoktur. Dolmenlerin sadece çıkış ve dağılış sorunsalı değil işlevsellik sorunsalı da mevcuttur. Bu yapılar belki gömme işlemi için kullanılan sosyal gruplaşmanın olduğu bir dönemin mirası belki de dini ritüeller ve kurban merasimleri için gerekli bir mekândı. Bunun ayrımını yapacak malzeme elimizde ne yazık ki yoktur fakat Anadolu örneklerinde de olduğu gibi birkaç dolmende kemiklere ve basit teknoloji aletlerine rastlanılması dikkat çekmektedir. Anadolu dolmenleri Trakya da genelini kapsama da Son Tunç Çağına tarihlendirilmiştir. Güney Doğu Anadolu Bölgesinde herhangi bir tarihlendirme yapılmasa da Levant bölgesi dolmenleri ile gösterdiği benzer özellikler dikkate alınarak Levant'ta olduğu gibi Neolitik Çağ'a tarihlendirilebilecekleri sonucunu doğurur. Doğu Anadolu dolmen grubunun ise Kafkaslardan etkilenmiş olabileceği şu an kabul görülen düşüncedir. Kafkasya coğrafyası kabaca eskiden beri kullanılan Eski Doğu ve Eski Batı arasında adeta köprü görevi üstlenen temelini

dağların oluşturduğu Hazar Denizi ve Karadeniz arasındaki bölgeye verilen isimdir. Kafkas adını coğrafi ad olarak ilk eski Yunanlı Aiskhylos Eschyle'nin yazdığı MÖ 490 tarihli romanında "Karadeniz'in doğusunda yükselen dağlar" olarak tanımlamaktadır. Herodot'a (MÖ 484-425) göre ise MÖ 714'te Kimmerlerin ve arkalarından gelen İskitlerin Demirkapı-Derbent geçitlerinden geçerken Hazar Denizi batısındaki dağların Kafkas Dağları olduğunu söyler. İran'ı da Farsların atası Medlerin kurdukları (MÖ 715-550) devletin kuzey batı hududu da Kafkaslara dayanmaktaydı. Fakat Medler Kafkas adı yerine kendi dinlerine göre Hara (Yüksek Berazaiti Dağı) kelimelerinden türettikleri yüce dağ anlamına gelen "Alburuz"u kullanmışlardır. (Kırzıoğlu, 1995) Tam olarak üç kıtaya hâkim olabilen bu notanın coğrafi verimliliğinin, dağlarının, akarsularının, (Kuban, Terek, Kür, Aras) doğal geçitlerinin de etkisi ile birçok etnik unsuru bünyesinde barındırabilmiştir. Zenginliği sadece doğal unsurlarla kalmayıp insanlık için elverişli arkeolojik materyali de oldukça fazladır. İlk zamanlarda kaya sığınakları ve mağaralarda yaşayan Kafkasya insanı daha sonradan yaşamaya daha elverişli arazilere yönelmişlerdir. Bölgede Neolitik yaşam MÖ 6. ve 7. yüzyıllarda Nalçık köyü bulguları ile ortaya çıkmıştır. Burada Neolitik Çağ tarım ve hayvancılığının beraber yürütüldüğüne dair kanıtlarda bulunmuştur. (Özgül, 2017: 26) Bölgede Anadolu ile etkileşimin ortak noktası olan iki kültür MÖ 3500'lerde karşımıza çıkan Kura Aras ve Maykop kültürleridir. Kültürlerin etkileşimi ile maden kullanımının artması göç yollarının değişmesi, mezar ve ölü gömme geleneklerinde değişiklikler ve etkileşimler gibi bir takım yeni olgular silsilesi söz konusu olmuşken asıl büyük değişiklikler mezar gelenekleri ve mimarisinde olmuştur. Kuban Kültürü ve sonrasında MÖ 2400'ler de Tunç Çağı'nı yaşayan bölgede konumuzun ana teması dolmenler görülmeye başlar. (Özgül, 2017: 26) Bundan dolayı tarihlendirilmesi henüz yapılmayan Doğu Anadolu dolmenlerinin, benzerleri oldukları Kafkas dolmenleri esas alınarak kaba bir tarihlendirme yoluna gidilmektedir. Bu yol şimdilik akla en uygun yol olmakla beraber coğrafyanın birbirine yakınlığı ve tarih boyunca geçitlerin kullanılarak kültür alışverişlerinin yapılmasından dolayı en geçerli yoldur. Kafkaslarda yaygın olan Kuban Kültürü'nün bir safhası olma ihtimali de olan dolmenlerin gömü işlemleri hakkında tek bilgiler bulunan kemik parçalarından öteye gitmediğinden, Kuban Kültürü'nün ana geleneği olan inhumasyon ile de ilişkilendirilememiştir. Batı Kafkasya dolmenlerinin özellikleri levha, tekne şekli, yekpare taş ve delikli olmalarıdır. Delikler bazen yuvarlak

bazen dikdörtgen şekilli olup, kapısı ve penceresi olan dolmenler en eski tarihli olanlarıdır. Bu delikler bazen tıkaçlarla kapatılmış olarak ta görülmüştür. (Markovin 2007) Markovin zamanla dolmenlerde ki gömme geleneğinin de değiştiğinin vurgulayarak en erken tarihli olanlarının kişisel mezarlar olduklarını az da olsa ikili üçlü gömmelere birden sahiplik ettiklerini yazar. Daha geç dönemlerde kemikleri koruyan bir bölümün dolmenlerinin içine eklendiğini de söylemektedir. Dolmenlerde C14 metodu uygulandığında MÖ 4 ve 6. yüzyıl la tarihlendirildikleri, Kafkasya ve Azerbaycan'da da ele geçen arkeolojik materyallerin aynı yöntemle incelendiğinde MÖ 5. yüzyıla tarihlenen zamanın tarım toplumunun malzemeleri oldukları söylenir. (Yükmen, 1998)

Yükmen'e göre eğer arkeolojik malzemeden yola çıkılırsa Kafkasya dolmenleri Bronz çağında yapılıp daha sonraki dönemlerin insanları tarafından da kullanılmış olma ihtimalleri vardır. Dolmenleri ilişkilendirebileceğimiz Kafkasya Kültürü olarak ilk akla gelen adını bir köy isminden alan Kuban Kültürü'dür. Bu kültürün ölü gömme geleneklerinde en önemli özellik ölü yakmanın asla kullanılmamasıdır. Dolayısı ile bu kültüre kül saklama ile alakalı kaplar da yoktur. İskeletler çömelmiş ve üzerlerine aşı boyası serpilmiştir. Bazen de yan yana uzanmış, sağa sola kıvrılmış olarak ölülerinin gömmüşlerdir. (Namitok, 2009) Kars dolmenlerine baktığımızda en önemli özellikleri bulundukları bölgedeki mevcut akarsu veya dereye göre yönlerinin belirlenmiş olmasıdır. (Yükmen, 1998: 43) Bununla beraber koridorlu veya koridorsuz olmak üzere çeşitlendirilirler. Koridoru belli olmayanların taş yığınlarının fazlalığından yola çıkarak koridorlu oldukları tahmin edilmiştir. Genel manada hepsi doğuya veya hepsi batıya doğrudur gibi söylemler ne yazık ki bu dolmenler için geçerli değildir. Doğu Anadolu dolmenlerinde geniş çaplı araştırma yapan Bakiye Yükmen'e göre yüzde kırk oranı ile en fazla Güney Doğu'ya yönelim söz konusudur. Batıya tam olarak dönük olan dolmenlerin oranını yüzde yirmi olarak verirken doğuya tam olarak yönelik dolmenlerinin oranını ise yüzde on üç olarak vermiştir. (Yükmen 1998: 44)

Oda formları açısından değerlendirdiğimizde Gazi Antep bölgesi dolmenlerinin daha çok dikdörtgen oda formuna sahipken Kars bölgesi dolmenlerinde daha çok dairemsi, çokgenli durum söz konusudur. Kare forma ise dikdörtgende olduğu gibi oldukça az rastlanılmaktadır. Koridorlu dolmenler üzerinde yapılan inceleme de koridor uzunluklarının yaklaşık iki ile dokuz metre arasında değişen mimari planlarının olduğu saptanmıştır. Koridorlu dolmenlerin Güney Doğu Anadolu dolmen topluluğu içerisinde

Kars topluluğundan daha az olması, koridorlu dolmen tekniğinin Kars dolmenlerine özgü bir teknik olduğu tanımlamasının yapılması sonucunu doğurmuştur. Dolmenlerin konumlandırılışları yukarıda da dediğimiz gibi bir akarsuya göre düzenlendiğinde koridorun yönünün tamamen akarsuya eğilimli olarak tasarlanması dikkat çekicidir. Bu belki de dolmenleri oluşturan kültür insanının ölüm – su ilişkisi kurmuş olabilecekleri ihtimalini akla getirir. Nitekim eskiçağ insanının hayatındaki en önemli yeri su oluşturuyordu ve insanlar suya yakın yerlerde yaşamlarını ve yaşam alanlarını oluşturmayı tercih ediyorlardı. Suların bile ruhunun olduğunu düşünen antik dönem insanlarına göre doğadaki her türlü suyla ilgili oluşumun bir "Nymphe" si vardı ve bu nymphelerin suların kenarlarında yaşadığına inanılırdı. Hatta kent çeşmelerine de nymphelerin yani su perilerinin yeri anlamında "Nymphaion" ismi verilmiştir. (Akkurnaz 2017: 147) Belki de bu iki anlayış arasında bizim tahminlerden öteye gidemeyeceğimiz bir bağ vardı. Kars dolmenlerinin tarihlendirilmesi ve kökeni konusunu ele alacak olursak; henüz kapsamlı kazı araştırmalarının yapılmamış olması ve elimizdeki bilgilere sadece yüzey araştırmaları yapan kısıtlı sayıda araştırmacıdan ulaşmamız tarihlendirme konusunu bir hayli çıkmaza sokmaktadır. Bu nedenle en yakın olduğu Kafkas dolmenlerinin tarihlendirmelerinden yola çıkarak bir şema çizmek olası en iyi yoldur. Kafkas dolmenleri üzerinde 19. yüzyılda araştırma yapan Şçerbina 44 adet megalitik eser malzemesini inceleyerek bir yerel köken şeması da oluşturmuştur. (Lovpaçe vd. 2009) Bu araştırmasını yaparken esas aldığı noktalar; mezar derinliği, taş işçiliği ve duvar oluşumlarıdır. Mezar oluşumları ilk olarak kesme taşların kullanıldığı zamanla taş sandıkların ön duvarlarında delik açıldığı ve de zamanla taş sandıkların yere yere gömülü hallerinden kurtularak, duvarlarının yavaş yavaş yeryüzüne inşa edilerek bir kapak taşı ile çatısının da oluşturulduğunu yazar. (Lovpaçe, Canhot, 2009: 24)

Kafkas dolmenlerinin çatısının arka duvara meyilli olarak inşa edildiğini ve de dış cephe duvarlarının bir istinat duvarı benzeri dış destekle desteklendiğini de ekler. Bir sonraki Kafkas araştırmaları Markovin ve Lavrov tarafından gerçekleştirilir. Fakat bu araştırmacılar dolmenlerin yerli bir ürün olmadığını, deniz aşırı seferlere giden insanların bu yapıları görerek geri döndüklerinde aynılarını inşa ettiklerinin savunurlar.

Lovpaçe'nin Kafkas dolmenlerinin oluşumu hakkında önerisi sekiz aşamalı şemadan oluşur. Bu araştırmacıya göre ilk aşama bazı arkeolojik materyallere bakıldığında Neolitik Çağ'da Barakayev, Unakoz, Nijni, Slouskaya köylerine güneyden

gelen göçebelerin stellerinde, kromleklerinde ve mezarlarında ki çakıl döşeme ile kesme taşlarıyla ilk dönem dolmenlerinin başlangıcını oluşturmuşlardır. (Lavpoçe, Canhot, 2009: 27)

Sonraki aşama MÖ dördüncü binyılın ilk çeyreğinde bölgeye Asya'dan gelen ve yüksek kaliteli çanak çömlek üretip hayvancılıkla uğraşan kültürü burada görürüz. Megalitleri etkin biçimde kullanan bu kültüre ait Unakoz mağarasında üç mezar bulunur. Bu üç küçük çocuk mezarı üç levha taşın arasına konulmuş ve en eski dolmenlerin örneğini sunmuştur. Zamanla yerli ve Ön Asya kültürlerinin birbirlerini etkilemesi ile kalker taşından kendine özgü mezar stellerinin de oluştuğu görülür. Zamanla Kişpek Kurganı, dolmen örneğinde görülen sırlı küplere gömülme geçekleştirilmeye başlanır. Ardından MÖ 4. binyılda Küçük Asya'dan Kafkasya'ya göç eden kabilelerin getirdiği Çatalhöyük- Hacılar örneklerinin benzeri tek kişilik mezarlara ait yer altı mezar ve malzemelerine rastlanılır. Burada Proto-Maykop seramikleri de kullanılarak dört levha taşından duvarlar döşenmiş ve tekrar mezarlar levhalarla kapatılmıştır. Kafkas dolmenlerinin nadiren de olsa zikzak, başak motif veya dalga motifleri ile süslemeler mevcuttur. Örnek olarak Küçük Şapsığya'da ki yaklaşık on dolmen gösterilebilir. Fakat Doğu Anadolu'da dolmenler üzerinde herhangi bir motif veya gravüre rastlanılmamaktadır. Genel manada konuşacak olursak dolmen yapıları dekoratif veya süslü mimariden uzak yapılardır. Estetik etki gözetmeksizin oluşturulmuşlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DOĞU ANADOLU VE GUERNSEY DOLMENLERİ KARŞILAŞTIRMASI

Megalitizm problemi; dünya megalitlerinin kökenlerinin ve yapımlarını gerektiren etkili gücün bilinememesi temelli olup megalitleri araştıranların karşılaştıkları en önemli sorundur. Türkiye bazında ilk dolmen araştırmaları tespit, fotoğraflama ve çizim aşamalı olup araştırmalar kapsamlı olarak 1940'lı yıllarda başlar. Türkiye dolmenleri üç tipolojik özellik gösterirken kendi içlerinde birbirlerine benzerlik göstermeyerek sadece sınırdaş bölgelerdeki dolmenlerle benzerlik göstermektedirler. Örneğin Trakya ve Doğu Anadolu dolmenleri birbirlerine benzerlik göstermezken Kars ve Gürcistan dolmenlerinin benzer özellik taşıması ilgi çekici bir noktadır. Anadolu coğrafyasının genellikle uç bölgelerinde yoğunluk göstermelerinden kaynaklı olarak, Trakya dolmenlerinin Balkanlardan etkilendiği, Doğu dolmenlerinin Kafkaslardan etkilendiği ve Güney Doğu Anadolu dolmenlerinin ise Levant bölgesi dolmenlerinden etkilendiği bizce de makul bir görüştür fakat buna kesin bir maddi kanıt henüz gösterilememiştir.

Doğu Anadolu dolmenlerinde "su" etkeni kendini belli ederken, sebebi tam olarak belirlenemese de dolmen koridorlarının arazide suya bakan yöne çevrili olma sebebi hala gizemini korumaktadır. Tıpkı Kars dolmenlerinde olduğu gibi Le Dehus dolmeni de adanın kuzey doğusuna yani denize doğru yönelmiş bulunmaktadır. Anadolu dolmenleri tarihlendirmeleri kazılara dayandırılmaksızın komşu bölgelerin benzer özellikteki dolmenleri dikkate alınarak Kalkolitik ve Son Tunç Çağı'na tarihlendirilmektedir. Le Dehus dolmenleri ele alındığında arkeolojik materyaller ve Chaseen Kültürü izlerini taşıması açısından Avrupa Neolitik Çağı'na denk gelmektedir. Anadolu dolmenleri için söylenen tarihlendirmelerin ise daha eskiye gitme ihtimalleri vardır. Ancak dediğimiz gibi kesin tarihlendirmelerin yapılabilmesi için kesin sonuçları olan arkeolojik kazılara ihtiyacımız vardır. Tarihlendirmelerin yapılabilmesi ve difüzyonun nerde başladığı sorusuna çözüm getirmek için en eski yapılı dolmenler nerede ise ilk yapılıp dünyaya yayıldıkları yer de orasıdır mantığını kullanacak olursak bu durumda megalitlerin çıkış ve yayılışının şimdilik Göbekli Tepe'den gerçekleşmiş olduğunu söylemekte herhangi bir sakınca olmamalıdır. Nedeni ise Göbekli Tepe tarihlendirmeleri dünya tarihlendirmelerinin tekrar gözden geçirilmesini mecbur kılan bilinen en eski tarihli Megalit olan Stone Henge'den daha eski tarihli bir yapıdır.

Peki, dolmenler ne için yapılmıştı? Anadolu ve Avrupa'da aynı sebepten dolayı mı inşa edilmişlerdi? Tarihlendirmesi kadar işlevselliği de karmaşık olan dolmen yapılarında Anadolu'da herhangi bir gömü bulgusuna rastlanmazken Le Dehus dolmeninde B odasında ele geçen yan yana yerleştirilmiş karşıt yönlere bakan iki kişilik mezar, kemik parçaları ve özellikle çene kemikleri buranın öncesinde bir mezar işlevi gördüğünün kanıtıdır. Fakat burası üst sınıfa ait miydi yoksa sıradan insanların gömüldüğü mezarlar mıydı bunun ayrımı yapılamamıştır. Anadolu dolmenlerinde Murat Akman bir dolmen içinde insan kemiklerine rastlamış fakat bu durum Anadolu'da tüm dolmenlerde kemik buluntuları vardır demek için yeterli olmayan bir buluştur.

Le Dehus ve Avrupa dolmenleri bir çeşit sanat kâğıdı olarak da kullanılırken Anadolu dolmenlerinde herhangi bir betimleme izine rastlanılmamıştır. Le Dehus'ta "Le Gardien Du Tombeau" diye söylenen mezarın koruyucusu olarak betimlenmiş olan yüz ifadesi Le Dehus dolmeninin en önemli özelliğidir. Sakallı yüz kollar, eller ve yayı ile temsil edilen bu gravür ilk olarak 1918 yılında Guerin tarafından keşfedilmiştir. Tam olarak ne anlam ifade ettiği bilinmese de sonradan resme eklenen haç figürü ile diğer örneklerde de olduğu gibi Hristiyanlıkla pekiştirilmek istenmiştir. Anadolu dolmenlerinde ise herhangi bir sanatsal gravür ve duvar betimlemelerine rastlanılmamıştır. Bu durumdan bakıldığında Anadolu dolmenlerinin daha erken tarihli olma olasılığı yüksek gözükmektedir.

Zamanlama açısından Anadolu için dolmen yapım zaman aralığı Trakya'da Tunç çağı, Güney Doğu Anadolu'da Neolitik ve Orta Tunç Çağı, Doğu Anadolu'da ise MÖ 6000 ve 4000'e tarihlendirmeler yapıldığından ortalama başlangıç Neolitik devirden alınıp MÖ 1300'lere kadar bir sınırlandırma yapılmaktadır.

Le Dehus arkeolojik bulguları içinde oldukça fazla rastlanan deniz kabuklarına Anadolu dolmenlerinde rastlanılmamaktadır. Yine Le Dehus dolmeninde ayrıntılı araştırmalar yapıldığından dolayı çeşitli dönemlerdeki yerleşme izleri ayrıntılı olarak görülmektedir. Anadolu örnekleri ile benzerlik gösteren bulgu ise çanak çömlek parçalarıdır. Bunun dışında Le Dehus dolmeninin çeşitli tütsü kapları, üç adet geç dönem süslü kadeh kapları çakmak taşları ve el değirmeni olduğu düşünülen bulguları mevcuttur. Kendrick'in aktardıklarından yola çıkarak dolmende sekiz farklı yaş ve cinsiyette gömünün varlığı bilinmektedir. Bulunan çene kemikleri üzerinde yapılan izotopik araştırmalar ışığında Le Dehus Neolitik Çağ insanlarının çok Fazla

Karbonhidrat tüketiminden kaynaklı diş problemlerine kadar bilgi sahibi olabilmekteyiz fakat Anadolu dolmenleri için aynı bilgilere sahip olmamız belki ilerleyen yıllarda yapılacak araştırmalar ile mümkün olacaktır. Le Dehus dolmeninde deniz kabuklarının, yerleşim yerlerine göre oldukça fazla bulunması tüketilme alışkanlığından ziyade farklı bir amaçla yerleştirildiklerini düşündürmektedir. Burada olası ihtimal ise toprağın çürütücü etkilerinden gömüleri ve mezar eşyalarını korumak olduğunu tahmin etmekteyiz. Le Dehus dolmeni girişi batı tarafından olmakla beraber bu özellik hemen hemen tüm Avrupa Örneklerinde aynıdır. Anadolu dolmenleri için ise herhangi bir yön tayini yapmak mümkün değildir. Sadece Doğu Anadolu ve Kars dolmenlerine bakıldığında bile farklı yönlere yönelimle karşılaşmaktayız. Yine dikkat çeken bir ayrıntı da genellikle Trakya da örneklerine rastladığımız kaba taşlardan oluşturulan dolmenlerde "Ruh deliği", "Ruhun çıkış yeri", veya "Ruh kapısı" denen ayrıntıdır. Dolmenlerin en alt kısımlarında menfez şeklinde bırakılan bölüme Le Dehus dolmeninde rastlamamaktayız.

Genellikle dolmenlerin yükselti veya tümsek üzerine inşa edilmesi ise Le Dehus ile bir bakıma aynı özelliktir. Le Dehus tam olarak bir tümsek üzerine inşa edilmiştir diyemeyiz fakat dışardan bakıldığında tümsek şeklini bugün hala korumaktadır. Tümseğin bitiş ve yerle aynı hizaya geliş noktalarının ise kaba şekilli istinat duvarı biçimde çevrilmesi ise dolmenlerin Trakya örnekleri ile benzerlik göstermektedir.

Yapılışları esnasında inşaat malzemesi olarak herhangi bir bağlayıcı harç kullanılmaması ve genellikle çok odalı olması iki coğrafyanın dolmenlerinin de genel özellikleri arasındadır.

İki ayrı coğrafyanın dolmen yapıları arasında benzerliklerin olduğu kesinleşmiştir. Fakat burada bir dolmenden ayrıca bahsetmemiz yerinde olacaktır. Şu an tam manası ile kazılıp araştırılmamış olsa da Kökten'in "Taşlı Damlar" olarak nitelediği Akçakale Dolmen yapısı Le Dehus ile oldukça benzer mimari özellikler sergilemektedir. Kökten'in dolmen olarak nitelediği bu yapıda tıpkı Le Dehus'ta olduğu gibi ortada duran bir dikme taşın varlığı göze çarpmaktadır. Dönem olarak ise kesin araştırmalar yapılmamış olsa da Taşlı Dam'ı ilk araştıran Kökten'e göre Neolitik yapısı olması muhtemeldi.

SONUÇ

Gerek Anadolu'da gerekse Avrupa'da dolmenleri; iri kaba taşlardan oluşmuş, yapıştırma malzemesi olarak harç ve benzeri ara katman kullanılmadan üst üste oturtularak inşa edilmişlerdir. Taşların büyüklük oranları ve devasalığı ilkel zaman insanlarının bunları nasıl oluşturdukları sorusunu aklımıza getirmektedir.

Anadolu taşlık ve kaya bakımından oldukça elverişlidir fakat aynı durumdan Fransa'nın batı ve kuzey bölgeleri için söz etmek mümkün değildir. Anadolu dolmen yapıları doğu bölgelerde kayalık alanlara yani dolmen yapımı için gerekli ana maddeye yakın yerlerde inşa edilmiştir. Aşağı Fransa'da da durum böyle iken bazı kesimlerde ana maddeye uzaklık mevcuttur. Örneğin Charente Dolmen taşlarının yaklaşık 30 kilometreden geldiği tahmin edilmektedir. (Genevieve, 2015: 51). Dönemin inşaatçıları tarafından bu taşların nasıl kaldırılıp yerlerine yerleştirildikleri bilinmese de bazı yorumlamalar yapılmaktadır. Örneğin taş blokların bir setin üzerine tahta rulolar kullanılarak bindirilmesi ve inşa ederken de bir tümülüs gibi yığınlar oluşturularak taşların zemine oturtulduğu ve sonrasında bu toprak dolgunun kazılarak atıldığı en yüksek ihtimalli inşa tekniğidir. (Fig.23)

Diğer yandan dolmen çeşitli olarak Anadolu'da hiç rastlamadığımız "Koridor Dolmen'' yapısı Fransa'nın aşağı kesimlerinde oldukça yaygındır. Birden fazla dolmen yapı şeklinin birleşerek bir koridor ve kapalı yürüyüş yolu oluşturması bu şekilde adlandırılmaktadır. Dolmenlerde bulunan iskeletlere bakıldığında Fransa'da genellikle inhumasyon uygulanmış ve bir dolmende birden fazla iskelete rastlanılmıştır. Port-Blanc Morhiban dolmeninde elli iskelete rastlanılmıştır. (Guyodo-Blanchard, 2014: 7-30) Gerek bulunan mezar eşyaları, iskeletler ve gerekse tümülüs-dolmen ilişkisi bakımından Kuzey Fransa'da Fontenay la Marmion'da oldukça dikkat çekmektedir. (Riquet, 1951: 105-118)

Tarih öncesi toplumlara yönelik yapılan çalışmalar giderek artmaktadır. Tıpkı Anadolu'da olduğu gibi geçmiş toplumların kimliklerini doğrulama hissiyatı dünyanın diğer yerlerinde de araştırmalarda önemli bir yer tutmaktadır. Dış tehditlere bir derece daha kapalı olan adalardaki insanların yaşamlarında ve inançsal özelliklerinde dikkate değer ayrı incelikler ise her zaman olmuştur. Fransa'nın kuzeyinde St. Malo Körfezi'nde bulunan Kanal Adaları dikkate değer arkeolojik veriler barındırmaktadır. Bu adalardan en büyüğü 116 km^2'lik alanı ile Jersey adasıdır. Guernsey ikinci büyük

ada olup 78 km’lik bir alana sahip ve kabaca üçgen biçimlidir. Alderney, Cop de la Hauge, Sark, Herm, Jethu, Brecqhou, Barhou gibi uydu adacıklar da bu büyük adalara bağlı olarak idare edilmektedir. Konumuz olan Le Dehus dolmeninin bulunduğu Guernsey adası bugün İngiliz kraliyetine bağlı olup Paleolitik Çağ’da ise ana kara Fransa’ya bitişik olduğu düşünülmektedir. Bu adalarda bulunan megalitik anıtların çok iyi korunduğunu bilmekteyiz. Neolitik ve Kalkolitik Çağlarda taştan yapılmış anıtların detaylandırılması, 17. yüzyıl tahriplerinden dolayı yapılamasa da arkeoloji adına oldukça önemli verilerdir. Adanın daha sonraki halkları ise bu yapıtlara peyzaj ve ataların mirası olarak bakabilmiştir.

KAYNAKLAR

Akın, G, (2017). "Ergonomik Açıdan İnsanın Tarih Öncesi ve sonrası Teknolojileri İle Ürünlerinin Karşılaştırması", *Ulusal Ergonomi Kongresi,* 22. 167-173.

Akkurnaz, S, (2017). "Antik Dönemde Kentleşme Olgusu ve Suyun Rolü" *2. Uluslararası Su ve Sağlık Kongresi,* Antalya.

Akman, M, Özdoğan, M, (1991). "1990 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları" *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 405-423.

Akman, M. (2002). "Lalapaşa Dolmeni Kazı ve Restorasyon Çalışmaları". *TUBAKED.* 8, 172.

Akurgal, E, (1956). "Tarih İlmi ve Atatürk" *Belleten*, 20, 80-582.

Akurgal, E. (1956). "1953 Yılı Foça Kazıları-Kyme Sondajları". *Türk Arkeoloji Dergisi*-13-24.

Alp, N.-Ceylan, A-Bingöl-A, Topaloğlu Y (2007). "Ardahan Çıldır Akçakale Kazısı Ön Çalışma Raporu", *28. Kazı Sonuçları Toplantısı,* 375-390, Ankara.

Arsebük, G, (1995). "Dünden Bugüne Arkeoloji", *Türkiye Ansiklopedisi, 1*, 70-71.

Arsebük, G, (1999). "The Evulation of Man and His Earliest Cultures" *TÜBA-AR*, 2, İstanbul.

Arslantaş, Y, (2004). "Paleolitik ve Mezolitik (Epi-Paleolitik) Çağ'da Barınma", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 24 (2). 319-343.

Audibert J, (1958). "Réflexions sur le Chasséen In". *Bulletin de la Société préhistorique de France,* 94- 104.

Barge, H, (1986). *Les Parures du Neolithique Ancien au Debut De'lage des Metaux en Languedoc,* Paris, 428.

Başgelen, N, (1993). "Türkiye Arkeolojisi ve Sorunları", *YKY*, 24, İstanbul.

Başgelen, N, Özdoğan M, (2007). "*Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı, Türkiye'de Neolitik Çağ Yeni Kazılar Yeni Bulgular",* Arkeoloji ve Sanat Yayınları.889

Bayle, P, (1820). *Dictionaire Historique et Critique, Paris, 600*

Baysal E. L, (2016). "Anadolu ve Levant Epipaleolitiği Işığında Direkli Mağarası Kişisel Süs Eşyaları" *Anatolia,* 42, Edirne. 137-154

Behnan, E, (1936). *Müzeler Tarihi*, İstanbul.

Beksaç, E, (2011). "Kuzey Batı Anadolu ve Trakya'da Erken Kültistik Kaya (Kaya Oyma ve Megalit) Anıtları ve Kült Alanları Projesi Edirne Kırklareli Araştırması 2010 Çalışmaları", *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı*-3: 1-8.

Boujout, C, Cassen S, (1992). "Le Développement des Premiéres Architectures Funéraires Monumentales en FranceOccidentale", *Revue Archéologique de'l Ouest Supplément, 5,* 195-211.

Bukach, D, (2005). "The Archaeology of Island Landscapes", *Institute of Archaeology University of Oxford.*

Cassen, S, (1993). "Material Culture and The Earlier Neolithic in Western France*", Oxford Journal of Archaeology* 12, 197-208.

Cassen, S, (2009). "Explorations Archéologiques et Discours Savants sur des Architectures Néolithiques à Locmariaquer", *Morbihan (Nantes, Laboratoire de Recherches Archéologiques, Université de Nantes).*

Cassen, S, (2012) "Gavrinis (Larmar- Baden- Morhiban) A la Recherche Des Represantation D'une Tombe a Couloir du IV. e. Millenaire (2)", *Ministre De La Culture et de la Communications- Conseil Generale du Morhiban CNRS, ENSA,* Nante:

Cassen, S, (2015). "The Recording and Represantations of Neolithic Engravings in The Dehus Passage Grave" *Proceedings of The Prehistoric Society*, 81, 43-59.

Cataroche, J, (2009). "*The Fenurary Archeology of La Vardes Guernsey an Osteological Anlysis".* Durham Universty. 22-130

Catonneo, M. Trifoni J, (2009). *Du Patrimoine Mondial de L'unesco,* 186, Paris

Ceylan, A. - Bingöl A.-Topaloğlu Y. (2008)., "2007 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları", *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 133-150.

Chateauneuf, F, (2009). "Les Dolmens a Section Trapezoïdale des Causses et des Borges de l'herault". *YLT.*

Childe, G, (1903), *The Dawn of European Civilization,* London

Clottes, J, (1995). "*L'originalité De La Grotte Chauvet-Pont-d'Arc, a Vallon Pont-d'Arc (Ardeche)",* 139-2: 563-568.

Collum V. C. C, (1933). "*The re-excavation of the Déhus Chambered Mound at Paradis, Transactions of La Société Guernesiaise",* 1–105. Vale, Guernsey.

Combier, J, (2002). *Chauvet Caves Art is Not Aurignacian a New Examination of The Archaeological Evidence and Dating Procedures,* V. 59, p. 131-152.

Çıvgın, İ, (2012). "Avrupa ve Doğu Akdeniz'de Tarih Öncesi Klonileşmeler ve Kültürel Değişme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5, 23. 126-148

Çiğdem S. (1996). *Eski Anadolu İnsanının Geçim Kaynakları ve Yaşama Biçimleri.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.

Çiğdem, S., Can, B., (2005). " Erzurum Müzesinde Bulunan Tarım Aletleri Işığında Geç Kalkolitik ve Tunç Çağlarında Bölgedeki Tarımsal Aktiviteler" *Anatolia*, 29, 13-27.

Dalbera, J. P, (1996). "*Assises De La Rcherche au Ministere De La Culture",* MNATP, Paris, 1-179

Daniker, J, (1900). *Dolmen et Superstitions, Bulletins de la Société D'anthropologie de Paris,* c. 5: 110113, Paris

De Guerin T. W. M, (1919). "Notes on the Recent Discovery of a Human Figure Sculptured on the Capstone of the Dehus Dolmen", *Reports and Transactions of La Société Guernesiaise* 8, 214-20.

Demars, Yves, Pierre,(2002) "*Changements Climatiques et Occupation de L'espace Les Derniers Chasseurs- Cueilleurs D'europe Face A La Deglaciation",* CNRS, Bordeaux.

Demerge, P, (1956). *Foilles des Xantos-Rapport Sur Les Resultats De La Campagne De L'annee 1953:* 43-44, Ankara.

Detrich, O, (2017). "Dünyanın En Eski Tapınağı Göbeklitepe", *Aktüel Arkeoloji*: 64.

Driscoll, P, (2010). *The Past in The Prehistoric Channel Island*, University of Bristol, 4. 1.

Fol, V, (2012). *Ontology of Megalithism in de Spasova, First International Symposium Ancient Cultures in South-East Europe and Eastern Mediterranean*, Megalithic Monuments and Pratices: 9-12, Blagoevgrad, 11-14 October.

Frederick, S, (2002). *Nouvelles Études Sur la Provenance Geographique Des Blocs Utilisés Pour La Constructıon De Monuments Mégalithiques Dans Le Departement Du Puy-de Dame,* Bougen France: 252.

Gallay, A, (1995). "A Propose de Travaux Recents Sur La Neolithisation de L'Europe de L'ouest", *De La Societe Prehistorique,* 20, 17-25, Geneve.

Genevieve, R, (2015). *En Charente, De Belles Escapedes Dans ce Temps, Bulletin: 52,* Paris

Gosselin J, (1814). "An Account of Some Druidicial Remains in the Island of Guernsey", *Archaeologia 17*, 254-6.

Gruyer, P, (1927). *Menhirs et Dolmens Bretons,* Paris, 5-64

Guyodo J, Hamon G, (2015). *Le processus de Néolithisation des Isles Anglo Normandes à travers l'exemple de Guernsey.* In Marchand, G. (ed.), La Néolithisation de la Façade Atlantique de L'Europe (Rapport d'ARC (Action collective de recherche), 387-408.

Guyodo J. N. (2014). *Blanchard A, Histoires de Mégalithes: Enqûete á Part-Blanc* (Saint-Pierre, quiberon, Morhiban) : 7-30.

Helgouch J, (1989-1991). La Table Des Marchand L'alignement du Grand Menhir et L'habitat Pre- Table Des Marchand, 214.

Işıklı M. (2011). Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü, İstanbul

Jones R. L, Keen D. H, Birnie J. F, Holyoak D. T, (2005). "Holocene Sea Level Changes on Jersey", *Progress in Oceanography* 18, 177-204

Joussaume, R, (1985). *Des Dolmens Pour Les Morts Les Mégalithis Mes a Travers Le Monde,* Pari:

Kansu, Ş. A, (1956-1962). "Marmara Bölgesi ve Trakya'da Prehistorik İskân Tarihi Bakımından Araştırmalar" *Belleten, XXVIII.*

Kansu, Ş. A,(1963) "Edirne Lalapaşa Çevresindeki Kalkansöğüt, Veysel Karagöl Dolmenleri", *Belleten*-3: 123-125.

Kansu, Ş. A, "Kuzeydoğu Anadolu Arpaçay (Çaycı Köyü) Dolmenlerinden Galerili Bir Dolmen Hakkında", *Belleten- 28:* 327-330.

Kayaoğlu N. - Çetinoğlu A, (2013). "Mısır Hiyerogliflerinin Çözümüne Götüren Dilbilim Anahtarları", *Karadeniz Uluslarası Bilim Dergisi*, 5(17). 39-52.

Kendrick, T. D, (1928). *The Archaeology of the Channel Islands, The Bailwick of Guernsey,* 1, London.

Kırzıoğlu, F, (1995). "Kafkas ve Kafkasya Dolmenlerinin Menşei ve Anlamı", *Bizim Ahıska.*

Kinnes İ, (1982). "Les Fouaillages and Megalitic Origins", *Antiquity* 56, 24-30.

Kinnes İ. A, Hibbs J. L, (1989). Le Gardien du Tombeau: Further Reflections on The İnitial Neolithic, *Oxford Journal of Archaeology* 8, 159-66.

Kinnes, İ, Grand, A, (1983). *Les Foulaillages and the Megalithic Monuments of Guernsey*

Kloges, A, (2011). "Sahelanthropus Tchadenses an Examination of İts Hominin Affinities and Possible Phylogenetic Placement". *The Universty of Westem Ontoria Journal of Antropology, V.* 16: 6-21.

Kousser, R, (2005). "Creating the Past; the Venus de Milo and Helenıstic Reception of Classical Greece", *American Journal of Archeology V*. 109-2: 232.

Kökten, K, (1943). "Kars'ın Tarih Öncesi Hakkında ilk Kısa Rapor", *Belleten,* 7(27), Ankara. 601-614

Köroğlu, K, (2000). "Çıldır Kurganları" *Arkeoloji ve Sanat*, 96, 2-11.

Lasfergues, J, (1997). *Archéologie au Musée de la Civilisation Galle*- Romaine de Lyon.

Lavpoçe N, Canhot, İ, (2009). *Kafkas Dolmenleri ve Mısır Pramitleri,* çev. K. Yükseler, Ankara.

Lawson, J. A, (1992). "The Structural History of Stonhenge'', *British Academy*: 15-37.

Loisiris, F, (1994). *Encyclopedique en Couleurs,* 7: 2875, Espagne.

Louis R, (1956). "Fouilles De Klaros- Rapport Sur La Campagne", *Türk Arkeoloji Dergisi:* 25-26.

Luckis F. C, (1844). "The Primeval Antiquites of the Channel Island", A*rchaeological Journal* 1, 222- 32.

Luckis F. C, (1846). "Cromlech Du Tus", *British Archaeological Association* 1, 25–9.

Malauren, P. - Lacanette D, (2010). "*La 3D au Service De La Concervation des Grottes Ornees, L'example de Lascaux Et Du Simulateur Lascaux" CNRS, 1-22.*

Mansel, A. M, (1940). "Trakya Hafriyatı", *Belleten*, 89, Ankara.

Marcovin, V. İ, (2008). *Cüce Evleri İspunlar (Kuzey Batı Kafkasya Dolmenleri),* çev. O. Uravelli, Ankara.

Lucan, M, (2011). "Ancient DNA Reveals Male Diffusion Through the Neolithic Meditterrenean Route". *Proceedings of the National Academy of Sciences,* 108 (24), 9788-91.

Masset, C, (1984). "A. Leroi Gourhan, Le Fil Du Temps Ethnologie et Prehistoire 1935-1970" *Mechanique Vivante Le Crone des Vertebres Du Poısson a L'Homme,* Persee: 137- 139.

Masset, C, (2011). "Construction et Destruction Des Monuments Megalithiques", *Cultures Metarielles*, 54-55.

Miquel, F, (1952). "Les Ossements Humains du Dolmen des Bretons (Marne)", *Bulletin et Mémoires de la Société d'Antropologie de Paris,* c. 10: 118-155, Pari:

Muecke, F. - Campanelli M, (2017). *The invention of Rome* (Biondo Flavios Rome Trumphans and its World).

Namitok, A, (2009). *Çerkeslerin Kökeni,* çev. Aysel Ocak, Ankara.

Nash, G, Kevin J, (2016) "New Over Old: On Image – Based Reassessement of Le Dehus Passage Grave Le Gardien Du Tombeau", *Guernsey* 245-265.

Natalia, B, (2011). "Late Neolithic Cultural Elements From the Danube and Carpathion Regions of Preguge Teni Trypillia A Culture", *National Academy of Sciences*, Kiev.

Negri, V, (2002). "Le Statut Juriduque de l'Archeologie Préventive en France", *Editions Mardaga:* 42- 44.

Özdoğan, M, (1983). "Trakya'da Tarih Öncesi Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Bazı Sorunlar", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi:* 10-11, İstanbul.

Özdoğan, M, (1985). "1984 Yılı Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*- 2: 409-420.

Özdoğan, M, (1999). "Anadolu'dan Avrupa'ya Açılan Kapı Trakya", *Arkeoloji ve Sanat:* 2-28, İstanbul.

Özdoğan, M, (2004). "Neolitik Çağ- Neolitik Devrim İlk Üretim Topluluklarının Kavramının Değişimi ve Braidwoodlar", *Türkiye Bilimleri Akademisi Arkeoloji Dergisi.43-50*

Özdol, S, (2011) "Çanak Çömleksiz Neolitik Çağda Güney Doğu Anadolu'da Din ve Sosyal Yapı", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* XVVI, 1, 173-199.

Özfırat, A, (2015). "Kızılkaya- Hatay Yüzey Araştırması", *33. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 1, 519, Erzurum.

Özgüç, T, (1975). *Atatürk ve Arkeoloji*, TTK, 108-117, Ankara.

Özgül, O, (2017). "Eskiçağ'da Kafkasya Geçitleri (Daryal ve Derbent)" *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi,* IV, XII, 26-42.

Par, M. L, (1886). "Guernesey, Jersey, Aurigny", *Bulletin de la Societe D'etudes Scıentifiques:* 3-10, Paris:

Patton M, (1993). *Statements in Stone: Monuments and Society in Neolithic Brittany,* London.

Patton M, (1995). *Neolithic Communities of the Channel Islands*, London 1995.

Patton M, "New light on the Atlantic Seaboard Passage Grave Chronology: Radiocarbon Dates From La Hougue Bie (Jersey)" *Antiquity 2*64, 582–6.

Picard, F. -Pradoura E, (2009). " *La Langue Marche Vers Le CNRS (1901-1945)",* CNRS, 2009, 1-17

Renfrew, C, (1987). *Archeology and Language*, New York

Riauet, R. . (1951). "Les Néolithiques du Tumulus de Fontenay le Marmian", *Bulletıns et Mémoires de la Société d'Antropologie de Paris:* 105-118, Pari:

Richards M. P, (2000). *Human Consumption of Plant Foods in the British Neolithic: Direct Evidence from Bone Stable Isotopes Plants in Neolithic Britain and Beyond (Oxford),* 123- 35.

Richards M. P, Hedges R. E. M, (1999). "Stable İsotope Evidence For Similarities in The Types of Marine Foods Used by Late Mesolithic Humans on The Atlantic Coast of Europe", *Journal of Archaeological* 26, 717-22.

Richards M. P, Schulting R. J, (2006). *Against the grain? A response to Milner et al, Antiquity,*

Richards M. P, Schulting R. J, Hedges R. E. M, (2003). *Sharp Shift in Diet at Onset of Neolithic,* 425- 366.

Schmidt, K, (2007). "Göbekli Tepe", Ed. MÖzdoğan, N. Başgelen, *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı,* İstanbul Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 115-129.

Schulting J, (2010). Heather S, Robb E. J, "On the Road Paradise: New Insights from Ams Dates and Stable Isotopes at Le Dehus, Guernsey and the Channel Island Middle Neolithic". *Oxford Journal of Archaeology* 29, 149– 173.

Sebire, H, (2007). *From Antiquary to Archaeologist: Frederick Corbin Lukis of Guernsey.* 1-211

Sönmez, A, (2011). "Truva Hazineleri Peşinde Bir Hukuk Mücadelesi; Osmanlı Devleti ve Schelieman Davası", *Otam Dergisi,* Ankara. 2016-228

Topaloğlu, Y. (2006). *Ardahan-Çıldır Bölgesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları,* Atatürk Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum

Topaloğlu, Y. (2009). *Kuzeydoğu Anadolu'da Urartu'nun Tarihi Mirası (Kalıntıları) ve Arkeolojik Verileri*, Atatürk Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum

Topaloğlu, Y. (2012). "A Heartland in Northeast Anatolia Akcakale Island". *International Sympoisum on East Anatolia-South Caucasus Cultures,* 2, 97-109.

Topaloğlu, Y. (2018). "Çıldır Akçakale Kazıları Işığında Kuzeydoğu Anadolu'nun Taş Kapıları". *XVI. Türk Tarih Kongresi*-15.17 Eylül 2014, 331-358

Verron G, Marcigny C, Ghesquiere E, Desloges J. (2008). "Un monument funéraire complexe du Néolithique moyen à Vierville, La Hache et la Meule. Les Premiers Paysans du Néolithique en Normandie", *Muséum d'Histoire Naturelle du Havre,* Le Havre, 139- 42

Yıldırım, R, Martal, A, (1999). "Osmanlı Yönetiminin Arkeolojik Eserlere Bakış Açısı" *TTK, XIII,* 1095-1102, Ankara.

Yılmaz, Y, (2015). *Anadolu'nun Gözyaşları; Yurt Dışına Götürülmüş Tarihi Eserlerimiz,* İstanbul: Yem Yayınları

Yücel, E, (2002). "Arif Müfid Mansel'in Başlattığı Trakya Kazılarının Dünü ve Bugünü", *Anadolu Araştırmaları*, 16, 605-616, İstanbul.

Yükmen B, (1998). "1998 Yılı Adıyaman Gaziantep, Hatay, Kars İlleri Yüzey Araştırması, *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 1, 293, Ankara.

Yükmen, B, (2003). *Doğu ve Güney Doğu Anadolu Dolmenleri Işığında Anadolu Megalitleri,* İstanbul.

Yükseler, K, (2009). *Kafkas Dolmenleri ve Mısır Piramitleri*, Ankara.

FİGÜRLER

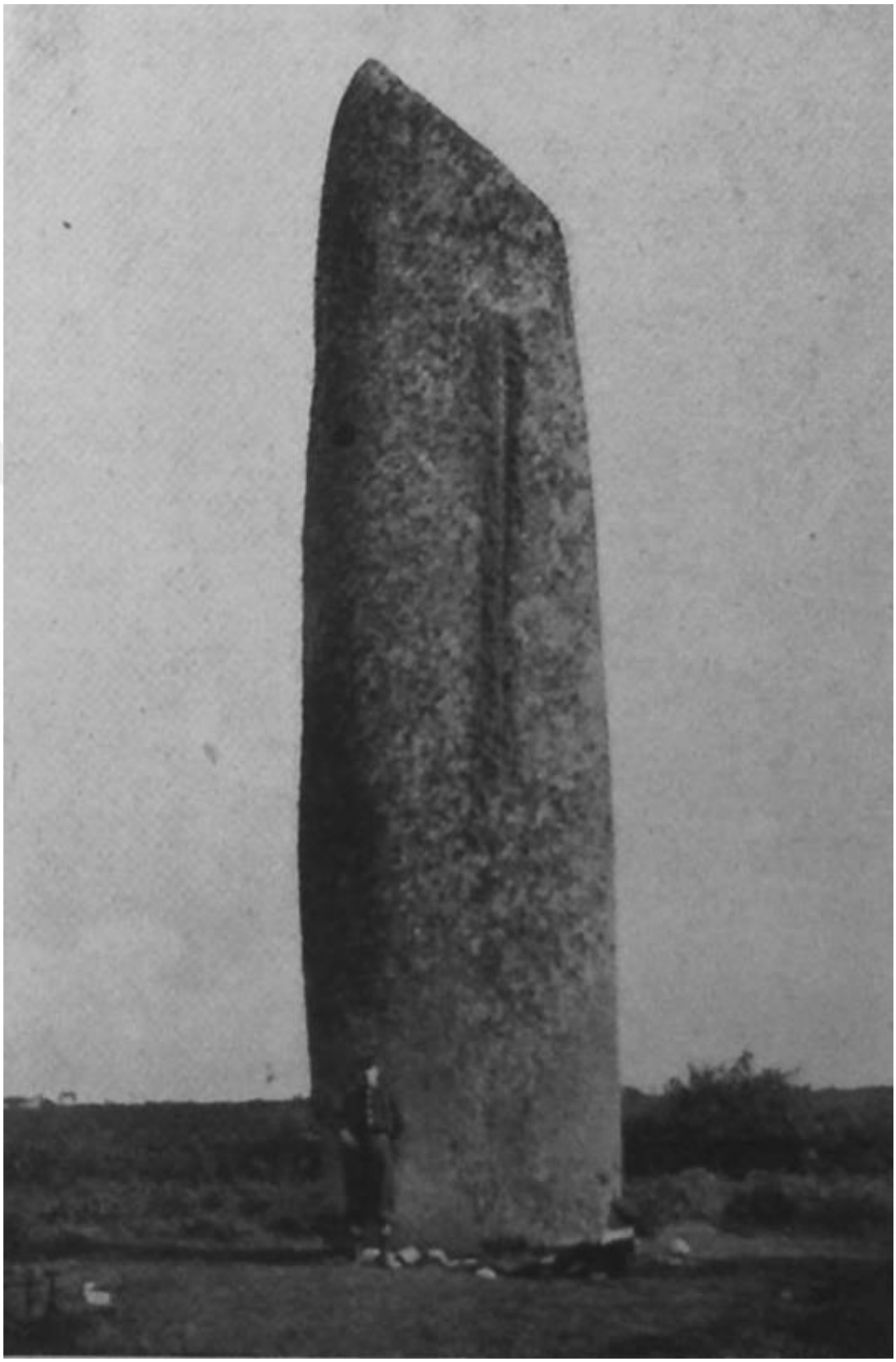

Fig.1: Fransa'da bir menhir örneği "Menhir de Kerloas" en Plouarzel.
Gruyer, 1927.

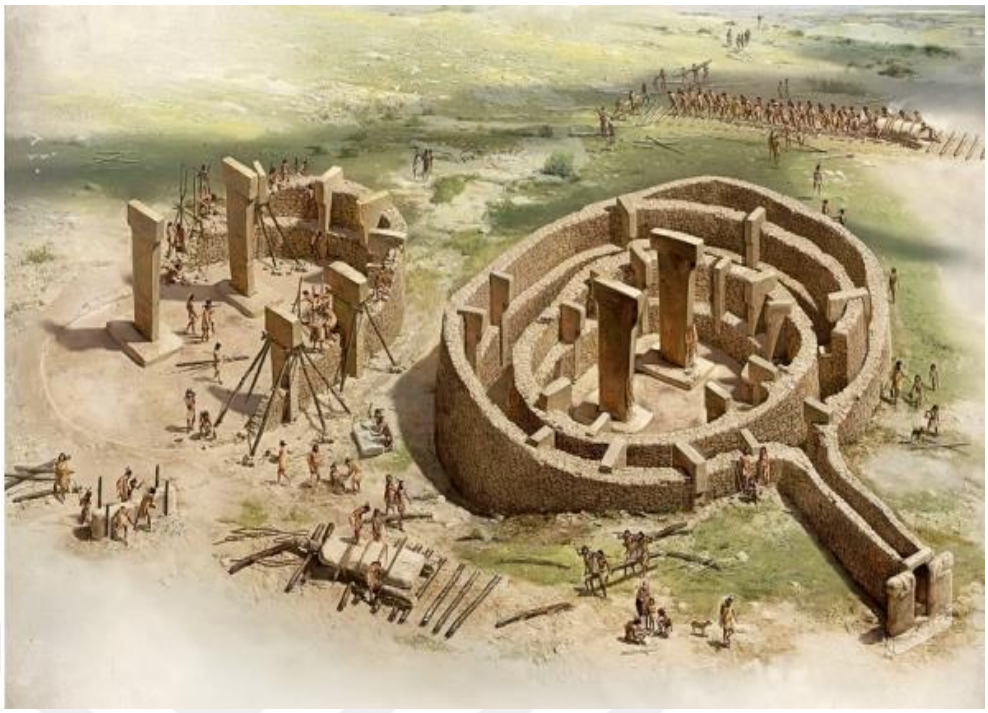

Fig.2a: Göbekli tepe
(http://web.harran.edu.tr/tarih/tr/foto-galeri/goster/105/gobekli-tepe/22)

Fig 2b. Stonhenge Görünüm
https://www.nationalgeographic.com/history/archaeology/stonehenge/

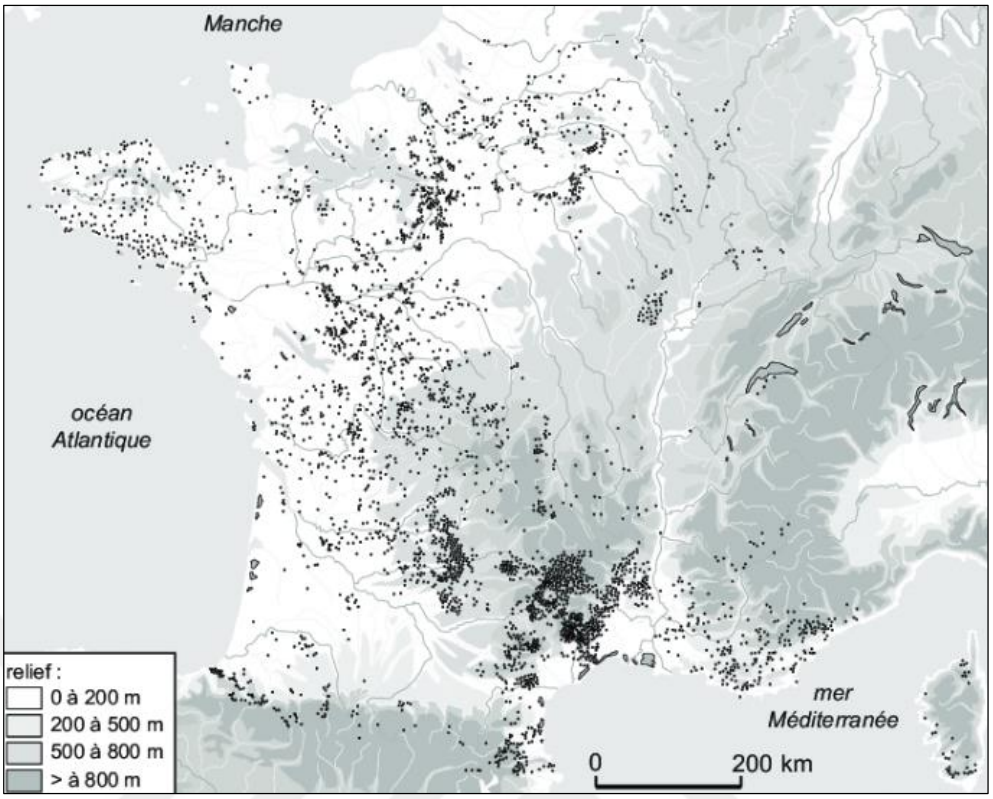

Fig.3: Fransa'da megalitlerin dağılımını gösteren harita.
Luc Laporte "Megalithismes en France" Nouveaux Acquis et Nouvelle Perspectives de Recherche: 290

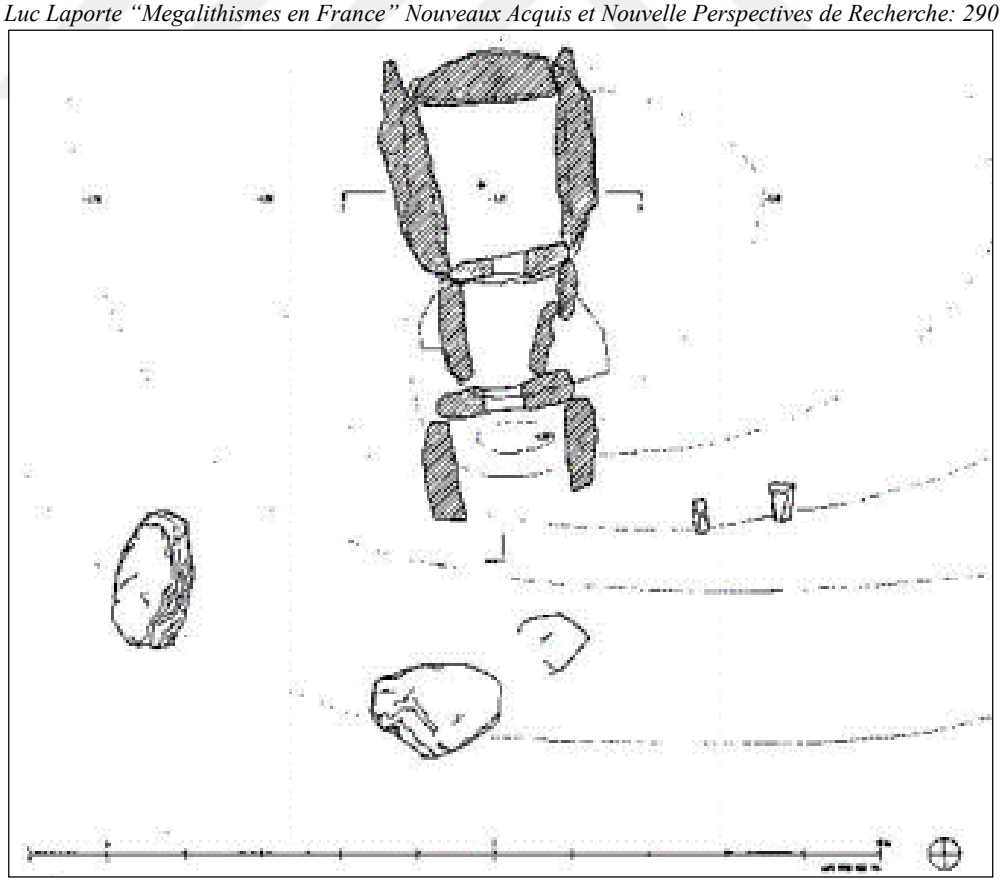

Fig.4: Lalapaşa Kapaklıkaya Dolmen Kesiti
MÖzdoğan M. Akman "1990 yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları: 418

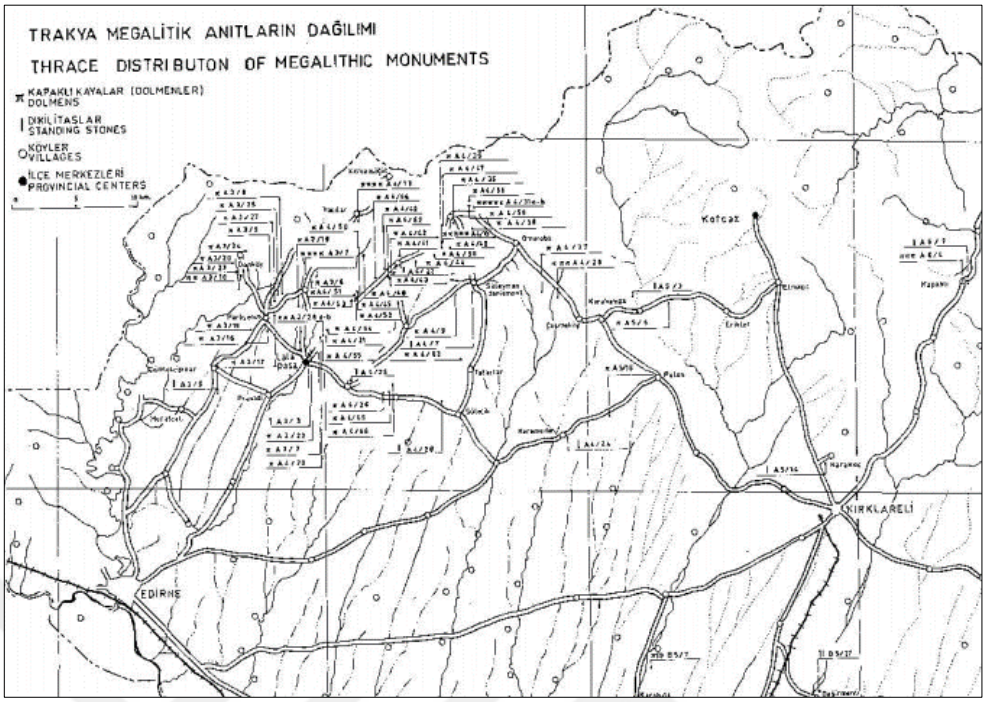

Fig.5: Trakya Megalit anıtların dağılımı

MÖzdoğan M. Akman "1990 yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları: 417

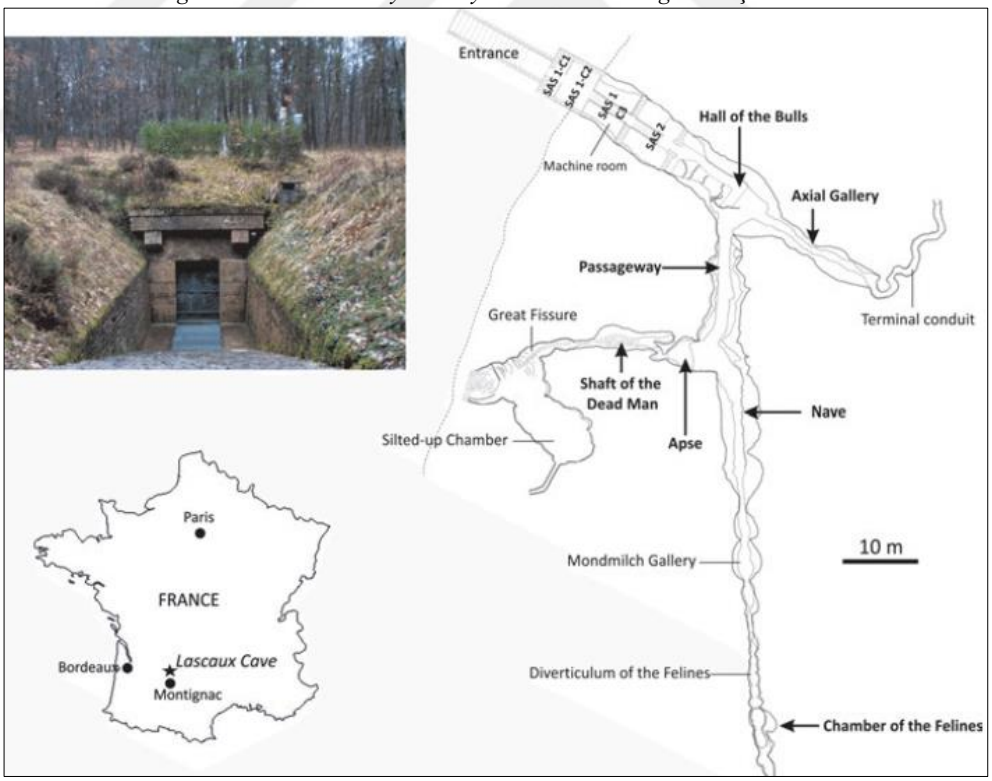

Fig.6: Lascaux Mağarası Krokisi, Giriş Kapısı Ve Konumu

"Lascaux Cave: An Example of Fragile Ecological Blance in Subterranean Environments" Pedro M. Martin-Sanchez: 280

Fig.7: Lascaux Mağarası Boğalar Salonu Görünüm
Lascaux Cave: An Example of Fragile Ecological Blance in Subterranean Environments" Pedro M. Martin- Sanchez: 281

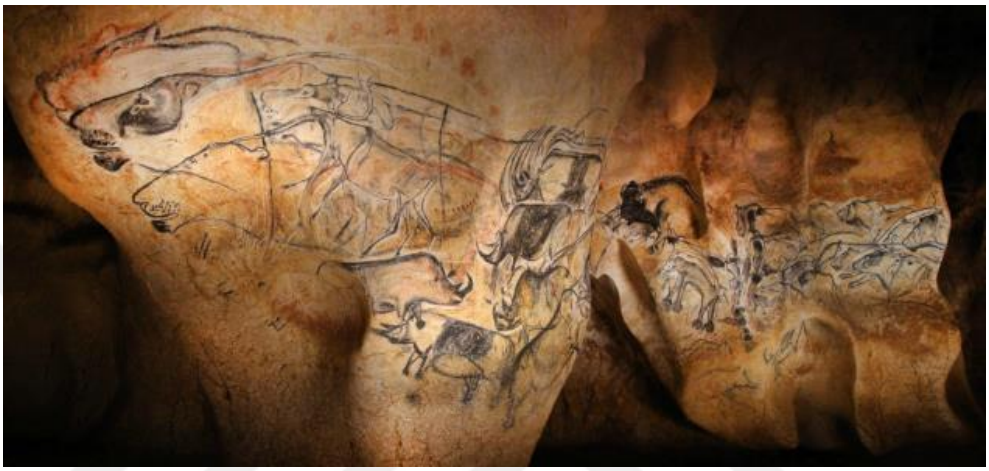

Fig.8: Chauvet- Pont D'arc Mağarası Bir Duvar Resmi Kesiti
https://pontdarc-ardeche. fr/fr/grotte-chauvet-et-caverne-du-pont-darc?gclid=CjwKCAiA8qLvBRAbEiwAE_ZzPURnXTx2EpDqPk4oZvECd1zTGhwip2n4QJYy6lDkKpam_5V4ME_PExoCBAAQAvD_BwE

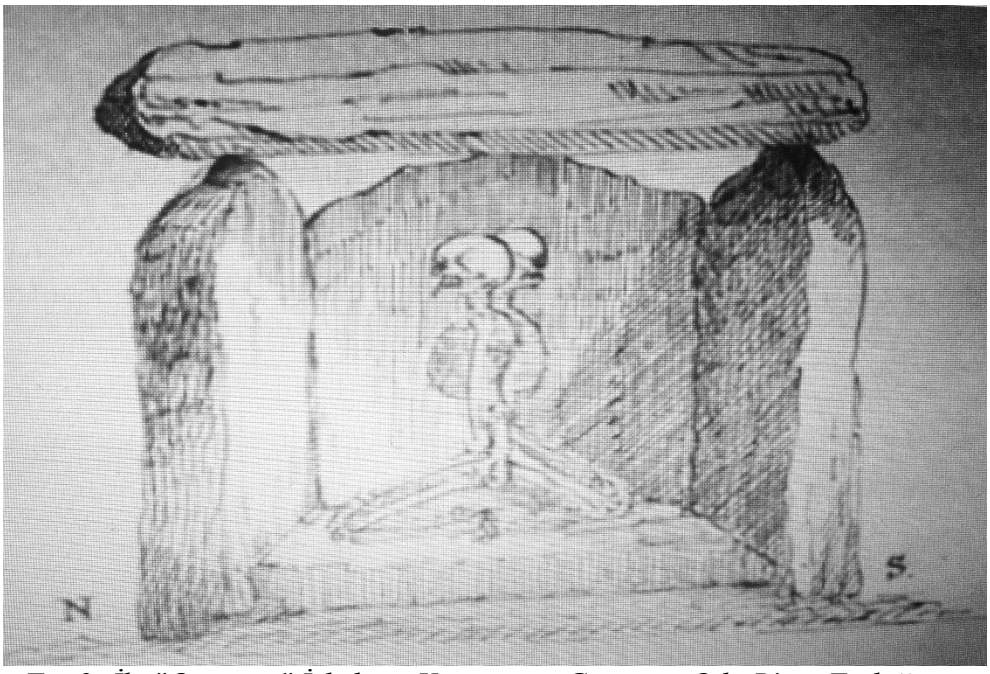

Fig.9: İki "Oturmuş" İskeletin Konumunu Gösteren Oda B'nin Taslağı
F. C. Lukis, Guernsey Müzesi

Fig.10: Bulunan Çene Kemiği
Schultıng J, (2010). Heather S, Robb E. J,

Fig.11: Çok Sayıda Kırık Bulunan Muhtemel Dişi Kafa Tası
Schultıng J, (2010). Heather S, Robb E. J,

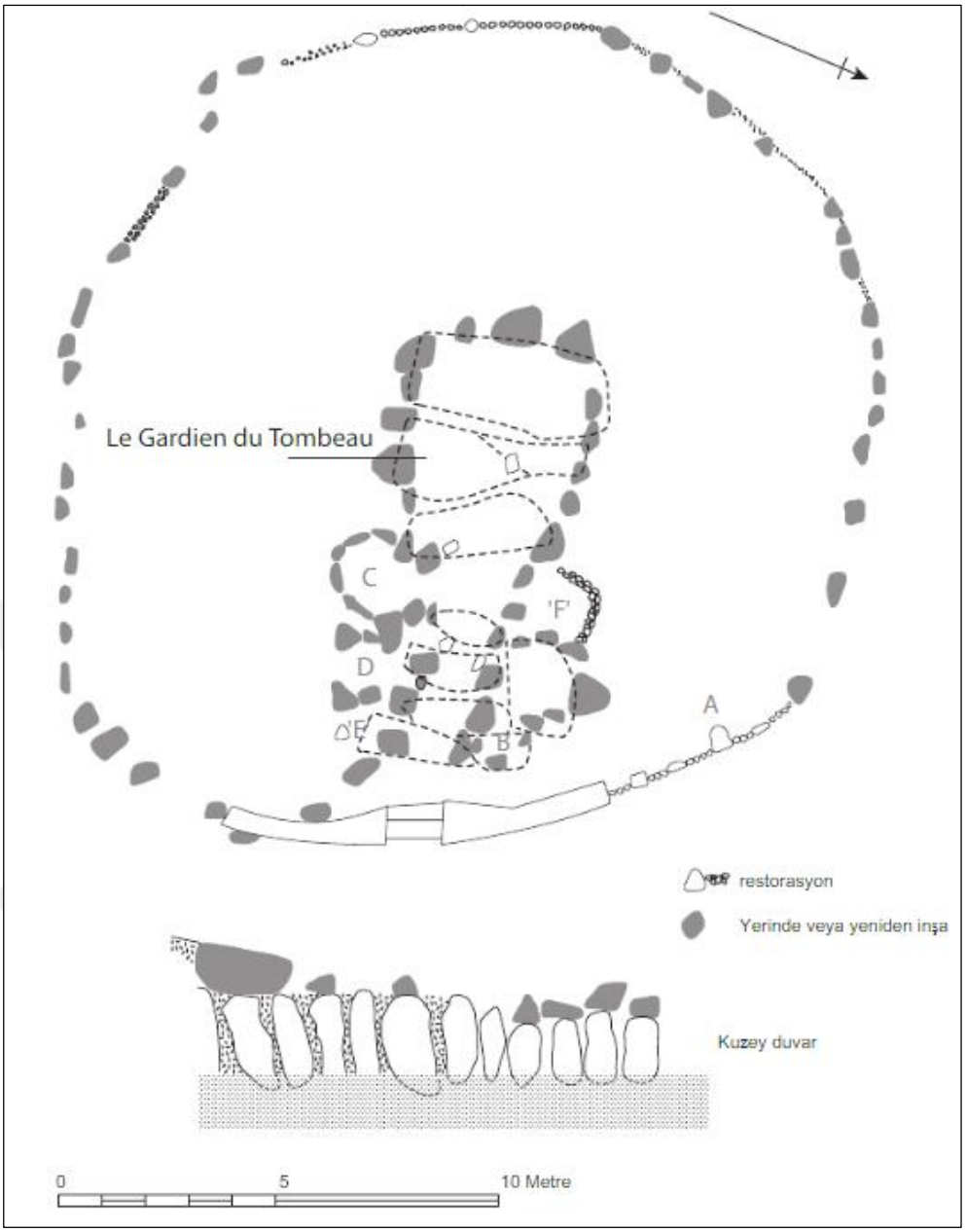

Fig.12: Le Dehus'un Planı
Schultng J, (2010). Heather S, Robb E. J

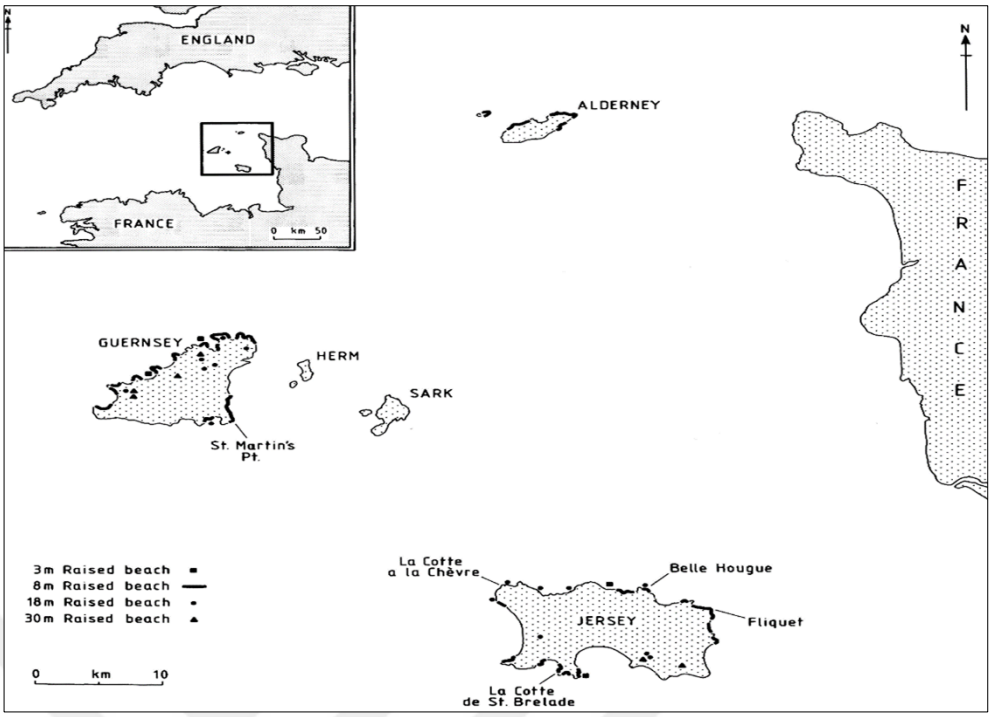

Fig.13: Guernsey Coğrafyası

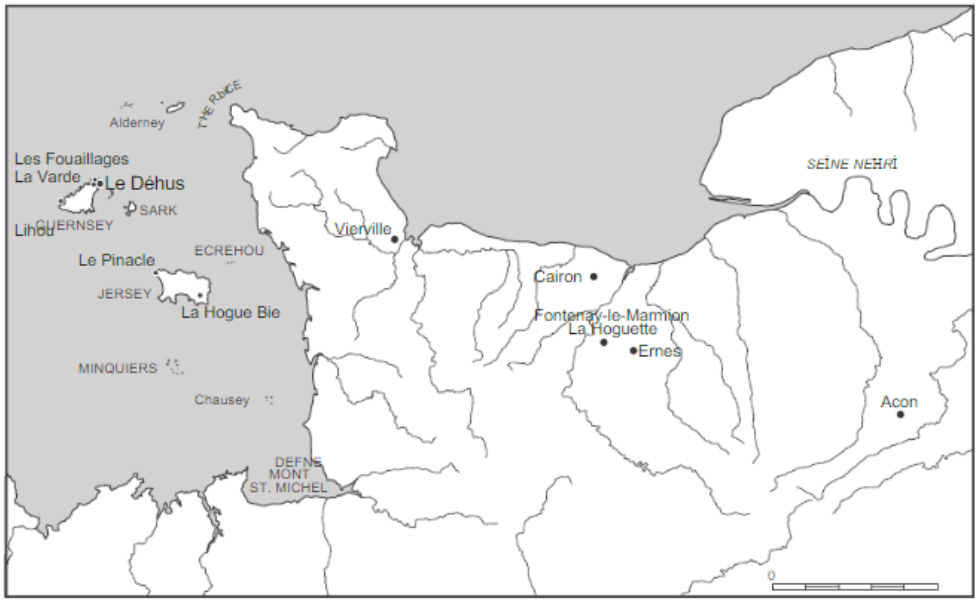

Fig.14: arkeolojik sitelerin yerinin gösteren harita

Schultıng J, (2010). Heather S, Robb E. J,

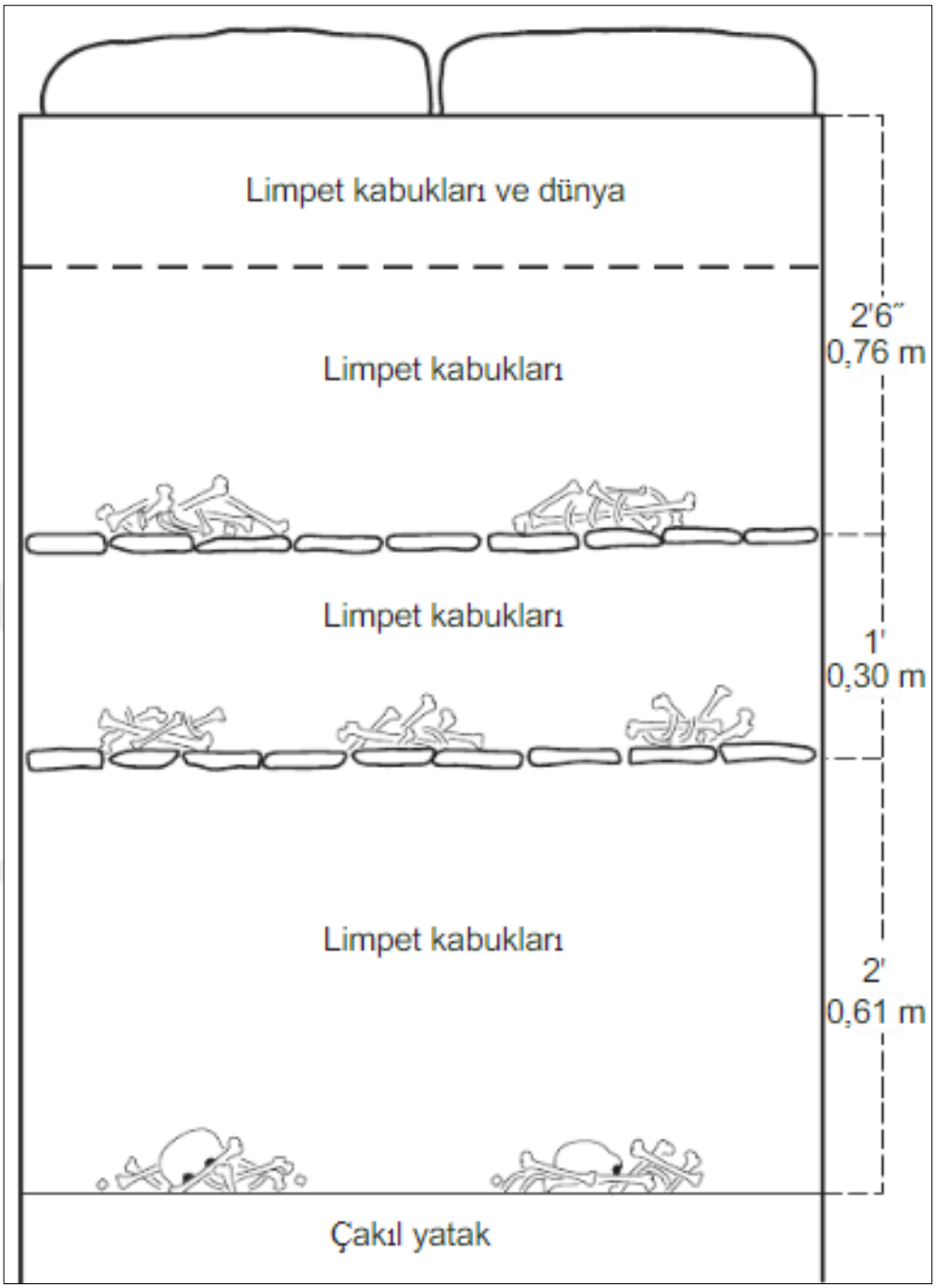

Fig.15: Oda D Bulgu Tabakaları
Kendrick 1928

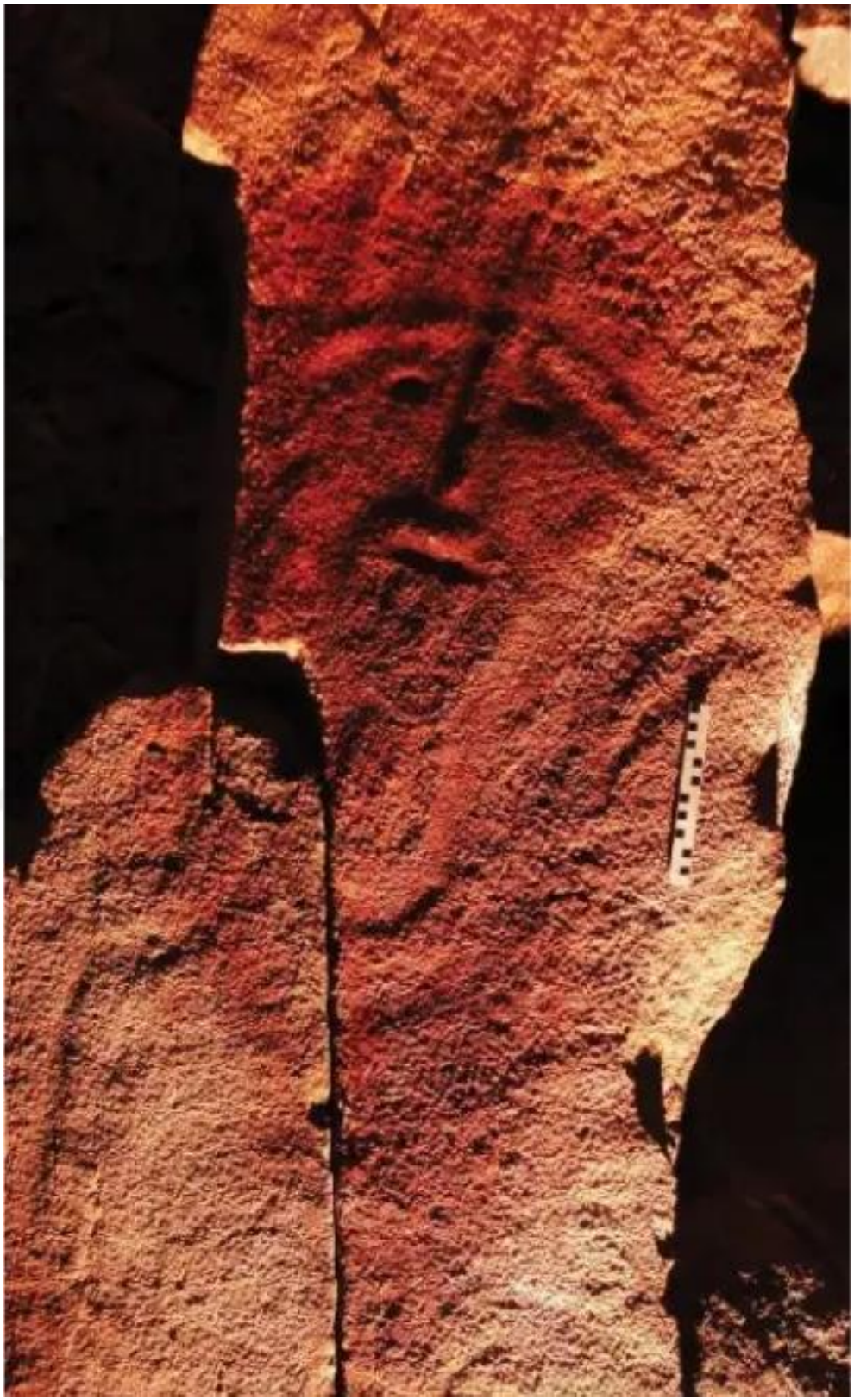

Fig.16: "Le Gardien Tombeau" Görünüm
George Nash ve Kevin Jelly.

Fig.17: Le Dehus'un İlk Keşfedildiği Zamanki Hali 1837
George Nash ve Kevin Jelly.

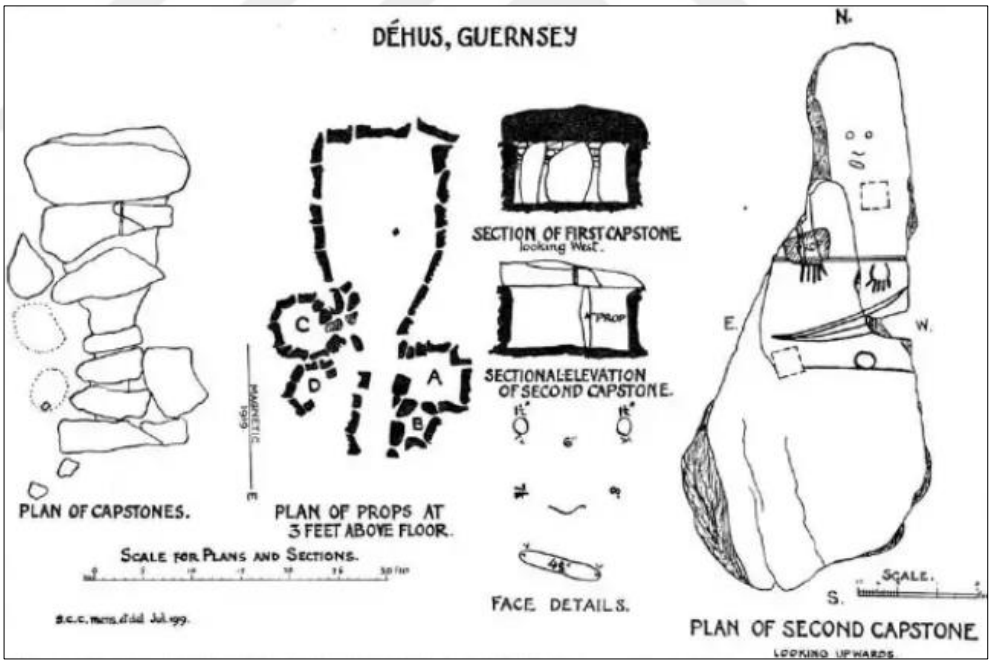

Fig.18: Le Gardien Tombeau Çizimleri
George Nash ve Kevin Jelly.

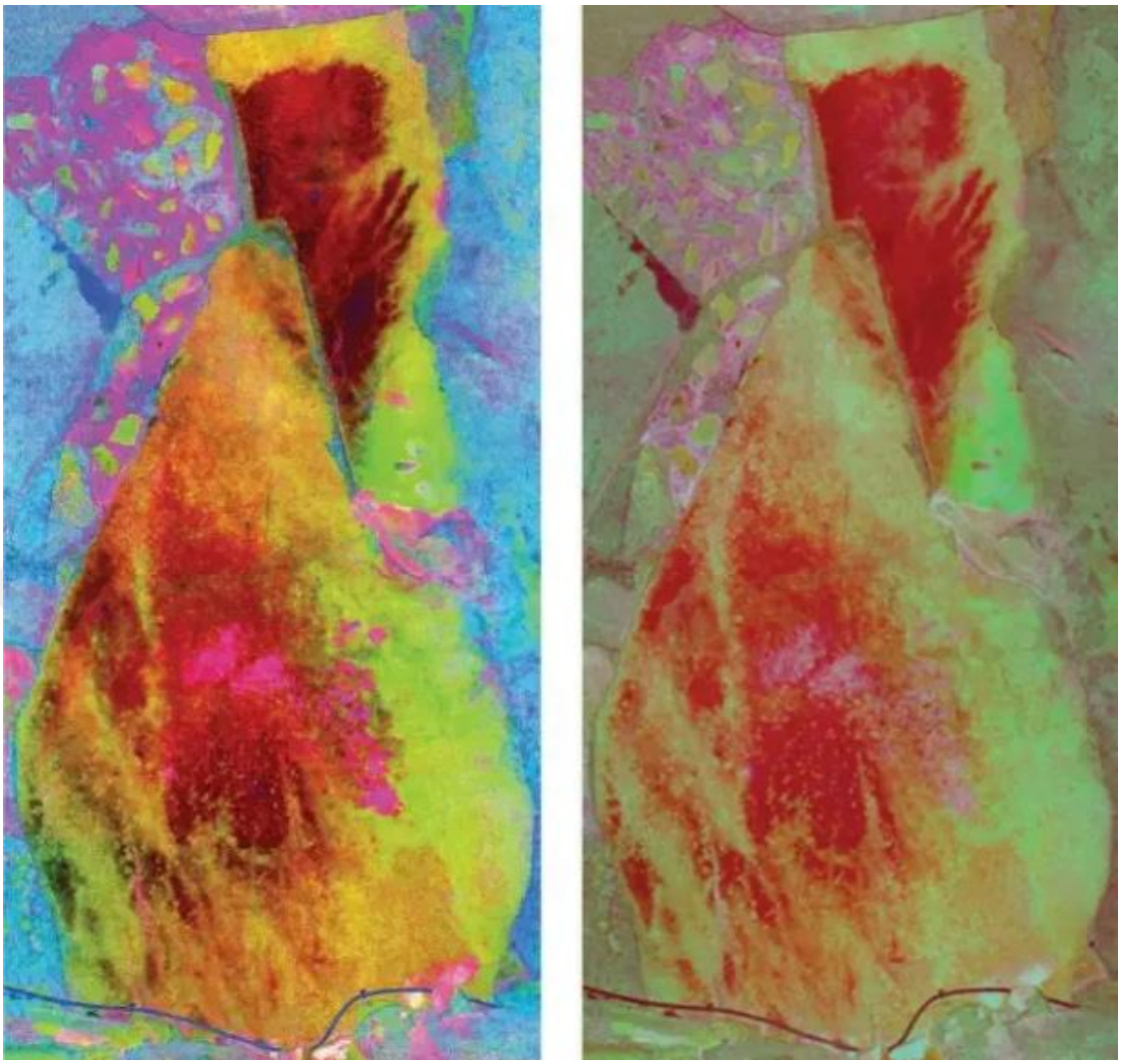

Fig.19: Filitrelenemiş Fotoğraf
George Nash ve Kevin Jelly.

Fig.20: Işıklandırma Yöntemleri Görünen Figürler
George Nash ve Kevin Jelly.

Fig.21: "The Catel" ve "La Grand Mere" adlı menhirler
George Nash ve Kevin Jelly.

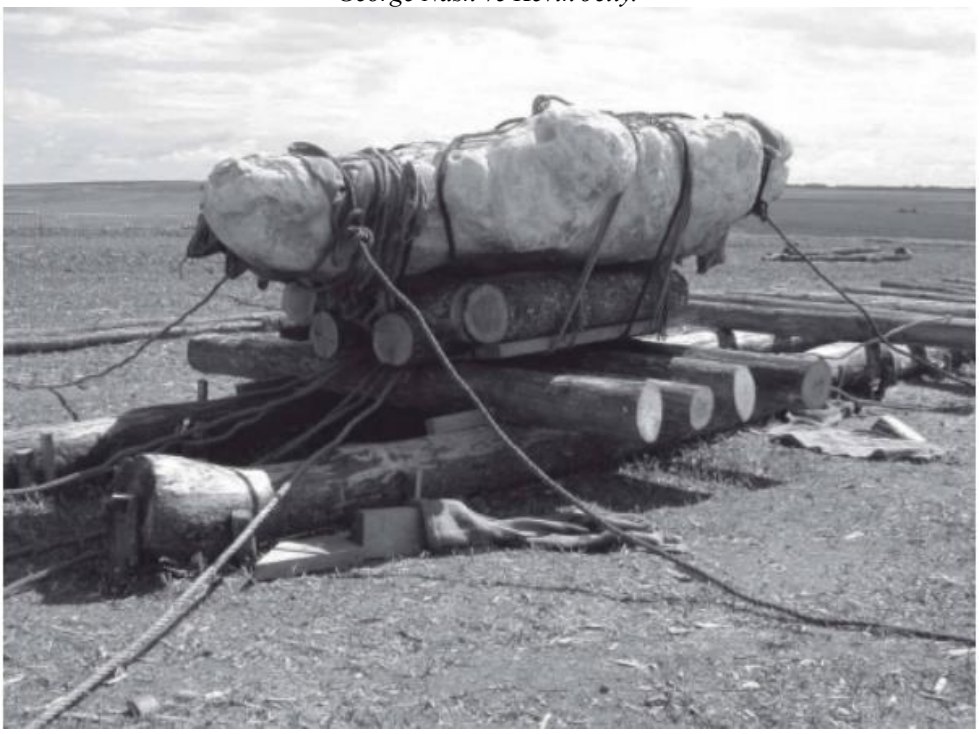

Fig.22: Megalitik Yapımı Deneysel Arkeoloji (2000)
Masset Claud

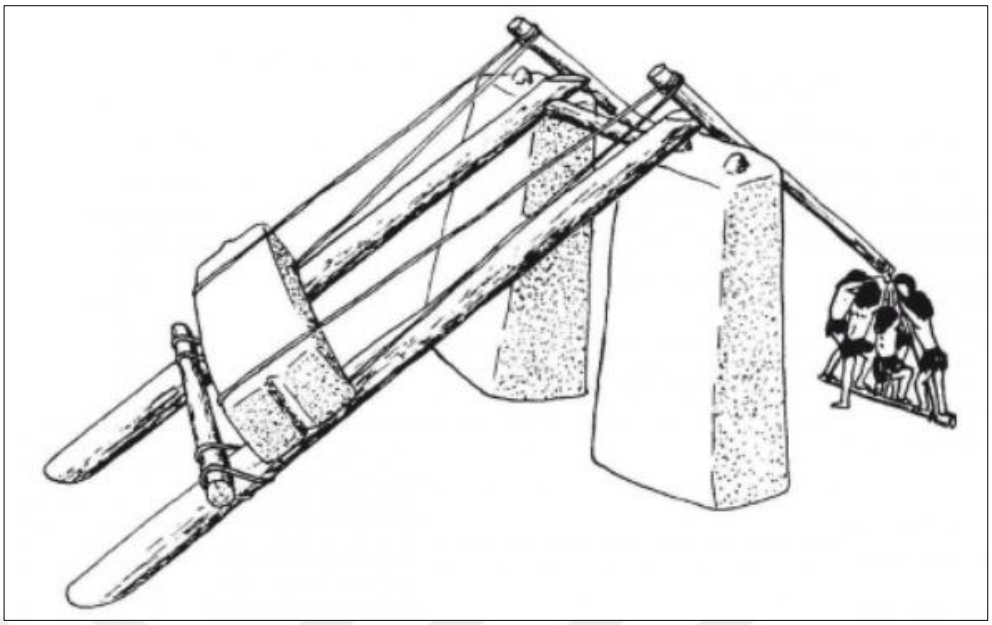

Fig.23. Masset Claud

Fig.24: Luckis'in A ve C odalarına kaydettiği tütsü kabı
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

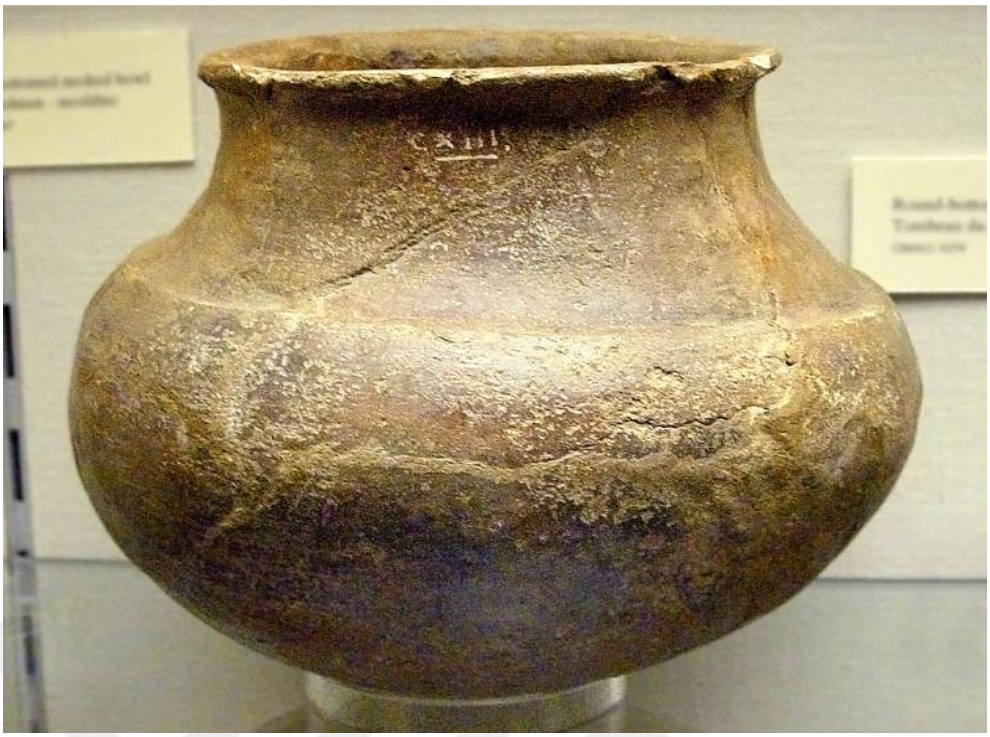

Fig.25: A Odası Bulguları CXIII
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

Fig.26: Beaker Kültür İzleri Taşıyan Kap
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

Fig.27: Beaker Bardağı.
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

Fig.28: Çakmaktaşından İki Kenarlı Bir Bıçak
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

Fig.29: Kemik İğneler
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

Fig.30: Balta Başı
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

Fig.31: Bakır Bıçak
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

Fig.32: Kemik eserler
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

Fig.33: Le Dehus Dolmen Dış Görünüm
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

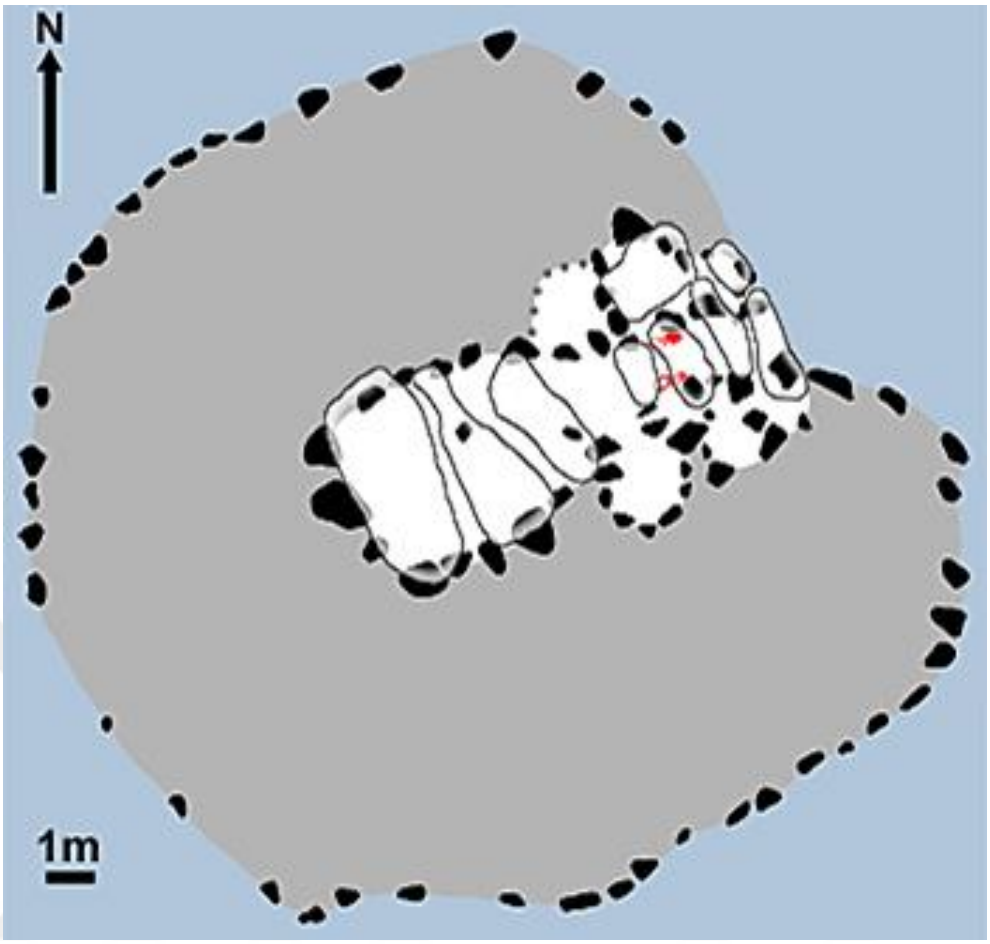

Fig.34: Le Dehus Dolmen Plan
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

Fig.35: Le Dehus Dolmen Dış Örgü Duvarları
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

Fig.36: Le Dehus Dolmeni Günümüzdeki Giriş Kapısı
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

Fig.37: Le Dehus Dolmeni Kapıyı Ana Odaya Bağlayan Giriş- Hol
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

Fig.38: Le Dehus Dolmeni Ana Odadan Giriş Kapısının ve Holün Görünümü
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

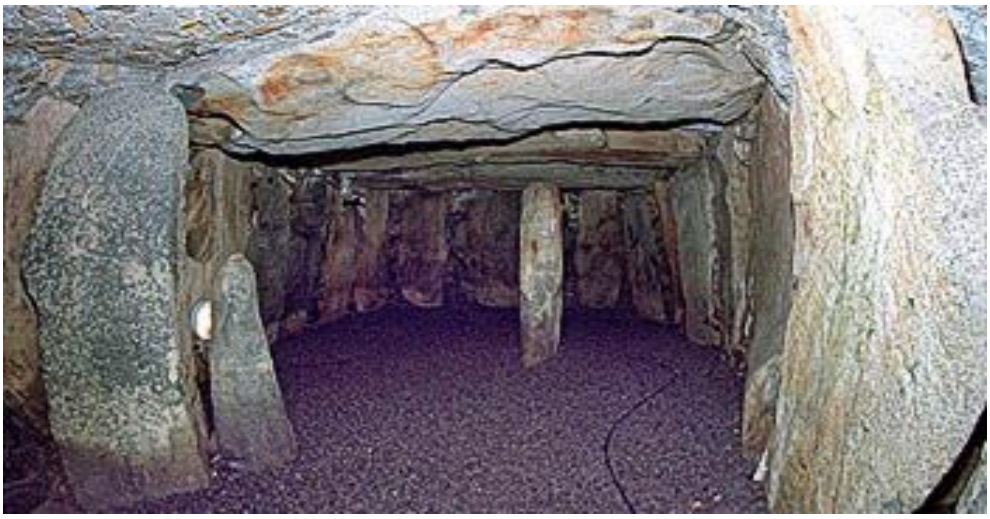

Fig.39: Le Dehus Dolmeni Merkez Oda
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

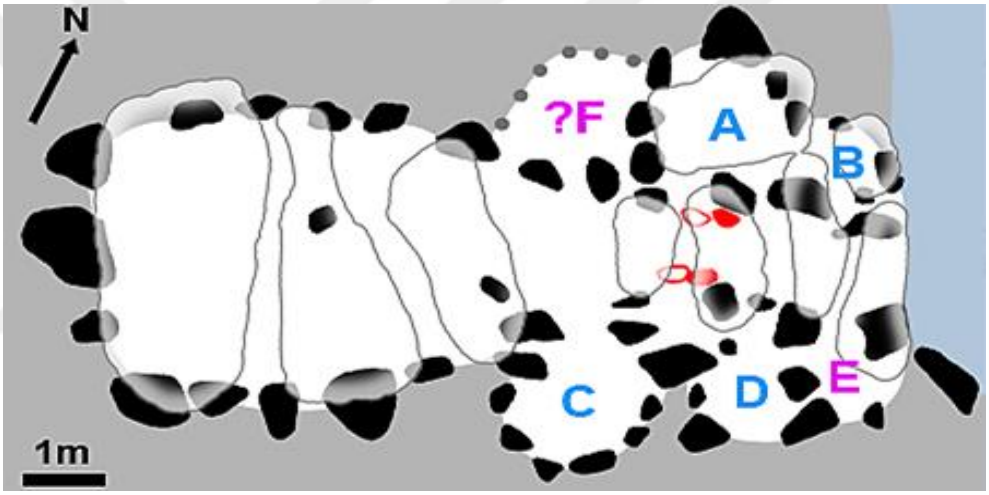

Fig.40: Le Dehus Dolmeni Odaların Konumlarını Gösteren Plan
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

Fig.41: Le Dehus Dolmeni A Odası
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

Fig.42: Le Dehus Dolmeni B odası görünümü.
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

Fig.43: Le Dehus Dolmeni C odası
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

Fig.44: Le Dehus Dolmeni Oda D
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

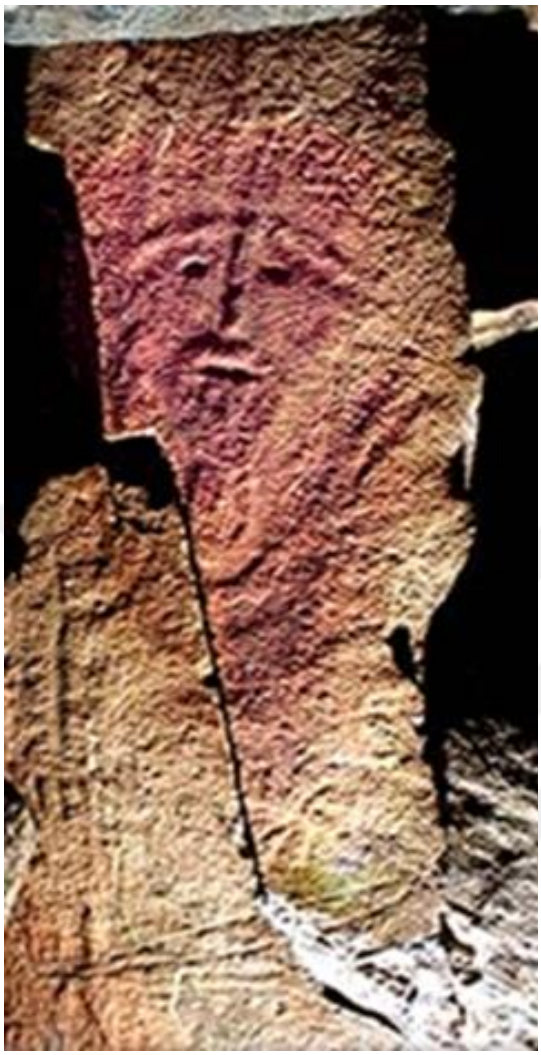

Fig.45: Le Gardien Tombeau Ana odanın Tavanı.
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

Fig.46:Le Gardien Tombeau
http://www.megalithic.com/europe/guernsey/dehus/dehumain.htm

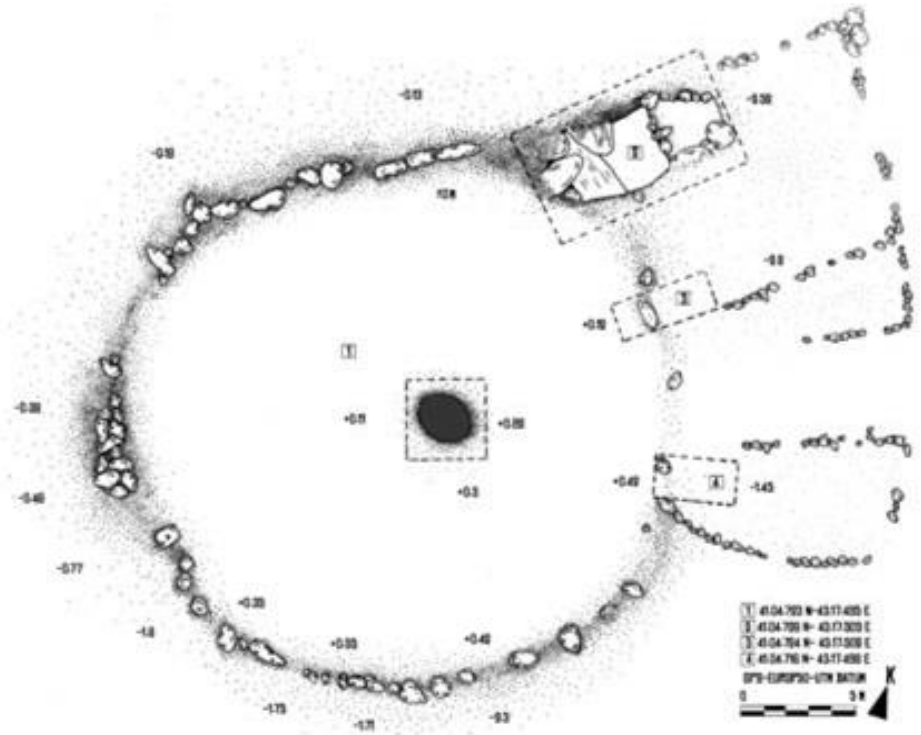

Fig.47: Akçakale Dolmen Planı
Alp, Ceylan, Bingöl. Topaloğlu 2007

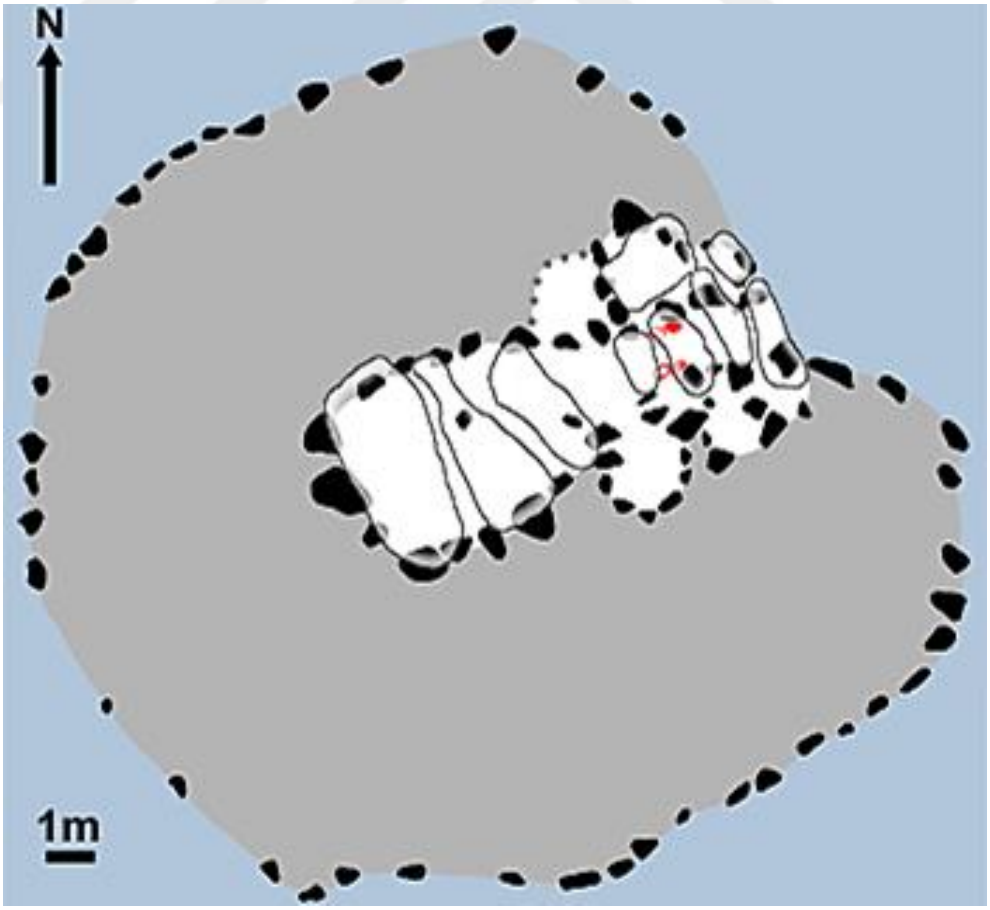

Fig.48: Le Dehus Dolmen Planı

Fig.49a: Akçakale Adası Kalıntıları
Alp, Ceylan vd. 2007, Topaloğlu 2018

Fig.49b: Akçakale Adası Kalıntıları
Alp, Ceylan vd. 2007, Topaloğlu 2018

Fig.49c: Akçakale Adası Kalıntıları
Alp, Ceylan vd. 2007, Topaloğlu 2018

Fig.50: Dolmen De La Grosse Pierre

Fig.51:Dolmen De La Grosse Pierre

Fig.52: Dolmen De La Pierre Couplee

Fig.53: Dolmen Du Bois De La Pierre

Fig.54: Dolmen Du Jarrier

Fig.55: Dolmen Du Jarrier

Fig.56: İsimsiz Dolmen

Fig.57:İsimsiz Dolmen

Fig.58: İsimsiz Dolmen

Fig.59: İsimsiz Dolmen

Fig.60: İsimsiz dolmen

Fig.61:İsimsiz Dolmen

Fig.62: İsimsiz Dolmen

Fig.63 Baykara Oval Planlı Yapının Duvarları ve İçindeki Camii-Kilise
Alp, Ceylan vd. 2007, Topaloğlu 2018

Fig.64 Baykara Taş Kapı
Alp, Ceylan vd. 2007, Topaloğlu 2018

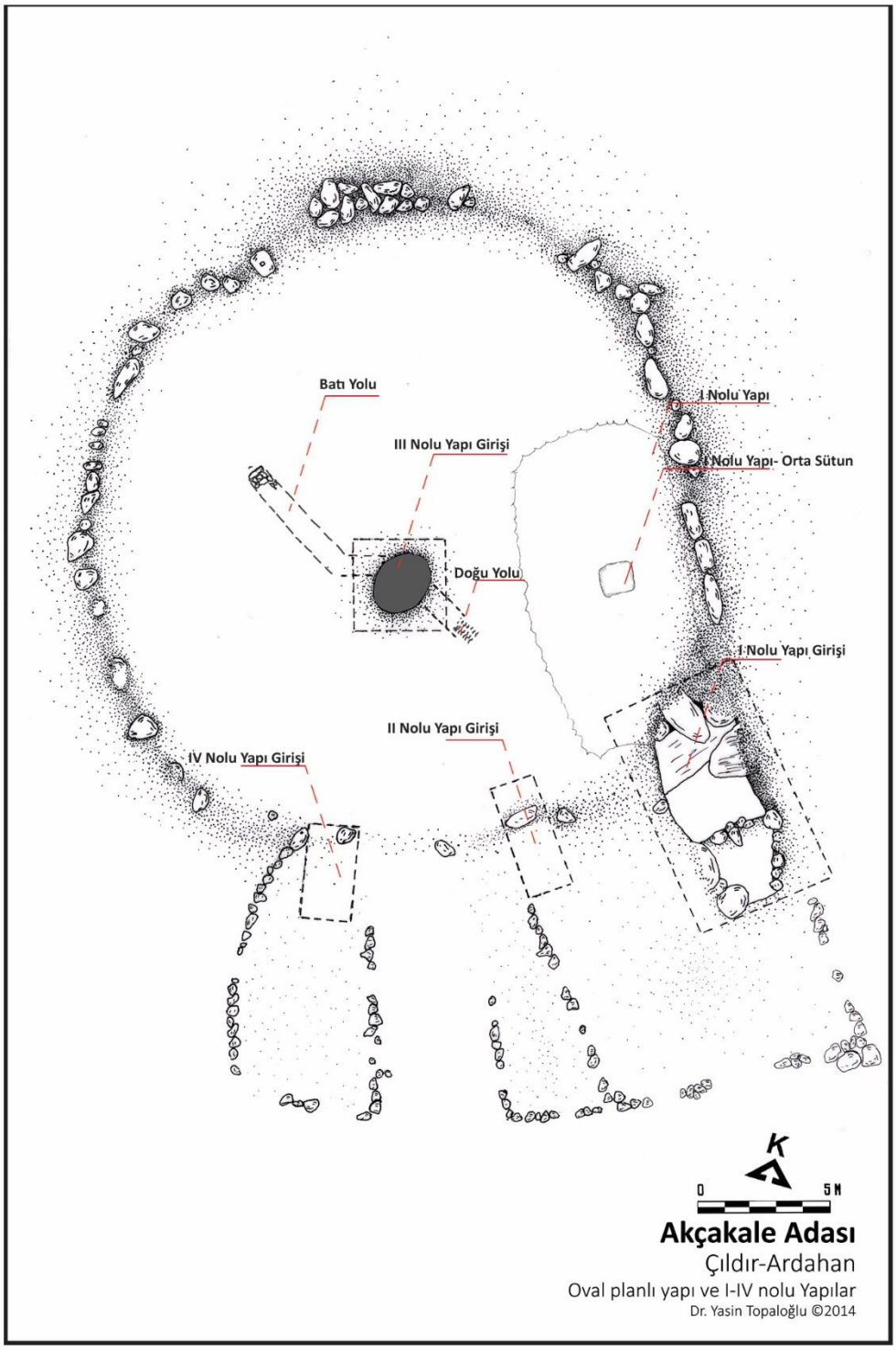

Fig.65 Akçakale Oval Planlı Yapı ve I-IV Nolu Yapılar
Topaloğlu 2018

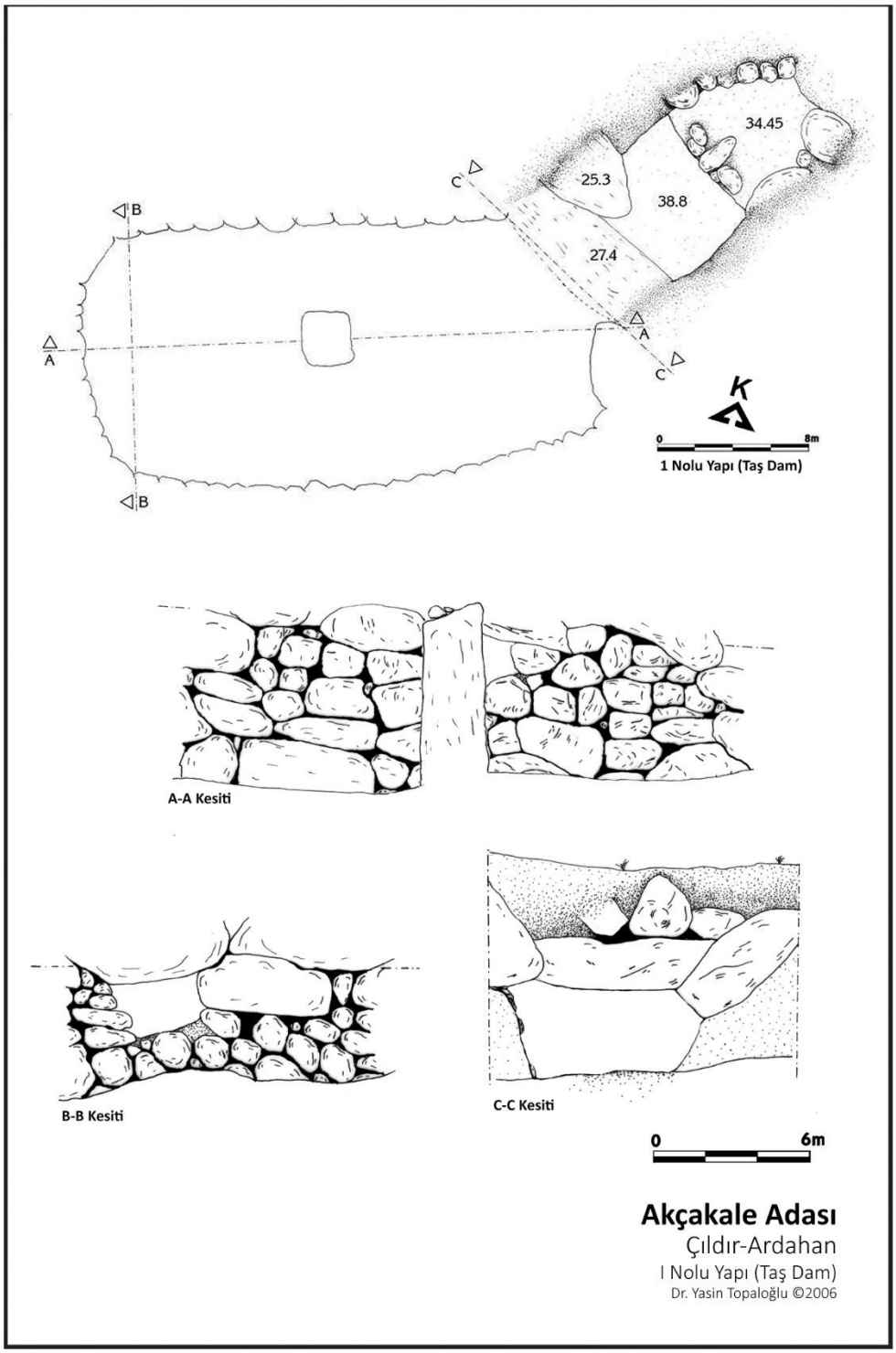

Fig.66 Akçakale I Nolu Yapı (Taş Dam) Plan ve Kesit Çizimleri
Topaloğlu 2018

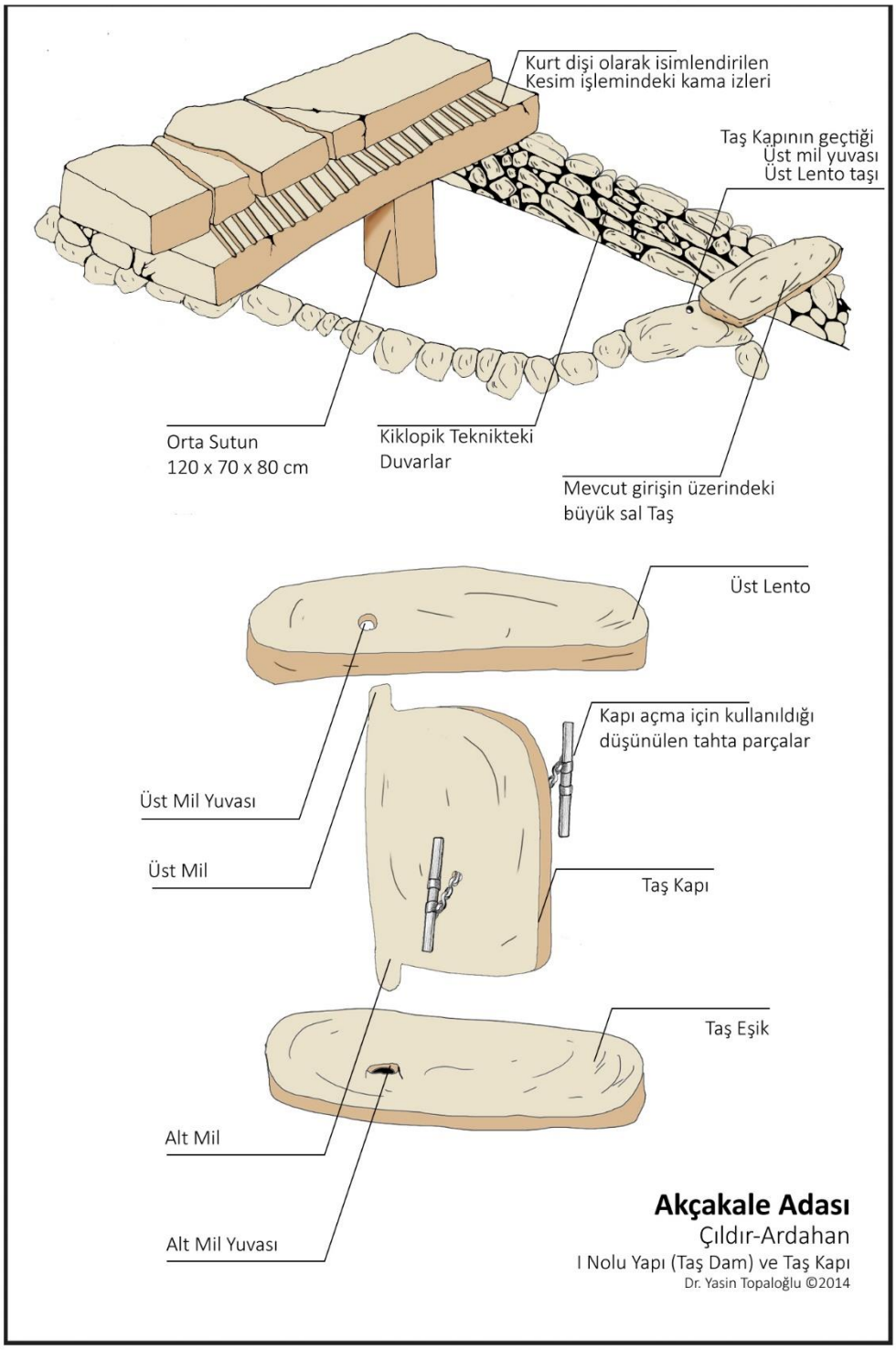

Fig.67 Akçakale I Nolu Yapı (Taş Dam) ve Taş Kapı
Topaloğlu 2018

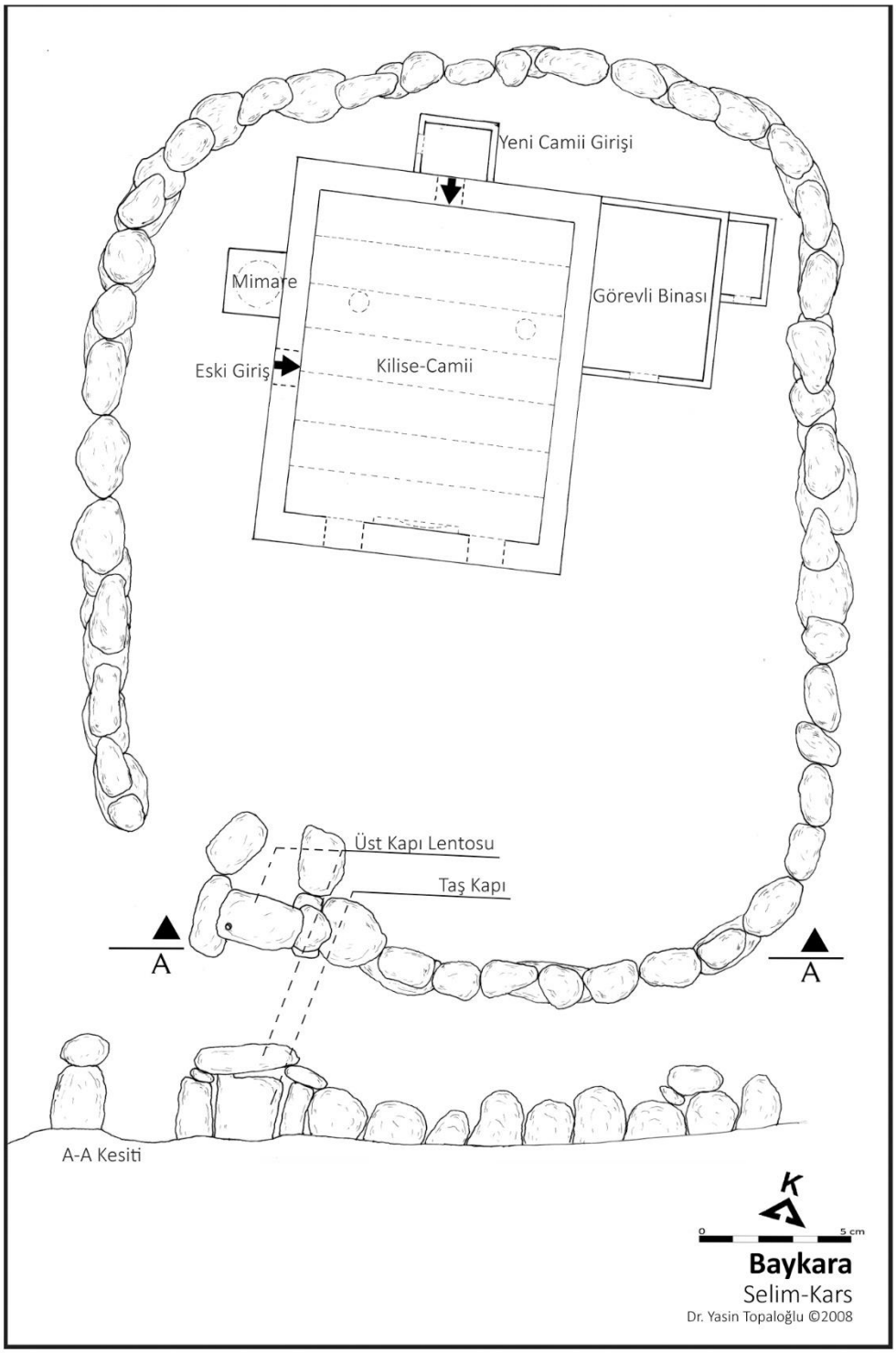

Fig.68 Baykara Oval Planlı Yapı ve Taş Kapı
Topaloğlu 2018

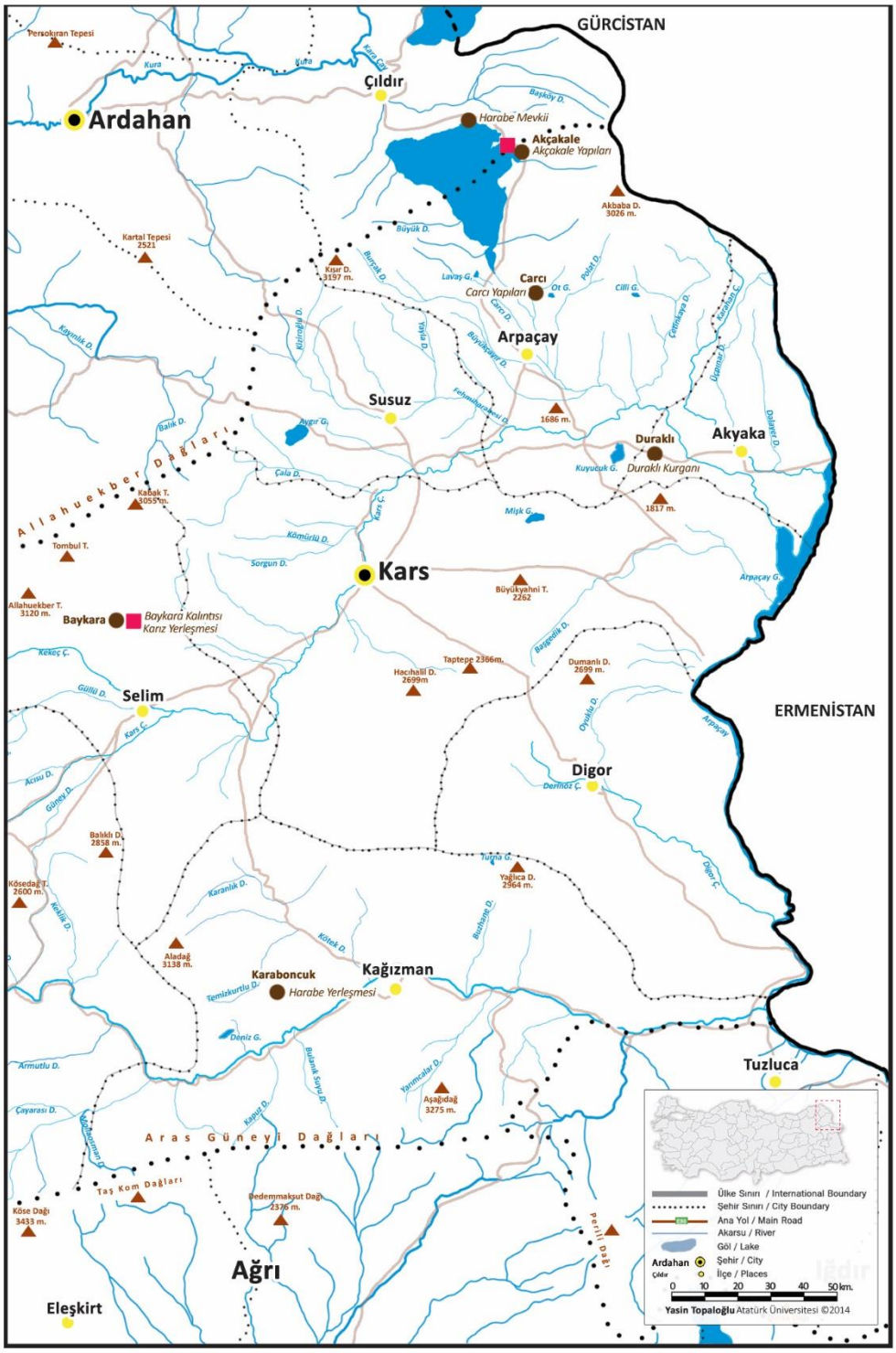

Fig.69 Doğu Anadolu Cromlech Oval Planlı Mekânlar
Topaloğlu 2018